

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL
NAZİRLİYİ**

Jurnal 1970-ci ildən nəşr olunur.

2015, № 1 (210)

**MƏKTƏBƏQƏDƏR
VƏ
İBTİDAİ TƏHSİL
(elmi-metodik jurnal)**

**1
2015**

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor: prof. Y.Ş.Kərimov

Aydın Əhmədov	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktəbəqədər və ümumi təhsil şöbəsinin müdiri;</i>
Faiq Şahbazlı	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dərslük və nəşriyyat şöbəsinin müdiri;</i>
Nərminə Alnağıyeva	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktəbəqədər təhsil sektorunun müdiri;</i>
Asəf Zamanov	<i>Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidən hazırlanma İnstitutunun direktoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor;</i>
Nurlana Əliyeva	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor;</i>
Vaqif Əmiraslanov	<i>Bakı Sosial-Pedaqoji Kollecinin direktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru;</i>
Vidadi Xəlilov	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun baş elmi məsləhətçisi, pedaqoji elmlər doktoru, professor;</i>
Ramiz Əliyev	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin ümumi psixologiya kafedrasının müdiri, psixologiya elmləri doktoru, professor;</i>
Mircəfər Həsənov	<i>Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun ibtidai təhsilin metodikası kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, professor;</i>
Azadxan Adıgözəlov	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi, pedaqoji elmlər doktoru, professor ;</i>
Həqiqət Hacıyeva	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;</i>
Zemfira Əsədova	<i>Bakı şəhəri, Nizami rayonu, 175 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının müdiri;</i>
Esmira Ağayeva	<i>İ. Əfəndiyev adına Elitar Gimnaziyanın ibtidai siniflər üzrə direktor müavini;</i>
Bibixanım İbadova	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun ibtidai təhsil kurikulumu şöbəsinin müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru;</i>
Könül Həsənova	<i>Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu 111 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının tərbiyəçisi</i>
Xalidə Talibova (məsul katib)	<i>Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru.</i>

Yığılmağa verilmiş 14.01.2015. Çapa imzalanmış 04.03.2015.

Kağız formatı 60x84 1/8. Şərti çap vərəqi 9.0.

Şifariş № 03. Tiraaj 1000. Qiyməti 2 manat 50 qəpik.

Redaksiyanın ünvanı: AZ 1010. Bakı, Zərifə Əliyeva küçəsi, 96.

Tel. 493-84-41, mob. (050) 520-50-11.

«RS Poliqraf» MMC-nin mətbəəsində hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
ünvan: Bakı, A.Məmmədov, 113.

MÜNDƏRİCAT

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR

Kərimov Y. Ş.	Təlimin təşkilinin bəzi məsələləri	4
Hüseynzadə R.	“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” təhsilimizin inkişafının metodoloji əsası kimi.....	7
Mahmudov M.	Riyaziyyat tədrisinin və müəllim hazırlığının modernləşdirilməsi	10
Kərimov V.	Məktəbəqədər və ibtidai təhsil müəssisələri arasında varislik	15
Qafarova İ.	Uşaqlar və kompyuter.....	19
Camalova Z.	Ali məktəblərdə məktəbəqədər tərbiyə üzrə kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi yolları.....	21

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏRBIYƏ

Cəfərova L.	İnteqrasiya müasir məktəbəqədər təhsilin məzmununun təşkilində aparıcı ideya kimi.....	25
Cəmilzadə S., Sadıqova T.	Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici təlim mühitinin təmin edilməsində əyani vasaitlərdən istifadə	28
Sultanova H.	Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsində inteqrasiyanın rolu	33
Əzizova A.	Kiçikyaşlı uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması aktual pedaqoji problem kimi.....	36

FƏNLƏRİN TƏDRİSİ VƏ QABAQCIL TƏCRÜBƏ

Əhmədova Z., Dəmirçalova S.	Həyat bilgisinin digər fənlərlə əlaqə imkanları.....	39
Kərimova A.	1 sinifdə yazı təlimi və nitq inkişafının bəzi məsələləri	42
Əlizadə X.	«Həndəsi fiqurların üzləri, tilləri və təpələri» mövzusunun interaktiv metodla tədrisi təcrübəsindən.....	45
Əliyeva S.	1-dən 20-dək ədədlərin toplanması və çıxılmasına dair təkrarın aparılması təcrübəsindən.....	50
Cəbrayilova S.	Musiqi ruhun qidasıdır	55

PSIXOLOGİYA VƏ DEFECTOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ

Əlizadə Ə.	Şagirdlərin gözü ilə	58
Козионова Л.В.	Кубики-помощники.....	61

TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Андреева М.О.	Социальное партнерство в условиях сельской школы.....	64
Dəmirova V.	Uşaq şəxsiyyətinə humanist yanaşma.....	68

TARİXİ KEÇMİŞİMİZDƏN

Məmmədova K.	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci – 95	70
«Bahar» mahnısı.....	.....	72

TƏLİMİN TƏŞKİLİNN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

prof. Y.Ş. Kərimov

Təhsil islahatı təlimin təşkili sahəsinə bir sıra yeniliklərin gəlməsi ilə yadda qaldı. Təlim texnologiyalarının yeniləşməsi, təlimin məzmununun prinsiplərinin, vasitələrinin, metod və priyomlarının dəyişməsi rəğbətlə qarşılandı. İnkişafyönlülük şagirdlərin fəallığını artırdı. Kurikulumlar (proqramlar) təlimin məzmununun təkmilləşdirilməsinə təkan verdi. Bununla belə, təlimin təşkilində bəzi məsələlərin nəzərə alınmasına ehtiyac hiss olunur.

Hər şeydən əvvəl, dərslərin quruluşu mürəkkəbdir. Müəllimlərin gündəliklərinə əsasən, dərslər belə bir sxemlə təşkil olunur:

- mövzu;
- məqsəd ;
- dərslərin tipi ;
- iş forması ;
- standartlar;
- resurslar;
- metodlar və priyomlar.

Dərslərin gedişində aşağıdakılar nəzərə alınır:

- motivasiya;
- tədqiqat sualı;
- tədqiqatın aparılması;
- informasiya mübadiləsi və müzakirəsi;
- tətbiq etmə;
- nəticə və ümumiləşdirmə;
- qiymətləndirmə;
- ev tapşırığı.

Gündə 5–6 dərslərin belə qəlibə salınmış planla təşkili istər-istəməz müəllimi diqqətli olmağa məcbur edirsə də, onu yorur. Müəllim zəruri hallarda dərslərin digər növlərindən də istifadə etməlidir. Qeyri-standart dərslərin bir neçə növünə nəzər salmaq.

ekskursiya dərsləri: Tarixən ekskursiya həm təlimin təşkili forması, həm də metodu kimi nəzərdə tutulub. Ekskursiya (səyahət) dərsləri həmişə həvəslə qarşılanıb. Səyahət dərslərindən məqsəd şagirdləri mövzunun həsr olunduğu obyektlə tanış etməkdir. Müəllim mövzu ilə bağlı ekskursiyanın – səyahətin marşrutunu müəyyən etmək üçün çox düşünür, onun mərhələlərini müəyyənləşdirir, şagirdlərin diqqətini ən vacib mərhələyə yönəldir, lazım gəldikdə, mühüm paylama materialı hazırlayır.

Məşəyə ekskursiya zamanı, mövzudan asılı olaraq, müəllim uşaqların diqqətini ağaclara, çiçəklərə, həşəratlara, quşlara, heyvanlara yönəldir.

oyun-dərsləri: İbtidai siniflərdə (xüsusilə I– II siniflərdə) yarıq, oyun xarakterli dərslər xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Şagirdlərə bir neçə gün əvvəl xəbər verilməlidir ki, dərslər müşahidə, müsahibə, viktorinadan istifadə ilə təşkil olunacaqdır. Oyun-dərslərdə sinif 3– 4 komandaya ayrılır. Hər komandaya mövzu ilə əlaqədar adların verilməsi məsləhət görülür. Komandalar öz kapitanlarını seçirlər.

Müəllim komandaların hər biri üçün mövzuya uyğun müxtəlif materiallar müəyyənləşdirir, onların maraqlı, qeyri-adi formada olmasına çalışır. Dərslərdə qrupların fəaliyyətini izləmək üçün başqa bir müəllim, bir neçə valideyn dəvət etmək olar.

nağıl dərsi: Müəllim dərsin süjetini ciddi-cəhdlə düşünür. Tapşırıq şagirdlərin güclərinə müvafiq olmalı, həddən artıq yüngül olmasına yol verilməməlidir. Dərsin gedişi prosesində tapşırığın çətinlik səviyyəsi müvafiq şəkildə artırılır.

tədris materialının qeyri-ənənəvi təşkilinə əsaslanan dərslər: Müəllim zəruri didaktik material hazırlayır. Belə dərslərdə şagirdlərin müxtəlif fəaliyyətlərindən istifadə olunur. Uşaqlar mövzu üzrə şeirlər, tapmacalar, yanılmaclar, nağıllar seçirlər. Əgər zəruridirsə, müəllim musiqinin müşayiətindən də istifadə edə bilər.

Zəmanəmizdə təhsilalanların bilik və qabiliyyətlərinin müəyyən edilməsində **testlərdən** geniş istifadə olunur. Testlər heç kəsin köməyi olmadan öyrənənlərin öz hazırlığını göstərmələrinə imkan verir. Təcrübə göstərir ki, müəllim-şagird münasibətlərində obyektivliyin gözlənilmədiyi yerlərdə testlərdən istifadə çox faydalıdır. Bu zaman müəllim şagirdin qiymətini azalda bilmir. Bununla belə, mən testdən istifadənin əleyhinəyəm. Soruşa bilərlər ki, bütün ölkələrdə testlərdən istifadə olunduğu halda, belə bir qənaətə gəlməyinizin səbəbi nədir? Fikrimcə, bəzən yaxşı oxuyanlar xəstələndikdə, yaxud cavab verərkən həddən artıq həyəcanlandıqda nailiyyət qazana bilmir, zəiflər isə təsadüfən daha düzgün nəticə göstərilir.

Əgər imtahanı ədalətli, obyektiv müəllim qəbul edərsə, onun yardımçı sualları təhsilalanın daxili aləmini üzə çıxara bilər. Bəzən dolaşan, zəif görünən şagird yardımçı suallara cavabı ilə müəllimin rəğbətini qazanır.

Testlərin xoşagəlməz cəhəti onun tapmaca xarakterli olması, cavab verənlərin müstəqilliyini əllərindən almasıdır. Bəzən əhəmiyyətsiz testlər müəllimləri də çaşdırır. Təsadüfi deyildir ki, ABŞ-ın bəzi dairələrində testlərə qarşı laqeydlik özünü göstərir.

İş dəftərləri dərslük komplektinin tərkib hissəsi kimi qəbul edildikdən sonra onlardan geniş şəkildə istifadə edilməyə başlandı. Dərslükdəki bəzi tapşırıqların bir qisminin onunla bağlı olması bu prosesin zəruriliyini irəli sürürdü. Təcrübə göstərir ki, ondan istifadə şagirdlərin fəaliyyətini məhdudlaşdırır, onları mexaniki işlə məşğul olmağa yönəldir. Tapşırıqlar adi dəftərdə yerinə yetirildikdə şagirdlər düşünməyə, nəyi, nə üçün və necə yerinə yetirəcəklərini əvvəlcədən planlaşdırmağa təhrik edilirlər. Son vaxtlar onun ləğvi haqqında göstərişin verilməsinə baxmayaraq, müəllimlərin bir çoxu hələ də əvvəlki kimi fəaliyyət göstərilir.

Mühüm problemlərdən biri də **alternativ dərslüklərin** olmamasıdır. Bir çox azsaylı xalqların balalarının təhsil aldıkları məktəblər, həmçinin inklüziv təhsilin təşkili üçün yaradılmış məktəblərdə bəzi fənlər üzrə dərslüklərin tərtibinə səy göstərilmişdir. Bu sahədə işi davam etdirmək lazımdır.

Xarici ölkələrin təcrübəsində eyni dərslükdən bir neçə, hətta 5–6 variantın yaradılmasının şahidi olmuşam. Bu, tədrisi asanlaşdırır. Hər bir müəllim məktəbin yerləşdiyi şəraiti, şagirdlərin hazırlıq səviyyəsini, öz imkanlarını nəzərə alaraq, müvafiq dərslüyü seçə bilər.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müəllimlərin bir qismi dövlət tərəfindən təqdim olunan hazır vəsaitlərdən istifadə etməklə kifayətlənirlər. Tədris fəaliyyəti tələb edir ki, müəllim yaradıcı olsun. O, yaranmış situasiyadan asılı olaraq, istifadəsini nəzərdə tutduğu metod və priyomlara yenidən baxmalı, mövzu ilə əlaqədar yeni metodik vəsaitlər hazırlamalıdır. Müəllim mövzu ilə əlaqədar perfokartlar hazırlamağı, hər hansı epizodun aydın dərək olunmasını təmin edəcək şkillər çəkməyi, musiqi nümunələri, sxemlər, cədvəllər seçməyi, plastilindən, kartondan istifadə etməklə fiqurlar, paylama materialları hazırlamağı bacarmalıdır. Yaxşı olar ki, bu işlərin bəzilərinin tərtibində şagirdlərin qüvvəsindən də istifadə edilsin. Bu, mətnin məzmununun daha möhkəm mənimsənilməsinə təmin edir.

Azərbaycan dilinin təmizliyi və dəqiqliyinin gözlənməməsi təlimin mühüm problemlərindən biridir. Azərbaycan dilinin tədrisi savadlılığın əldə edilməsinin rəmzidir. Dilin mükəmməl mənimsənilməsi digər fənlərin mənimsənilməsinə də asanlaşdırır, qazanılmış biliklərin yadda qalmasını təmin edir. Televiziya kanallarının bütün verilişlərində və şəhərin

küçələrindəki reklamlarda ayrı-ayrı sözlərin, söz birləşmələrinin tərəflərinin böyük hərfə başlanması şagirdlərdə dərsdə öyrəndiklərinə, müəllimin dediklərinə şübhə oyadır.

Dilimizə türk dilindən keçən sözlərin yerinə düşməməsi və lazımsız olmasından söz açmıram.

Milli dilimizin – əvəzsiz sərvətimizin təmizliyini qorumaq lazımdır.

Kompyuter texnologiyaları dünyanın hər yerində, elm, təhsil, iqtisadiyyatın hər bir sahəsində mühüm rol oynayır. Kompyuterdən tədris aləti kimi istifadə olunmasının təhsilin keyfiyyətinə faydalı təsiri şübhəsizdir. Zəmanəmizin möcüzəsi sayılan kompyuter insanlara, o cümlədən, şagirdlərə çox şey verir. Bununla belə, müəllimin kompyutərə aludəçiliyi dərsliyi, yazı taxtasını, didaktik materialları, o cümlədən, əyani vəsaitləri sıradan çıxarır. Müşahidələr göstərir ki, kompyuterdən həmişə məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmur. Məqsədli tapşırıqların yerinə yetirilməsi tələb edilmədikdə şagirdlər çox vaxt onunla oynayırlar. Bu zaman lazım olmayan şeylər onların diqqətini cəlb edir. İnternetə girərək hazır materialları götürən şagirdlər oxumur, düşünmür, başlarını işlətmirlər. (Bu sözləri qismən televizora da aid etmək olar.)

Kompyuter uşaqların sağlamlığına da mənfi təsir edir. Kompyuter qarşısında uzun müddət əyləşən uşaqlar şüalanmaya məruz qalır, xəstələnirlər. Nəhayət, kompyuterdə lazımsız səhnələrə aludəçilik bəzi yeniyetmə və gənclərin əxlaqını pozur.

İngiltərənin Kral İqtisadi Cəmiyyəti Avropanın bir çox ölkələrində apardığı axtarışa əsasən məktəbdə kompyuterin əhəmiyyətsiz olması qənaətinə gəlmişdir. Bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, dərsdə hər hansı şeydən istifadə olunmasının həddi gözlənilməlidir.

Valideynlərin maariflənmələri mühüm bir problem kimi diqqəti cəlb edir. Valideyn kifayət qədər maariflənmədikdə müəllimin məqsədini başa düşə, övladının səviyyəsi ilə yaxından tanış ola, ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsində ona düzgün kömək edə bilmir. Bunun nəticəsidir ki, bəzi valideynlər ev tapşırıqlarını özləri yerinə yetirməyi, bu işi uşağın böyük bacı və qardaşlarına həvalə etməyi üstün tuturlar.

Sınıf müəllimlərinin əməyi rəhbərlik tərəfindən vaxtaşırı qiymətləndirilməlidir. Bunun müəllim fəaliyyətində hansı səhvlərə yol verdiyini, onları vaxtında aradan qaldırmağı öyrənmə bilmir. Müəllim əməyini xarici təsirlərdən, yanlış göstərişlərdən qorumaq lazımdır.

Bir neçə il əvvəl ibtidai siniflərdə kurikulumların (proqramların) yaradılmasında iştirak edən bir şəxs kimi xaricdə gördüyüm yeniliklərin məktəblərimizə gətirilməsini tələb etməyimə səbəb müəllimlərin öz yaradıcılıqlarında bəzi səhvlərə yol vermələridir.

Bir daha qeyd edim ki, müəllim başqa ölkələrdən öyrəndiklərini aludəçiliklə tətbiq etməklə şagirdləri yükləməməli, təlim yükünün dərəcəsini nəzərə almalı, yaradıcı fəaliyyət gös tərməli, milli adət və ənənələrimizi, təhsilin inkişafına təkən verən məsələləri müstəqil araşdırmalıdır.

“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA TƏHSİLİN İNKİŞAFI ÜZRƏ DÖVLƏT STRATEGİYASI” TƏHSİLİMİZİN İNKİŞAFININ METODOLOJİ ƏSASI KİMİ

Rüfət Hüseynzadə,

pedaqoji elmlər doktoru, professor, Əməkdar müəllim

açar sözlər: təhsil, strategiya, təhsil standartları, kurikulumlar, səriştəli müəllim, təhsildə idarəetmə, hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət

ключевые слова: образование, стратегия, образовательные стандарты, учебные программы, квалифицированный преподаватель, управление образованием, всестороннее развитие личности

key words: education, strategy, educational standards, curriculum, qualified teachers, education administration, all-round development of personality

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2013-cü il oktyabrın 24-də verdiyi sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət Strategiyası” təhsilimizin, pedaqoji elmimizin inkişafında yeni bir mərhələdir. Bu sənədi təhsil sistemimizin metodoloji əsası, pedaqoji elmimizin təməl prinsipi hesab edə bilərik. Bu sənəd ölkə prezidentinin təhsilə gös-tərdiyi ardıcıl diqqət və qayğısından, onun təhsil haqqında dediyi müdrik kəlamlarından və xüsusilə “maddi kapitalı insan kapitalına çevirmək” ideyasından qaynaqlanır.

Strategiyanın məqsədi ölkədə səriştəli müəllim kadrları hazırlığı üçün ən yeni texnologiyalara əsaslanan, müasir infrastruktura malik, yüksək keyfiyyət nəticələrinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqə tutan, Avropa standartlarına uyğun, mükəmməl təhsil sistemi yaratmaqdır. Məqsəd “Ölkə qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha da modernləşdirilməsi və qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir”. Bu məqsəddən irəli gələrək səriştəli müəllim kadrlarının hazırlanması, müəllimlərin peşə hazırlığının müasir tələblər səviyyəsində, innovativ metodlarla tədris prosesini qurmaları, təhsilin məzmununun cəmiyyətin, iqtisadi inkişafın tələblərinə uyğun şəkildə qurulması, yeni kurikulumların işlənməsi, təhsildə idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, təhsil işçilərinin il boyu təhsillə, özünütəhsillə məşğul olmaları, məktəbin maliyyələşdirilməsi mexanizminin inkişafı məsələləri xüsusi yer tutmuşdur.

Məqsəd dərin bilikli, geniş dünyagörüşlü, yüksək əxlaq və mənəviyyətə sahib olan, müasir dövrün tələblərinə uyğun hərtərəfli inkişaf etmiş insan yetişdirməkdir. Elə bir insan ki, keçmiş irsi yaşada, bu günün reallığını görə və gələcəyi təsəvvür edə bilər. O, bu gün dünəkindən, sabah isə bugünkündən daha bilikli və hazırlıqlı olmalıdır.

Strategiya ölkədə keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqə tutan, səriştəli müəllim və təhsil menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik təhsil sisteminin yaradılması üçün beş strateji istiqamətdə tədbirlər görülməsini nəzərdə tutur. Bu sənəddə strategiyanın, demək olar ki, bütün istiqamətlərində səriştəli müəllim hazırlığı problemi, təhsilin məzmunu, forma və metodlarının yeniləşdirilməsi, müəllimlərin peşə hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi, xarici ölkələrin təhsil sahəsində iş təcrübəsindən faydalanmaq kimi məsələlər diqqət mərkəzindədir.

Strategiyanın **birinci istiqaməti** səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsilin məzmununun yaradılmasına yönəlmişdir. O, təhsilin məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisası, orta və ali ixtisas təhsili olmaqla, bütün pillələri üzrə kurikulumların inkişafını əhatə edir.

Strategiyaya əsasən, Azərbaycanda məktəbəhazırlıq təhsilinin icbariliyinin təmin olunması planlaşdırılır. Bununla yanaşı, məktəbəqədər yaşlı uşaqların fiziki və əqli inkişafını, sosiallaş-

masını təmin edən, yaradıcılıq qabiliyyətlərini üzə çıxaran, onlara həyati bilik və bacarıqları, davranış qaydalarını aşılaman təhsil standartlarının və yeni kurikulumların hazırlanması, təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Strategiyada deyilir: “Məktəbəqədər təhsil üzrə yeni kurikulumun tətbiqinin sürətləndirilməsi zəruridir”.

Strategiyada uşaqların davamlı inkişafına yönəlmiş pedaqoji fəaliyyətə dəstək vermək məqsədilə valideynlərin pedaqoji-psixoloji cəhətdən sistemli şəkildə maarifləndirilmələri üçün “Səriştəli valideynlər” proqramının hazırlanması nəzərdə tutulur.

Təhsilin yeniləşməsində onun yeni məzmunu, keyfiyyəti, əhatəliliyi və dərinliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində üç əsas amilin böyük rol oynadığı göstərilir: 1) Kim öyrədir?; 2) Nəyi öyrədir?; 3) Necə öyrədir? (2,357).

Səriştəli müəllimin fəaliyyətinə verilən əsas tələb onun peşə kompetensiyalarına malik olmasıdır. “Səriştəli müəllim” pedaqogika aləmində yeni bir anlayışdır. Bir çox pedaqoji ədəbiyyatlarda bu məfhum “pedaqoji ustalığı” kimi də işlənmişdir. (2,359).

Səriştəli müəllimin əsas keyfiyyətləri ilk növbədə onun uşaqlara məhəbbəti, düzgün münasibəti, onların səviyyəsinə enib, onlarla ünsiyyət qurmaq mədəniyyətini təmin etməkdir. Müəllimin yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə, mənəvi zənginliklərə, milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərə yiyələnməsi, ixtisasını dərinlən bilməsi onun peşə kompetensiyasının əsas tərkib hissələridir. Strategiyada bu, belə vurğulanır: “...milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktik biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli kadrlar hazırlamaq” təhsil işçilərinin qarşısına mühüm bir vəzifə kimi qoyulmuşdur.

Əlbəttə, burada müəllimin kommunikativ, akademik və didaktik qabiliyyətləri xüsusi yer tutur. Kommunikativ qabiliyyət müəllimin ünsiyyət mədəniyyəti, akademik qabiliyyəti, ixtisas biliyinin dərinliyi, mükəmməlliyi, didaktik qabiliyyəti isə onun öyrətmə metodikasındır. Strategiyada göstərilir: “Təhsilalanın savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşmasına müəllimin təsiri onun akademik bacarıqlarından, tədris təcrübəsindən, peşəkarlıq səviyyəsindən xeyli asılıdır”.

Strategiyada təhsilin məzmununun formalaşmasında akademik biliklərlə yanaşı, praktik bilik və bacarıqların, səriştənin vacibliyi, müəllimin öyrətmə qabiliyyəti də ön plana çəkilir: “Səriştə – əldə olunmuş bilik və bacarıqları praktiki fəaliyyətdə effektiv və səmərəli tətbiq etmək qabiliyyətidir”. Deməli, bilikləri öyrətmək, tətbiq etmək səriştəli müəllimin mühüm keyfiyyəti, didaktik qabiliyyətinin əsas göstəricisidir. Necə ki, demişlər: “Öyrədən insan bilən insandır”.

Strategiyanın **ikinci istiqaməti** təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamət yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqini, innovativ metodlardan istifadəni özündə birləşdirir.

Bu istiqamət təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən, yeni pedaqoji texnologiyalardan fəal istifadə edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir. Burada təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsi, təhsilalanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulması, təhsilalanların istedadlarının aşkar olunması və inkişafı ilə bağlı aparılan işlər, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv təlim metodologiyasından istifadəyə xüsusi diqqət yetirilir. Bu, bir növ “Necə öyrətmək?” problemini özündə ehtiva edir. Strategiyada göstərilir: “Təhsilin inkişafında mühüm irəliləyişlərə nail olmuş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan, yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirən və təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan müasir, fəal-interaktiv təlim metodları daha yüksək nəticələr verir. Bu məqsədlə davamlı olaraq mütərəqqi tədris metodlarının yaradılması və müəllimlərin səriştəliliyinin artırılması təhsil siyasətində mühüm yer tutur”. Bu gün məktəblərimizdə tədris prosesində interaktiv təlim metodlarından istifadə getdikcə genişlənməkdə və öz səmərəsini verməkdədir. Avropa alimlərinin fikrincə, səmərəli, təkmilləşmiş pedaqoji fəaliyyətin yarısı pedaqoji texnologiyaların, digər yarısı isə müəllimin pedaqoji ustalığının payına düşür.

Strategiyanın **üçüncü istiqaməti** təhsildə nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizminin yaradılmasıdır.

Bu istiqamət təhsil sistemində tənzimləmə və idarəetmənin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında müasirləşdirilməsi, təhsil müəssisələrində nəticəyönümlü, şəffaf idarəetmə modelinin, təhsilin keyfiyyətinin təminatı və idarə olunması üzrə yeni məlumat – hesabat, informasiya sistemlərinin yaradılması kimi hədəfləri əhatə edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən aydın olur ki, təhsildə idarəetmənin ictimailəşməsi prosesi sürətlənməkdədir. Valideynlərin, ictimai təşkilatların nümayəndələrinin, tələbələrin idarəetmə prosesinə cəlb olunmaları aktualıq kəsb edir. Strategiyada deyildiyi kimi, “Bu, ilk növbədə, bütün növ təhsil müəssisələrinin müstəqilliyinin artırılmasını, valideyn, şagird, tələbə və təhsil prosesinin digər iştirakçıları geniş cəlb etməklə təhsil ocaqlarının idarə olunmasını, nəticəyönümlü menecmentin və digər müasir idarəetmə texnologiyalarının prosesə tətbiqini tələb edir”.

Strategiyanın **dördüncü istiqaməti** ömür boyu təhsili təmin edən infrastrukturun yaradılmasıdır.

Bəli, təhsil işçisi, müəllim və tərbiyəçilər daim oxuyub öyrənməli, öz biliklərini müntəzəm təkmilləşdirməlidirlər. Öyrənmədən öyrətmək olmaz. Strategiyada göstərilir: “Bilik və bacarıqlarını davamlı artıran müəllimlər təhsilənlərin nailiyyətlərinə əlavə töhfə verirlər”. Burada müəllimlərin səriştəliliyi, tədqiqatçılıq qabiliyyətinin inkişafı, elmi-tədqiqat işlərinə cəlb olunmaları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamət təhsil müəssisələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, əsaslı təlim metodologiyasına uyğun infrastrukturun yaradılmasını nəzərdə tutur. Təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması, distant təhsil, istedadlı və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün təhsil, yaşlıların təhsili, peşə-ixtisas təhsili üzrə məsləhət xidmətləri göstərən regional universal mərkəzlərin, peşə-tədris mərkəzləri və komplekslərinin qurulması, kampusların yaradılması kimi tədbirləri əhatə edir. Bu istiqamətdə göstərilir ki, “ömür boyu təhsilə artan tələbatın ödənilməsi üçün kitabxana fəaliyyətinin modernləşdirilməsi, rəqəmsal təhsil resurslarından istifadə imkanları genişləndirilməlidir...” Bütün bunlar son nəticədə iqtisadi inkişafa səbəb olur: “İnsanın ömür boyu təhsil almaq tələbatının ödənilməsi isə təhsilin iqtisadi həyatda rolunu yüksəldən amillərdən ən mühümüdür”.

Strategiyanın **beşinci istiqaməti** təhsil sisteminin iqtisadi cəhətdən dayanıqlı, dünya standartlarına uyğun maliyyələşdirmə modelinin qurulmasıdır.

Bu istiqamət müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla təhsili maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini, təhsil müəssisələrinin adambaşına maliyyələşdirilməsinə keçidi, ödənişli təhsil xidmətlərinin göstərilməsinin dəstəklənməsini, büdcədən kənar vəsaitlər hesabına formalaşdırılan Təhsilin İnkişafı Fondunun yaradılmasını, təhsil tədqiqatlarının aparılmasında yeni maliyyələşdirmə mexanizminin tətbiqini nəzərdə tutur. Strategiyada deyilir: “Təhsilin maliyyələşdirilməsi mexanizmi təkmilləşdirilməli və təhsil sistemində rəqabət mühitinin inkişafı dəstəklənməlidir. Bunun üçün təhsilin bütün pillələrində adambaşına maliyyələşdirmə prinsipinin tətbiqi, səriştəyə və fəaliyyətin nəticələrinə əsaslanan əməyin ödənişi sisteminin yaradılması, maliyyələşdirmənin tədrisin keyfiyyət nəticələrinə görə müəyyən edilməsi məqsədəuyğundur”.

Yunan filosofu Platon deyirdi ki, çəkməçinin bir cüt ayaqqabını pis tikməsi bir nəfərə ziyan vurur, müəllimin pis fəaliyyəti bütün cəmiyyətə ziyan vurur. Ona görə də strategiyada təhsil sisteminin bütün pillərində müəllimlərin bilik, bacarıq və peşəkarlıq qabiliyyətlərinin müasir tələblərə uyğun yüksəldilməsi, müvafiq stimullaşdırıcı mexanizmlər və səmərəli monitoring sistemi vasitəsilə müəllim fəaliyyətinin keyfiyyətinin artırılması bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur.

ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət Strategiyası”. “Xalq” qəzeti, 2013-cü il, oktyabrın 25-i
2. İbrahimov F.N., Hüseynzadə R. L. Pedaqogika. I cild. Bakı: “Mütərəcim”, 2013.
3. Hüseynzadə R.L. Məktəbdə pedaqoji prosesin təşkili. Bakı: “Aktiv”, 2013.

“Государственная Стратегии развития образования в Азербайджанской Республике” как методологическая основа развития образования резюме

В статье говорится о «Государственной Стратегии развития образования в Азербайджанской Республике», в котором разъясняется, анализируется проблема развития образования в стране, углубление содержания образования, подготовка квалифицированных и компетентных педагогических кадров и указывается верные пути, задачи перед работниками образования. Отмечается, что этот стратегический документ охватывает 5 направлений развития образования в стране: углубление и расширение содержание образования, совершенствование куррикулумов, организацию и подготовку компетентных педагогических кадров, рациональное использование человеческих ресурсов, применение новых педагогических технологий и инновационных методов в преподавании учебных предметов, а также научное управление системой образования.

“National Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan” as a methodological basis for the development of education summary

The article says “State Education Development Strategy in the Republic of Azerbaijan”, which clarifies, analyzes the problem of the development of education in the country, deepening the content of education, training of qualified and competent teaching staff and indicate the correct path to the task of educators. It is noted that this strategic document covers five areas of development education in the country: the deepening and widening the content of education, improvement of curriculum, organization and training of competent teaching staff, rational use of human resources, the use of new educational technologies and innovative methods in teaching academic subjects, as well as scientific management of the education system.

RİYAZIYYAT TƏDRİSİNİN VƏ MÜƏLLİM HAZIRLIĞININ MODERNLƏŞDİRİLMƏSİ

Müdafiə Mahmudov,

ARTPI-nin müəllim hazırlığı və kurikulum şöbəsinin müdiri,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
maxmudov45@mail.ru

açar sözlər: riyaziyyatın tədrisi, strategiya, integrasiya, modernləşmə, müəllim hazırlığı, texnologiya, məntiqi təfəkkür, metodika

ключевые слова: преподавание математики, стратегия, интеграция, модернизация, подготовка учителей, технология, логическое мышление, методика

key words: strategy, integration, mathematics, modernization, training of teachers, technology, logical thinking, teaching of mathematics, method

Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra bütün sahələrdə, o cümlədən, təhsilin qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Təhsil sisteminin yeniləşməsi problemləri irəli sürülmüş, ABŞ, Avropanın qabaqcıl təhsil sistemində integrasiya məsələləri ön plana çəkilməmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın”.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda təhsil sisteminin dövlət təhsil standartlarına cavab verən inkişaf istiqamətləri və müasir tələblərə uyğun hədəfləri müəyyənləşdirilmiş, təhsil işçiləri qarşısında yeni vəzifələr qoyulmuşdur. Ölkəmizin təhsil sistemi dünyanın ən qabaqcıl ölkələrinin təhsil prinsiplərindən istifadə etməklə təkmilləşir, məzmun və struktur dəyişiklikləri baş verir, təhsilin bütün pillələri üzrə kurikulumlar hazırlanır.

İslahat təhsilin bütün pillələrində riyaziyyat kursunun və müəllim hazırlığının modernləşdirilməsini qarşıya qoymuşdur. Riyaziyyat elminin təlimi metodları müasir riyaziyyat nəzəriyyələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Riyaziyyatın tədrisi metodikası bu elmin təlimi yolları ilə məşğul olur. Müəllim müxtəlif vəsaitlərdən aldığı informasiyanı yeni təlim texnologiyalarından istifadə edərək şagirdlərə çatdırır. Şagird isə dərslik, dərs vəsaiti, kompyuter və s. mənbələrdən aldığı informasiyanı müəllimə çatdırır. Deməli, təlim prosesində informasiyanın ötürülməsi iki istiqamətdə baş verir: müəllimdən şagirdə və şagirdən müəllimə.

Təhsilin bütün pillələrində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə müasir tələblərə uyğun təlimin nəticələrinin yaxşılaşdırılması probleminin həlli üçün müəllim şagirdin bilik səviyyəsinə görə yeni təlim metodlarından istifadə etməlidir. Riyaziyyatın tədrisi metodikasının əsas vəzifələrindən biri də riyazi təfəkkürün inkişafı üçün xarakterik yeniliklərə yol açan idrak fəaliyyətinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsidir. Təlimin nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında kim, nəyi və necə öyrədir kimi mühüm problemlər özünü göstərir.

Riyaziyyatın tədrisi metodikasının predmetini müəyyənləşdirmək üçün təlim prosesinin aşağıdakı elementlərinə diqqət yerirmək lazımdır: təlimin mövzusu, məqsədi, obyektı və metodları. Riyaziyyatın tədrisi metodikasının predmeti qarşısında duran problemlər şərti olaraq nəyi öyrətmək (mövzular) və necə öyrətmək (təlim metodları) kimi iki sahəyə ayrılır. Bu problemlər bir-biri ilə sıx bağlıdır və bunlardan birinin həlli digərini nəzərə almadan mümkün deyil.

Yeni metodların işlənilib hazırlanması təlimin yeniləşməsinə tələb edir. Bu yeniləşmə şagirdin idrak səviyyəsinin dəyişməsinə və təfəkkürünün inkişafına səbəb olur. Qeyd edək ki, 1960-cı ildən sonra orta məktəb riyaziyyat kursunun tədris proqramına ali məktəbin diferensial və integral hesabı nəzəriyyəsinin elementləri daxil edildi. Bu nəzəriyyənin təlimi xüsusi metodika tələb edirdi. 1960–1980-ci illərdə bu nəzəriyyənin orta məktəb riyaziyyat kursuna kortəbii gətirilməsi uğursuzluqla nəticələnir. Yeni pedaqoji yanaşmalar olmadığından bu nəzəriyyənin elementlərinin orta məktəbdə təlimi ənənəvi öyrənmə metodikasının yeniləşməsinə tələb edirdi. Müasir dövrdə elm və texnikanın sürətli inkişafı nəticəsində ali riyaziyyatın elementləri orta məktəb riyaziyyat kursuna sirayət edib. Son onilliklərdə məktəb riyaziyyat kursu mürəkkəbləşib. Buna görə də riyaziyyat təliminin modernləşdirilməsi yeni metodikanın işlənməsini tələb edir.

Məktəb riyaziyyat kursuna daxil olan yeni nəzəriyyələrin təlimi yeni metodlar, yeni metodlar isə yeni nəzəriyyələrin yaranması zərurətini qarşıya qoyur. Qeyd edə bilərik ki, riyaziyyatın tədrisi metodikası riyaziyyat, pedaqogika, psixologiya, fəlsəfə və məntiq elmlərinin sərhədləri zolağında yerləşir. O, bu elm sahələrini birləşdirir və qarşıya çıxan problemlərin həllində onlara əsaslanır. Beləliklə, qarşıda riyaziyyatın tədrisi metodikasının yeni metodlarının yaradılması vəzifəsi durur.

Riyaziyyatın tədrisi metodikası məktəb riyaziyyat kursunda materialların seçilməsi və siniflərə uyğunlaşdırılmasını didaktik cəhətdən təkmilləşdirir. Əgər riyaziyyatın tədrisi metodikası didaktikaya əsaslanaraq riyazi materialın yekun nəticəsini əldə edərsə, pedaqogika, psixologiya, fəlsəfə və məntiq təlim zamanı əldə olunan nəticənin yaxşılaşdırılmasının hansı formada həll olunduğunu və bu nəticəyə çatmağın yollarını göstərir. Riyaziyyatın tədrisi metodikası psixologiya və məntiqə söykənərək, şagirdlərin idrak fəaliyyətinin formalaşdırılmasını, onların bütün istiqamətlərdə inkişafını təmin edir. Riyaziyyatın tədrisi metodikası elmi şagirdin düşünmə qabiliyyətini və təfəkkür inkişafını yerinə yetirir.

Riyaziyyat kursundan tədris materialının seçilməsi ideya, metod və mövzuların dərin təhlilini, onun elmlər arasında yeri və tətbiqinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Əsas problemlərdən biri də seçilmiş riyazi materialın orta məktəb təliminə uyğunlaşdırılmasında didaktikaya əsaslanmasıdır. Təlim prosesində ümumi və spesifik metodlardan qarşılıqlı əlaqə şəraitində istifadə olunmalıdır. Riyaziyyatın təlim metodları didaktik prinsipləri həyata keçirərək formalaşır. Buraya alqoritmik yanaşma, proqramlaşdırılmış təlim və s. kimi təlim texnologiyaları da daxildir. Məntiq düzgün fikir yürütməyin formalarını araşdırır və konkret fikir haqqında yekun nəticə çıxarmaq qaydalarını öyrədir. Riyaziyyatın tədrisi metodikası psixoloji araşdırmaların nəticələrindən istifadə edir.

Riyaziyyat təliminin və metodiki ideyaların inkişaf tarixi məktəb riyaziyyat təliminin mövzu və metodlarının inkişafını və cəmiyyətin tələblərinin təsiri altında necə inkişaf etdiyini göstərir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, uzun tarixə malik olan riyazi nəzəriyyələr bəzən müasir elmdə özünü əks etdirir, məsələn, limit nəzəriyyəsi elmdə təsdiqindən təxminən 100 il sonra məktəb riyaziyyat kursuna daxil olub. Riyaziyyat kursunun modernləşdirilməsi tələbi ilə təxminən 100 il əvvəl C. Bul tərəfindən hazırlanmış riyazi məntiq elementləri məktəb riyaziyyat kursuna sirayət etmişdir. Riyaziyyat elminin hər bir yeniliyinin məktəb riyaziyyat kursuna uzun illərdən sonra nüfuz etməsinə baxmayaraq, tarix göstərir ki, məqsəd məktəb təlimini modernləşdirmək, onu müasir elmə yaxınlaşdırmaqdır. Anlayış, ideya və metodlar məktəb proqramlarına (kurikulumlara) dərhal sirayət etmir, bunun üçün müəyyən müddət lazımdır. Təhsilin elmin inkişafından müəyyən qədər geri qalması normal haldır.

Riyaziyyatın müasir tələblərlə öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi, nəzəri və praktik istiqamətlərdə tədrisi onun inkişafını əks etdirən cəhətlərdən biridir. XXI əsrin əvvəllərinə qədər *törəmə* anlayışının təlimi zamanı törəmənin ancaq fiziki və mexaniki mənası verilirdi. İndi müasir yanaşmalardan istifadə edərək törəmə alma qaydasını iqtisadi məsələlərə tətbiq etdikdə törəmənin iqtisadi mənasını, tibbi məsələlərdə isə törəmənin tibbi mənasını alırıq və s. Riyaziyyat kursunun materiallarını və təlimi metodlarının işlənilib hazırlanmasında xarici təcrübənin müsbət cəhətlərini öyrənmək, nəzərə almaq, təhlil etmək lazımdır. Riyaziyyatın tədrisi metodikasında pedaqoji eksperimentdən geniş istifadə olunur, lakin pedaqoji eksperimentin metodikası dəqiq olmadığından material didaktik dəyişikliklərsiz həyata keçirilir.

Orta məktəbdə riyaziyyat təliminin məqsədlərini aşağıdakı kimi formalaşdırmaq mümkündür:

- şagirdlərin riyazi təfəkkürünün inkişafı;
- şagirdlərin təhsillərini ali məktəblərdə davam etdirmələri;
- praktik fəaliyyətdə orta məktəb riyaziyyat kursundan əldə olunmuş zəruri nəzəri biliklərinin müxtəlif konkret situasiyalarda tətbiqi;
- bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsi;
- şagirdlərin müasir texnikada, istehsalatda riyazi metodlardan istifadə edilmə sahələrinin elmi əsaslarını bilmələri.

Buna görə də riyaziyyat təliminin məqsədlərini müəyyənləşdirdikdə orta məktəblərdə təlimin məqsədlərini, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını, təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunlarını bilən və bu əsasda dünyanın simasını şüurlu şəkildə dəyişən yüksək təhsilli insanın formalaşdırılması ön plana çəkilir.

Riyaziyyat təliminin məqsədlərinə diqqət etdikdə görürük ki, orta məktəb riyaziyyat kursunun praktik fəaliyyəti üçün vacib nəzəriyyələrin fərqləndirilməsi problem qarşıda durur. Adətən, şərti olaraq orta məktəbdə elementar riyaziyyat tədris olunur. Bu termin altında XVII əsrədək yaranmış hesab, həndəsə, cəbr və triqonometriya nəzərdə tutulur. *Elementar riyaziyyat* termini müxtəlif dövrlərdə mövcud olan riyaziyyatı ifadə etməklə yalnız tarixi əhəmiyyət daşıyır. Bu söz “başlanğıc” və “sadələşdirilmiş” mənalarında işlədilir, belə ki, sadəlik və anlaşılıqlıq təkcə dərslərdən deyil, həm də seçilmiş materialın düzgün izahından asılıdır. Bir çox nəzəriyyələr və mövzular heç də tələbələr üçün sadəlik və anlaşılıqlıq baxımından “elementar” deyil, “qeyri-elementar” və ya alidir, yəni buraya daxil olan riyaziyyat nəzəriyyələri və mövzuları orta məktəb çərçivəsindən kənara çıxır.

Riyaziyyatın inkişaf prosesindəki hər dövr, riyaziyyat təliminin mövzu və metodlarının yenidən nəzərdən keçirilməsi zərurətini yaradır, eyni zamanda məktəb proqramı yeni mövzunun yox, müasir ideya və metodların daxil edilməsini nəzərdə tutur. Daha doğrusu, həyata keçirilən yeniliklərin ön başlıcası riyaziyyat təliminin məzmununun yaxşılaşdırılması və yeni təlim texnologiyalarının tətbiqidir.

Riyaziyyat kursunun modernləşdirilməsi nə deməkdir? Riyaziyyat kursunun modernləşdirilməsi hərfi mənada onu müasirləşdirmək, müasir ideya, metod, tələblər və s. kimi anlayışlara

uyğunlaşdırmaq deməkdir. Riyaziyyat kursunun modernləşdirilməsi XX əsrin əvvəllərindən başlanmasına baxmayaraq, son 10–15 ildə geniş vüsət almışdır. Bu cərəyan dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində də həyata keçirilir və həmin ölkələrin orta məktəblərində müasir riyaziyyatın aşağıdakı sahələri öyrənilir: çoxluqlar nəzəriyyəsinin elementləri; riyazi məntiqə giriş; müasir cəbr anlayışları, qruplar, sahələr, vektorlar və s.; ehtimal nəzəriyyəsi və riyazi statistikanın elementləri; diferensial və inteqral hesabının elementləri. Dərs saatlarının çatışmazlığı səbəbindən göstərilən hər bir anlayışın orta məktəb proqramına geniş şəkildə salınması mümkün deyil, ona görə də bu nəzəriyyələrin mövzularının daxil edilməsində dəqiq seçim olmalıdır.

Hazırda ölkəmizin təhsil sistemində diskussiyalardan iş prosesinə keçid, proqram (kurikulum) layihələrinin və müvafiq dərsliklərin hazırlanması öz həllini tapmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunda aparılan tədqiqatlar və müzakirələrin əsas predmeti indiki dövrdə I sinifdən başlayaraq riyaziyyatdan *nəyi öyrətmək?* probleminin müəyyənləşdirilməsidir. Aydın ki, *nəyi öyrətmək* problemi müəyyənləşmədən *necə öyrətmək?* sualına cavab vermək mümkün deyil. Riyaziyyat elminin məktəb riyaziyyat proqramına müasir ali riyaziyyatla bağlı bir sıra mövzuların salınmasını onun modernləşdirilməsi hesab etmək yanlış fikirdir. Söhbət yalnız orta məktəbdə ali riyaziyyat elementlərinin təlimindən deyil, həm də riyaziyyatın müasir tələblərə uyğun yeni təlim texnologiyalarının təlimindən gedir. Yəni orta məktəb riyaziyyat kursunun tərkibindən müəyyən mövzuların çıxarılması və müasir ali riyaziyyat kursundan nələrinsə daxil edilməsi o demək deyil ki, məktəb proqramında təlimin ənənəvi metodları ancaq mövzuya görə, həm də uzun illərdir ki, proqramdakı materiala görə köhnəlib. Deməli, riyaziyyatın ənənəvi ideya və metodlarına əsaslanan materiallar müasir riyaziyyatın ideya və metodları əsasında hazırlanır, yəni riyaziyyat təliminin modernləşdirilməsi üçün ilk anda onun müasir riyaziyyata ideyaca yaxınlaşması öz həllini tapmalıdır.

Belə bir sual meydana çıxır: son 10–15 il ərzində riyaziyyatın təlimində əsaslı islahatların aparılması nəticəsində onilliklər boyu dəyişməz qalan orta məktəb riyaziyyat elmi ilə müasir riyaziyyat elmi arasında uyğunsuzluq yaranmırmı? Aydın ki, elmin inkişafı nə qədər yüksəkdə olsa belə, onun başlanğıc sadə nəzəriyyələri dəyişməz olaraq qalır. Buna görə də elmin gələcək inkişafı üçün onun əvvəlki təməlinin atılması mümkün olmayan bir hadisədir. Son dövrlərə qədər aparılan tədqiqatlardan belə nəticə çıxarmaq lazımdır ki, 7–10 yaşlı uşaqlar dörd hesab əməlinə başqa heç bir anlayışa malik ola bilməz, yəni elementar riyaziyyatın təliminin ənənəvi qaydaları dəyişilməzdir və modernləşməyə ehtiyac yoxdur, lakin bu ideya riyaziyyat təliminin müasir tələblərə cavab vermək baxımından çox kasıbdır. Buna görə də son zamanlar aparılan eksperimentlərin istiqamətləri elementar riyaziyyat təliminin modernləşdirilməsi problemini qarşıya qoydu. Riyaziyyatın mühüm anlayışlarından olan çoxluq, funksiyalar, tənliklər, bərabərsizliklər və s. anlayışlarını 7–10 yaşlı uşaqlara müvafiq dillə çatdırmağın mümkün olduğu özünü əks etdirdi.

Müəllimlər, şagirdlər və tələbələr arasında təlim-tərbiyə, qarşılıqlı hörmət şəraitində, yüksək səviyyədə qurulduqda onların hərtərəfli müvəffəqiyyəti çox olar. Şagirdlərə, tələbələrə hörmət və qayğı ilə, tələbkarlıqla yanaşdıqda, onlarda bu proses birtərəfli yox, qarşılıqlı olur. Ona görə də çalışmaq lazımdır ki, şagirdlərdə ancaq müsbət keyfiyyətlər inkişaf etsin. Bu isə məktəb rəhbərləri və müəllimlərin onlara münasibətlərindən çox asılıdır.

Təhsil sahəsində sürətli dəyişiklik və yeniləşmələr müəllim hazırlığının da əsaslı şəkildə yeniləşməsinə tələb edir. Bu, cəmiyyətin inkişafının ən mühüm problemlərindən biridir. Müasir tələblərə görə təhsil sisteminin daim təkmilləşdirilməsinə ehtiyac hiss olunur. Azərbaycanın gələcəyi ölkəmizin bütün regionlarında yaşayan istedadlı şagirdlərdən, tələbələrdən asılıdır. Buna görə də ölkəmizin təhsil sistemində aparılan bütün dəyişikliklər və yeniləşmələr həmin ideyada əksini tapmalıdır.

Hazırda müəllimlər öz vəzifələrini müasir tələblər səviyyəsində qurmaq üçün kurikulumda, elektron resursların inkişafında baş verən yenilikləri öyrənməlidirlər. Yeni müəllim pedaqoji təmayüllü təhsil müəssisələrində yetişməlidir. Bu proses müəllimlik peşəsinin formalaşdırılması,

təhsilin modernləşdirilməsi tələblərinə uyğun olmalıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Bütün işlər məhz məktəbdən başlayır, təhsilə diqqət, müəllimə qayğı həmişə olmalıdır. Bütün dövlət orqanları bu tövsiyələri eşitməli və praktik həyatda bunu təmin etməlidir”.

İstər nəzəri, istərsə də praktik istiqamətlərdə həyata keçirilən inteqrasiyanın reallaşdırılması müəllimlik peşəsinin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu sahədə əsas problemlərdən biri də ixtisasartırma və yenidən hazırlama sistemində tədris fənlərinin metodologiyasının məzmun və strukturunun formalaşdırılması modelinin qurulmasıdır. Fənlərin təlimində əldə olunan nəticələrin yaxşılaşdırılması probleminə mühüm rol oynayan cəhətlərdən biri də kadrların düzgün seçilməsidir.

Bakalavr təhsil pilləsində ilkin müəllim hazırlığında əldə olunan biliklərin müasir tələblərə uyğun olması təlimin nəticələrinin yaxşılaşdırılmasından çox asılıdır. O, müəllimlik peşəsinin formalaşdırılmasında mühüm amildir. Aparılan müşahidələrə görə, məktəblərimizin bir çoxunda hər üç müəllimdən biri fənnin tədrisində minimal hazırlığa və təkmilləşmə səviyyəsinə malikdir. Onların 70%-dən çoxu fənnin tədrisinə formal hazırlaşır. Müəllimlərin 60%-dən çoxunun nəzəri və metodik hazırlığı təhsil standartlarına uyğun deyil. Dərstdən sonra müəllimlərin şagirdlərlə məşğul olmaları üzərində müşahidələr göstərir ki, onların hazırlığı çox aşağı səviyyədədir. Kadr hazırlığının aşağı səviyyədə olması şagirdlərin əldə etdikləri biliklərdə və ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsində özünü göstərir.

Dərslük və dərs vəsaitləri elmi cəhətdən hazırlıqlı, səriştəli və peşəkar müəllimlər tərəfindən hazırlanmalı və ardıcıl təkmilləşdirilməlidir. Buna görə də müəllimlər öz biliklərini artırmalı, müasir tələblərə uyğun inkişaf etməlidirlər. Göstərilən faktların bir çoxu tədris planı və proqramların (kurikulumların) həyata keçməsində meydana çıxır.

Təhsil sahəsində aparılan islahatların başlıca məqsədlərindən biri də yüksək keyfiyyətli müəllimlik peşəsinin formalaşdırılması istiqamətlərində işlərin aparılmasıdır. Müəllim hazırlığının kurikulumunda dəyişikliklər və yeniliklər olmadan aparılan islahatlarda heç bir uğurlu nəticə əldə etmək mümkün deyil. Buna görə də ölkəmizdə müəllim hazırlığı yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Müəllim hazırlığı pedaqoji kollec və məktəblərdə, ali pedaqoji məktəblərdə, internaturada, pedaqoji kadrların ixtisasının artırılması və yenidən hazırlanması müəssisələrində, magistraturada, doktoranturada öz həllini tapmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunda son iki ildə alimlik dərəcəsi almaq üzrə təşkil olunan qəbul imtahanlarının və müşahidələrin nəticələri güclü kadrların yetişmələrinə sübutdur. Bu, ölkəmizdə aparılan konfrans, simpozium, konqres və s. elmi tədbirlərdə özünü əks etdirir.

XXI əsrdə həqiqətən yüksək keyfiyyətli müəllimlik peşəsinin necə formalaşdırılması qarşıda duran mühüm problemlərdən biridir. Qabaqcıl dünya ölkələrinin təhsil sistemində böyük dəyişikliklər, yeniləşmələr gedir, fundamental biliklərin inkişaf problemləri və perspektivləri müzakirə olunur. Belə problemlərin həllində bizim ölkəmiz də fəal iştirak edir.

Azərbaycanda mövcud olan tələbə qəbulu üzrə imtahanların məzmunu orta məktəb təhsilinin məzmununa uyğun olmalıdır. Əgər qəbul imtahanlarında meydana çıxan boşluqların, çətinliklərin və ziddiyyətlərin nəticələri vaxtında araşdırılırsa, təhlil olunarsa, orta məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti yüksələ bilər.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar öz inkişafını davam etdirir və təlim prosesinin mərkəzində dayanan, mühərrik hesab olunan müəllimin peşəkarlıq keyfiyyətinə tələblər artır.

ədəbiyyat

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования (Под ред. Е.С.Полат). Москва: издательский центр «Академия», 1999.

2. Тестов В.А. Профессиональная подготовка учителя математики: стандарты, учебные планы и программы. Москва, 2003.

3. Махмудов М.Д. Модернизация высших и средних школ и математическое образование. Одесса: «Наша школа», (научно- методический журнал). 2004, № 5–6.

4. Mahmudov M. Ali riyaziyyat kursunun tədrisinin vəziyyəti və müəllimlərin elmi-metodiki hazırlığı. “ADPU xəbərləri”. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2004, № 2.

5. Mahmudov M. Boloniya prosesi: problemlər, perspektivlər, reallıqlar. Bakı: “Elm və təhsil”, 2010.

6. Mahmudov M. Dünyada təhsil sistemləri. Bakı: “Mütərcim”, 2014.

модернизация преподавания математики и подготовки учителей

резюме

В статье, опираясь на современные требования системы образования нашей страны, рассматриваются вопросы модернизации преподавания математики в свете использования новых инновативных методов и информационных технологии. Одновременно в данном ключе отражаются проблемы модернизации подготовки преподавателей.

modernization of mathematics teaching and teacher training

summary

The article is based on innovative methods of teaching mathematics by using the new information technologies in the education system of our country, and examined the modernization of modern requirements. At the same time, it reflects the problems in the direction of upgrading teacher training.

MƏKTƏBƏQƏDƏR VƏ İBTİDAİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİ ARASINDA VARİSLİK

Vaqif Kərimov,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,

E-mail: k.vagif@rambler.ru

açar sözlər: varislik prinsipi, perspektivlik, məktəbəqədər təhsil, ibtidai təhsil, müəllimin hazırlığı

ключевые слова: принцип наследственности, перспективность, дошкольное образование, начальное образование, подготовка учителя

key words: prinsip heritaje, perspektive, preschool education, teacher training

Azərbaycan Respublikasında təhsilin modernləşdirilməsi sahəsində özünütəsdiqə qabil yaradıcı şəxsiyyətin inkişafına sosial sifariş formalaşmışdır. Bununla əlaqədar böyüməkdə olan gənc nəslin mənəvi, intellektual və mədəni potensialının inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq tələb olunur. Belə bir şərait təhsil sisteminin ilk pilləsində yaradılmalıdır.

Təsadüfi deyildir ki, dövlətimiz məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda məktəbəqədər təhsilin vəzifələri belə müəyyənləşdirilmişdir: “Məktəbəqədər təhsil təhsilin ilk pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq uşaqların erkən yaş dövründən intellektual, fiziki və psixoloji inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə yiyələnmələrini, istedad və qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini, təbiətə və insanlara həssas münasibətin formalaşmasını təmin edir”.

Orta ümumtəhsil məktəblərində təlim və tərbiyənin düzgün təşkili təhsil sisteminin pillələri arasında təbii keçidin təmin olunmasından asılıdır. Məktəbəqədər, ibtidai və orta təhsilin məzmunu, forması, təşkili yolları arasında ardıcılığın, vəhdətin olması zəruridir. Bu, insan həyatının körpəlik, yeniyetməlik və gənclik pillələri arasında təbii keçidi təmin edir. Məktəbəqədər və ibtidai təhsil arasında varisliyin nəzərə alınması fasiləsiz təhsilin ilk pillələrinin elmi əsaslar üzərində qurulması kimi qiymətləndirilməlidir.

Belə yanaşma o zaman pedaqoji prosesə tamlıq, ardıcılıq verə bilər ki, məktəbəqədər və məktəb təhsili problemləri təcrid olunmuş şəkildə deyil, qarşılıqlı əlaqədə həll edilsin. Bu, uşaqların məktəbəqədər dövrdə inkişafına, əldə etdiklərinə əsaslanmağa imkan verir. Bu, pedaqoji

prosesin bütün iştirakçılarının (pedaqoqlar, uşaqlar, valideynlər) birgə fəaliyyəti, əməkdaşlığı olmadan mümkün deyil. Xüsusilə məktəbəqədər təhsil pedaqoqları – tərbiyəçilər arasında anlaşma olmalıdır.

Məktəbəqədər və ibtidai təhsil arasında varislik problemi həmişə aktual olmuşdur. Bu gün varisliyin həyata keçirilməsinin humanitar mahiyyəti nədir? Müasir aləmdə insanın öz “mən”ini müəyyən etməsi və başqalarında da müəyyən olunmasına köməyini bəziləri qəbul etmirlər.

Bu proses təhsil tam bir sistem kimi qurulduqda həyata keçirilə bilər. Bütövlük xüsusiyyəti təhsilin ənənəvi strategiyası ilə müqayisədə başqa strategiya tələb edir. Onun əsasında elmi biliklərin qurulması, insanı biliklər aləminə daxil edən məntiq dayanır. Bütövlük keyfiyyəti humanitar təhsil mühitinin müxtəlif səviyyələrində mövcud olmalıdır. Varislik olmadan pedaqoji prosesi məzmunlu şəkildə yenidən qurmaq olmaz və o, mühüm tərbiyə vasitəsidir. Varislik cəmiyyətin bəşəri qanunudur. Hər bir nəsil əvvəlki nəslin – ata-anaların, ulu babaların, həmçinin ictimai quruluşun yaxşı cəhətlərini qorumağa çalışır, adət-ənənələrə istinad edir, ona yeni xarakter verir və inkişaf etdirir.

İbtidai təhsilin məzmununda ciddi dəyişikliklər keçən əsrin 90-cı illərində baş verdi. O zaman məktəbəqədər və ibtidai təhsilin prioritet məqsədi uşaq şəxsiyyətinin inkişafı hesab olunurdu. İndiki dövrdə təhsilin fərdiləşdirilməsi və diferensiallaşdırılması əsas götürülür, hər bir uşağın özünü komfort hiss etdiyi və onun inkişaf sürətinə uyğun təhsil mühitinin yaradılması zəruridir.

Məktəbəqədər müəssisələrdə və ibtidai məktəbdə təhsil prosesində qarşılaşdığımız ən mühüm problem təhsilin bu iki pilləsi arasında varislik və perspektivlik problemdir. Təhsil fasiləsiz bir prosesdir. Onun başlanğıcı ilə sonrakı pillələri arasında zəruri asılılıq mövcuddur. Məktəb məktəbəqədər dövrdə görülən işlərə əsaslanıb, öz işini onun üzərində qurursa, uşaqların inkişafını təbii yolla aparırsa, məktəbəqədər müəssisə kollektivi də məktəb təlimi dövründə tələb olunan səviyyəni öyrənir, məzunlarını həmin yükün altına girməyə hazırlayır. Beləliklə, varislik, təbii olaraq, perspektivliyi tələb edir.

Varislik prinsipi didaktikanın sistemlilik və ardıcılıq prinsipləri ilə sıx əlaqədardır. Həmin prinsiplərin tələbləri məlumdur: bilik, bacarıq və vərdişlər müəyyən qaydada formalaşdırılır, tədris materialının hər bir elementi məntiqi cəhətdən digəri ilə bağlı olur, sonrakı element əvvəlkinə istinad edir, yenini mənimsəməyə hazırlayır.

Məktəbəqədər və ibtidai təhsil arasında varisliyə təhsilin hər bir komponenti (məzmun, məqsəd, vasitələr, metodlar, təşkilat forması) kimi baxılmalıdır. Bu, uşağın müvəffəqiyyətlə tərbiyə olunmasını, təhsilini və səmərəli inkişafını təmin edir.

Varislik anlayışı uşağın hər bir yaş dövrü üçün ümumi və özünəməxsus məqsədi olan tərbiyə və təhsilin fasiləsiz prosesi kimi şərh olunur. İnkişafın müxtəlif mərhələləri arasındakı bu əlaqənin mahiyyəti yeni vəziyyətə keçəndə bütövlükdə və ya ayrı-ayrı səciyyəvi cəhətlərin qorunmasından ibarətdir. Təsadüfi deyildir ki, hazırkı dövrdə varisliyin gözlənilməsinin zəruriliyi və təhsilləndirici mühitin təmliyi təhsilin inkişafının prioritet sahələrindən birinə aiddir.

Varislik fasiləsiz təhsil sisteminin əsasına qoyulmuş prinsipdir. Bu zaman məktəbəqədər təhsil müəssisələri uşağın qabiliyyətlərinin bünövrəsinin qoyulmasını, ibtidai məktəb isə uşaq bağçasının təcrübəsindən istifadə etməklə şagirdlərin gələcək inkişafını təmin edir.

Adətən, I sinif müəllimlərinin əksəriyyəti məktəbə yeni qədəm qoymuş uşaqlarla işə sıfırdan başlayırlar və uşaqlara heç bir şey bilməyən subyekt kimi yanaşılması onların fəaliyyətində mühüm yer tutur. Belə müəllimlər uşaqlara fərdi yanaşmır, onların məktəbəqədər müəssisələrdə, ailədə nələri öyrəndikləri, nə kimi bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələndikləri ilə maraqlanmırlar. Nəticədə uşaqların çoxu üçün təlim maraqsız, cansıxıcı, ağır bir yükə çevrilir.

Müsahibələr zamanı aydın olur ki, müəllimlərin bir çoxu məktəbəqədər təhsil mərhələsini keçmiş uşaqların böyük əksəriyyətinin məktəbə hazırlıqlı gəldiyini unudurlar. Məktəbəqədər təhsil proqramı əsasında uşaqlar nitq səslərini düzgün tələffüzünü, fikrin rəhbərli ifadə olunmasını, eşitdiyi hekayənin, nağılın məzmununu düzgün çatdırmağı, dialoqda iştirak etməyi, soruş-

mağı, suallara cavab verməyi, böyük hərflərin çap şəklini yazmağı, 10 dairəsində hesablamağı və s. bacarırlar. Bəzən ailələrdən də belə hazırlıqlı uşaqlar gəlirlər. Bütün bunlar belə bir qənaə-tə gəlməyə imkan verir ki, I sinif müəllimi uşaqları öyrənmədən, onların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almadan, nəyə qabil olduqlarını bilmədən təlimdə müvəffəqiyyət qazana bilməzlər.

Məktəb uşağın həyatında mühüm hadisədir. O, inkişafın sosial situasiyasını köklü şəkildə dəyişir və şəxsiyyətin inkişafının perspektivini müəyyən edir. Bu dövr aparıcı fəaliyyətin əvəz olunması – şagird rolunun meydana çıxması dövrüdür.

Təhsilin məzmunu, forması, onda tətbiq edilən texnologiyalar, metod və priyomlar bir yana, bu prosesin birinci tərəfinin formalaşması məktəbəqədər müəssisələrdə baş verir. Təlim prosesinin ilkin mərhələsi altıyaşlının hazırlığına istinadən fəaliyyətə başlayır. Altıyaşlıların hazırlığı, I sinifdə onlarla aparılan iş də kurikulumun tətbiqinə imkan verməlidir.

Uşağın məktəbə hazırlığı meyarı morfo-fizioloji yetkinlik, psixi proseslərin inkişafı, xüsusilə psixoloji xarakteristikanın, emosional-iradi mühit və sosial yetkinliyin inkişafının müəyyən səviyyəsidir. Bu əsaslandırma uşağın məktəbə hazırlığının meyarlarını fərqləndirməyə, təxəyyülünün xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan verir.

I sinifdə uşağın adaptasiyası prosesində bütün bu meyarlar mühüm əhəmiyyətə malikdir, lakin pedaqoqun əsas diqqəti uşağın sağlamlığını xarakterizə edən göstəricilərə yönəlməlidir. Uşaqların əsas hissəsinin sağlamlığı dərslərinin sonlarında pisləşir. Hazırda I sinifə gələn altıyaşlıların 90 faizi bu tələblərə cavab vermir. Altıyaşlıların 60 faizə qədəri, demək olar ki, məktəbə hazırlıqsız gəlir. Belə şəraitdə, şübhəsiz, müəllimin işi çətinləşir. Müəllim müxtəlif hazırlıqlı, müxtəlif xarakterli uşaqlarla fəaliyyətin təşkili ilə əlaqədar ciddi araşdırmalar aparmalı olur. İndiki şəraitdə bu problemlərin həllində çətinliklər mövcuddur, lakin gələcəkdə uşaqların əksəriyyətinin məktəbəqədər müəssisələrə cəlb ediləcəyini, heç olmasa, bağçada və ya məktəbdə beşyaşlıların qısamüddətli hazırlıq qruplarına cəlb olunacaqlarını nəzərə alaraq, varislik probleminin işlənməsi zəruridir.

Hazırda ölkəmizin məktəbəqədər müəssisələrində 180 minə qədər uşaq təlim-tərbiyə alır. Onların təxminən iyirmi minə qədəri beşyaşlılardır. Bu uşaqların təlim-tərbiyə prosesində məktəbəqədər müəssisə ilə məktəb arasında varisliyin yaranması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Varisliyin ümumi əsası gələcək məktəblinin idrak fəallığı, hər şeyi bilmək həvəsinin inkişafı, yaradıcılığa və müstəqilliyə meyillilik, kommunikativlik, yaşidləri və yaşlılarla ünsiyyət bacarığıdır. Bu istiqamətdə axtarışlar gələcəkdə genişlənərək məktəbəqədər müəssisə şəbəkələri üçün nümunə ola, onların fəaliyyətinə istiqamət verə bilər. Bu axtarışların nəticələri həm də ailədə uşaqların məktəbə hazırlanmaları sahəsində işin canlandırılmasına, düşünülmüş elmi istiqamət almasına şərait yaradır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, hazırda istər şəhər, istərsə də kənd məktəblərinin əksəriyyətinə uşaqların məktəbə gələndə uşaq bağçasında, ailədə öyrəndikləri, ətraf aləm üzərində müşahidə əsasında sərbəst əldə etdikləri biliklər nəzərə alınmır. Hamını eyni səviyyəli hesab edən müəllim onlarla “bir dildə” danışmaqla öz işini asanlaşdırmağa çalışır. Nəticədə təlim az-çox hazırlıqlı uşaqlar üçün gözləmədikləri qədər asan, mənasız, cansıxıcı bir prosesə çevrilir. Onlar müəllimin dediklərini dinləmir, “Onsuz da bilirəm.” deyərək laqeydlik göstərir, təlim əməyini almıyır və beləliklə, geridəqalanlar sırasına keçirlər.

Peşəsinə məsuliyyətlə yanaşan müəllim isə dərslərinin ilk günlərində şagirdlərlə tanış olduqda görür ki, onların bir qismi məktəbə hazırlıqlı gəlir. Onlar tərbiyə və təlim proqramının tələbləri səviyyəsində ətraf aləmlə tanış olmuş, sual verməyi, cavab verməyi öyrənmişlər.

Uşaqlar ətraf aləmdəki əşya və hadisələri tanıyır, onlara münasibət bildirir, onların insanların həyatındakı rolunu başa düşürlər. Onların lügət ehtiyatı zəngin, şifahi nitqi inkişaf etmiş olur.

Tərbiyəçi kimlərlə işlədiyini, uşaqlara nələri, nə üçün, nə qədər, necə öyrətməli olduğunu, məktəbə gedərkən onların hansı yükün altına girəcəklərini təsəvvür etməlidir. Bunun üçün, o, I

sınıf müəllimi ilə əlaqə saxlamalı, uşaqların səviyyəsinə verilən tələblərlə yaxından tanış olmalıdır.

Müasir dövrdə məktəbəqədər təhsilin məzmununda baş verən yeniliklər problemin həllinə daha ciddi yanaşılmasını tələb edir. Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin məktəbəhazırlıq qrupuna savad təliminin gətirilməsi problemə tamamilə yeni yanaşma sisteminin yaradılması tələbini irəli sürür. Bu, artıq məktəbəqədər pillənin həqiqətən təhsilin ilk mərhələsi olduğunu təsdiq edir. İndi varislik məktəbəqədər mərhələdə formalaşmış ilkin oxu və yazı texnikası vərdisləri əsasında uşaqları sərbəst oxu, yazı, dil qaydalarını mənimsətmək, yaradıcı fəaliyyətə hazırlamaq vəzifələrini irəli sürür.

Psixoloqlar müəyyən etmişlər ki, uşaqların mühüm təbiət və cəmiyyət hadisələri haqqında baza təsəvvürləri bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Onlardan hər hansı birinin zənginləşməsi digərinin əhəmiyyətli dərəcədə hərəkətə gəlməsi ilə nəticələnir.

Respublikamızda məktəbəqədər təlim-tərbiyə müəssisələri ilə məktəb arasında varislik məsələsinə müxtəlif dövrlərdə epizodik şəkildə toxunulmuşsa da, məqalələr yazılmışsa da, bununla əlaqədar ciddi tədqiqat aparılmamış, xüsusilə müasir yanaşmaya toxunulmamışdır. Tədqiqatın məqsədi məktəbəqədər təhsil müəssisələri ilə ibtidai təhsil arasında varisliyin imkanlarını aşkara çıxarmaq, varislik və perspektivliyin səmərəli vasitə və yollarını işləmək, tərbiyəçilərin, xüsusilə, müəllimlərin yüksək hazırlığını təmin etməkdir.

ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının təhsil haqqında Qanunu. Bakı: "Təhsil", 2009.
2. Ağayev Ə., Rzayeva Y., Hüseynova T., Vahabova T. Sosial pedaqogika. Bakı: "Mütərcim", 2008.
3. Beşyaşlıların uşaq bağçasında məktəbə hazırlanması təcrübəsindən. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2006, № 2.
4. I sinfə uşaq bağçasından və ailədən gələn uşaqların məktəbə hazırlıq səviyyəsinin müqayisəli təhlili. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2003, №2.
5. Cəfərova L., Cahangirova L. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların idrak qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2002, №3.
6. Kərimov Y.Ş. Uşaq bağçası ilə məktəb arasında varislik və perspektivlik. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2000, №1.
7. Sadıqova T. Uşaq bağçası və məktəb arasında varislik mühüm pedaqoji problemdir. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2001, №4.

преемственность между учреждениями дошкольного и начального образования резюме

В статье речь идет о преемственности. Отмечается, что непрерывность между различными уровнями системы образования и перспективных контактов и связей, необходима для обеспечения идентификации. И также, установление преемственности между дошкольного и начального образования имеет особое значения.

continuity between preschool and primary education summary

In this article we are talking about continuity. It is noted that the continuity between the different levels of the education system and promising contacts and connections necessary to ensure the identification. And also, to establish continuity between preschool and primary education is of particular importance.

UŞAQLAR VƏ KOMPYUTER

İlahə Qafarova,

ARTPI-nin məktəbəqədər təhsilin kurikulumu
şöbəsinin elmi işçisi

açar sözlər: uşaqlar, kompyuter, oyun, müasir texnologiyalar, məktəbəqədər təhsil
ключевые слова: дети, компьютер, игра, современные технологии, дошколь-
ное образование

key words: children, computer, games, modern technology, early childhood edu-
cation

XXI əsrin ilk onilliyində informasiya və kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Müasir cəmiyyəti informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil. İKT həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilib. Təhsildə kompyuter texnologiyalarından istifadə təhsil sisteminin müasirləşdirilməsini təmin edən mühüm mexanizmlərdən biridir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin informasiyalaşdırılması prosesinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

təşkilati:

- metodik xidmətin modernləşdirilməsi;
- maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi;
- informasiya mühitinin yaradılması.

pedaqoji:

- məktəbəqədər müəssisələrin pedaqoji kadrlarının İKT-dən istifadə bacarıqlarının artırılması;
- İKT-nin təhsil məkanına daxil edilməsi.

“Azərbaycan Respublikasının təhsil haqqında Qanunu”na uyğun olaraq məktəbəqədər təhsil ümumi təhsilin ilk pilləsi sayılır. Ona görə də uşaq bağçasının kompyuterləşdirilməsi müasir təhsilin zəruri reallığına çevrilmişdir. Məktəbdə təhsilin kompyuterləşdirilməsi çoxdan başlasa da, məktəbəqədər müəssisələrdə bu sahədə kütləvilik müşahidə olunmur. Dövrün tələbinə uyğun olaraq, məktəbəqədər müəssisələrdə pedaqoji kadrların da İKT-dən istifadə etmək bacarığı olmalıdır.

İKT nədir? Təhsil sahəsində pedaqoji məqsədə çatmaq üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından, xüsusi texniki vasitələrdən istifadə edilməsidir.

Erkən yaşlardan uşaqlar mobil telefona, kompyutərə böyük maraq göstərir, əksəriyyəti kompyuter, planşetlərlə işləməyi bacarırlar. Onlara kompyuterdən istifadə qaydaları haqqında ətraflı məlumatın verilməsi vacibdir. Uşağın kompyuterdən səmərəli istifadə etməsi üçün aşağıdakılara əməl olunmalıdır:

- uşaqların intellektual səviyyələrini inkişaf etdirən proqramların hazırlanması;
- həmin proqramlara aid ədəbiyyatdan istifadə etməyi öyrətmək;
- internetə çıxışı məhdudlaşdırmaq;
- zərərli saytlara qadağa qoymaq üçün filtdən istifadə etmək;
- uşaqları kompyuter kurslarında təlimatlandırmaq.

Kompyuter uşaqların çoxunu oyunları ilə cəlb edir, lakin kompyuter təkə oyun üçün deyil. XXI əsrdə cəmiyyətin inkişafının əsas resurslarını insan zəkası və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları təşkil edəcək. Kompyuter texnologiyaları təhsil, əyləncə və ünsiyyətdə böyük rol oynayır, lakin aşağıdakıların nəzərə alınması vacibdir:

- Kompyuterdən istifadə zamanı valideyn uşağa nəzarət etməlidir.
- İstifadə edilən proqramlar uşağın yaş və inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır.
- Uşağa təlimlə əyləncəli fəaliyyətlər arasındakı tarazlığı gözləmək öyrədilməlidir.

Kompyuter uşaqlarda müşahidəçilik, diqqət, fantaziya kimi xüsusiyyətləri inkişaf etdirir. Kompyuterin köməyi ilə tərbiyəçi uşağa yazmağı, oxumağı öyrədir. İnternetdə hətta ən kiçik-yaşlı istifadəçilər üçün də maraqlı saytlar tapmaq olar, məsələn, uşaq evdən çıxmadan muzeyə virtual səyahətə çıxsa, istədiyi şəkli çəkə, cizgi qəhrəmanlarını təsvir edə bilər. Kompyuter XXI əsrin gələcək vətəndaşlarına düşünməyi öyrədir, onların beyin fəaliyyətini stimullaşdırır, əzələlərin kiçik motor hərəkətlərini inkişaf etdirir. Kompyuter oyunları oynayan uşaqlarda reaksiya sürəti, ixtira qabiliyyəti üstündür.

“Kompyuter və uşaqlar” kitabının müəllifi Syuzi Xoqland hesab edir ki, inkişafetdirici kompyuter proqramları uşağın intellektual səviyyəsini, yaddaşını və nitqini inkişaf etdirir.

Psixoloq Con Dyui əmindir ki, kompyuter uşaq otağında deyil, qonaq otağında və ya hər hansı ümumi otaqda yerləşdirilməlidir ki, uşaqlar işləyərkən valideynlər onların işinə nəzarət edə bilsinlər.

İKT uşaqların hərtərəfli inkişafı üçün vacibliyini nəzərə alaraq məktəbəqədər təhsil müəssisələrində kompyuterlərdən istifadə təcrübəsi geniş yayılmaqdadır. Bu, uşaqların yaradıcılıq imkanlarını artırır, müxtəlif bacarıq və vərdislərin qazanılmasına, möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

İkinci aktual problem isə tərbiyəçilərin informasiya texnologiyaları sahəsində bilikli olmalarıdır. İnformasiya cəmiyyətində elektron şəbəkə vasitəsilə metodist və müəllimlər arasında yeni metodlar, ideyalar və didaktik vəsaitlərin yayılması sürətlə həyata keçirilir. Yeni mövzuların öyrənilməsi üçün əyani vəsaitlər hazırlanarkən tərbiyəçi elektron resurslardan istifadə edir. Elektron şəbəkə həm tərbiyəçiyə müxtəlif metodlardan, texnologiyalardan istifadə etməklə tədbirlərin hazırlanması və düzgün həyata keçirilməsinə kömək göstərir, həm də öz pedaqoji təcrübəsini bölüşməyə, materialları yerləşdirməyə imkan verir.

Müasir təhsil məkanında müəyyən tədbirlərin hazırlanması və yerinə yetirilməsi pedaqoqdan xüsusi çeviklik tələb edir. Tərbiyəçi-müəllimlər pedaqoji-metodik bacarıqlarını müntəzəm təkmilləşdirməlidirlər. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar kompyuterdən istifadə edərkən (siçandan istifadə, rəngləmə, şəkil çəkmə və s.) əl və göz hərəkətləri koordinasiya olunur. Məktəbəqədər müəssisələrdə istifadə olunan “Ələddin” nağıl kompyuterləri uşaqlarda qərar vermə, problem həllətmə bacarıqlarının inkişafına kömək göstərir.

Kompyuterin müsbət tərəfləri olduğu kimi, mənfi tərəfləri də var.

Britaniya alimləri hesab edirlər ki, 10 yaşına qədər uşağın kompyuterdən istifadə etməsi real oyunlara marağı azaldır, onun yaşlıları ilə təmaslarını zəiflədir. Uzun müddət kompyuter qarşısında oyləşən uşaq təmiz havadan məhrum olur. Belə hallarda kompyuter uşağın sağlamlığına ziyan vurur. Digər mənfi xüsusiyyət odur ki, kompyuterdən istifadə asılılıq yaradır, uşağın müstəqil düşünmə qabiliyyətini əlindən alır. Bu zaman qoyulan qadağalar uşağa etiraz hissi doğurur, tərbiyəçi, valideyn tərəfindən təklif olunan hər şeyi rədd edir. Buna görə də uşağa kompyuter haqqında məlumat verərkən onun üstünlükləri ilə yanaşı, mənfi cəhətlərini də demək lazımdır. Kompyuter kiçikyaşlı uşaqların gündəlik həyatında mümkün qədər az yer tutmalıdır, çünki onların böyümək, inkişaf etmək üçün hərəkətə, yoldaşları ilə, ətrafdakılarla ünsiyyətə ehtiyacları vardır. Bütün bu ehtiyacları kompyuterin ödəməsi mümkün deyil. Deməli, kompyuterdən istifadəyə müəyyən məhdudiyət qoyulmalıdır. Kompyuterin nə qədər üstün cəhətləri olsa da, tərbiyəçi və uşaqların birgə fəaliyyətinin təşkili, layihələrin həyata keçirilməsi, inkişafetdirici mühitin (oyun, didaktik materiallar) yaradılması, bir sözlə – canlı ünsiyyət daha mühümdür.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda əyani təfəkkür üstünlük təşkil edir. Bu yaşdakı uşaqların fəaliyyətinin təşkilində əyanilik mühüm prinsipdir. Məqsədə nail olmaq üçün tərbiyəçi uşaqlarla birgə fəaliyyətin təşkili prosesində müxtəlif əyani materiallardan istifadə etməlidir. İnternet resurslarından yerində istifadə təhsil prosesini asan və maraqlı edir.

1. Все о младшем школьнике. Под редакцией Н.Ф.Виноградовой . Москва, 2004.
2. Əlizadə Ə. Yeni pedaqoji texnologiyalar : bəzi psixoloji və pedaqoji məsələlər. « Kurikulum» , 2008, № 1.

**дети и компьютер
резюме**

В статье изложены факты о том, что в XXI веке информационно-коммуникационные технологии стали одним из основных факторов, который оказывает влияние на развитие общества. Отмечается, что с дошкольного периода нужно приучить детей к компьютеру, но следует соблюдать некоторые нормы и правила.

**children and computer
summary**

The article presents the facts that in the XXI century information and communication technologies have become one of the main factors that influence the development of society. It is noted that the preschool period is necessary to teach children to a computer, but you should follow some rules and regulations.

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏRBIYƏ ÜZRƏ KADR HAZIRLIĞININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

Zərifə Camalova,

ADPU-nun məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası və metodikası
kafedrasının II kurs magistrantı

açar sözlər: informasiya, təhsil, texnologiya, yenilik, islahat, kadr hazırlığı, tərbiyəçi

ключевые слова: информация, образование, технология, инновация, реформа, подготовка кадров, воспитатель

key words: information, education, technology, innovation, reform, teacher training, educator

Cəmiyyətin informasiyalaşması, dünyada gedən qloballaşma prosesi yeni təhsil modellərini formalaşdırır. Bu modellərin əsasını dünya təcrübəsi, cəmiyyət, insan idrakı və təhsilin dinamik olması, birdəfəlik təhsildən fasiləsiz təhsil prinsipinə keçid ideyası təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ənənəvi təhsil formaları yeni təhsil modellərinə inteqrasiya olunur və vahid təhsil məkanı yaranır. Cəmiyyətin informasiyalaşması, demokratikləşməsi, Azərbaycan Respublikasının Avropa və dünya təhsil məkanına inteqrasiyası, Boloniya prosesinə qoşulması təhsil sistemində əsaslı islahatların aparılması zərurətini yaradır. Təhsil sistemində aparılan islahatların keyfiyyəti və səmərəliliyi, ilk növbədə, pedaqoji kadr hazırlığı sferasında aparılan islahatlarla əlaqədardır, çünki son nəticədə bütövlükdə təhsil sisteminin və onun ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı və səmərəliliyi ali məktəblərdə hazırlanan pedaqoji kadrların fəaliyyəti ilə təmin olunur.

Müəllim hazırlığının problemləri həmişə aktualdır. Dünyada gedən və həyatımızın bütün sahələrinə təsir göstərən qloballaşma prosesləri, zaman keçdikcə informasiya proseslərinin həyatımızın bütün sahələrində rolunun artması, müxtəlif təhsil pillələrinin bir-birinə yaxınlaşması, təhsilin kompyuterləşdirilməsi və informasiya-texniki bazasının ciddi şəkildə dəyişməsi, şərq və qərb mədəniyyətlərinin inteqrasiyası, ümumiyyətlə, yeni təhsil sistemlərinin yaradılması zərurəti müəllim hazırlığına yeni yanaşmalar tələb edir, cəmiyyətin qarşısında yeni problemlər və vəzifələr qoyur.

Məlum olduğu kimi, hazırda hər bir ölkə dünyada gedən qloballaşma şəraitində öz rəqabət qabiliyyətini artırmaq və əhalinin sosial rifahını təmin etmək üçün elm və təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Son illər dünyanın inkişaf etməkdə olan dövlətləri sırasına uğurla qoşulan

Azərbaycanda da elm və təhsilin keyfiyyətini müasir tələblər səviyyəsinə çatdırmaq məqsədilə ciddi tədbirlər görülür.

Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət Strategiyası” haqqında 2013-cü il oktyabrın 24-ü tarixli məlum sərəncamı məhz bu ideyaya xidmət edən mühüm dövlət sənədidir. Strategiyada irəli sürülən əsas müddəalardan biri də tədris prosesində xüsusi rol oynayan ilkin müəllim hazırlığı prosesinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır. Nüfuzlu ölkələrin təhsil sistemində ilkin müəllim hazırlığı dedikdə, tələbələrin bakalavr səviyyəsində pedaqoji hazırlığı nəzərdə tutulur.

Müasir dövrdə informasiya texnologiyaları, o cümlədən, müasir təlim texnologiyaları metodik cəhətdən hazırlıqlı müəllimlərin formalaşmasını tələb edir. İndiki dövrdə həyata keçirilən islahatlara diqqət yetirdikdə aydın olur ki, məktəbəqədər sahə üzrə kadr hazırlığı bu islahatlarda öz əksini tapmaqdadır. Hazırda informasiya texnologiyalarının tələbləri ilə uyğunlaşa bilən məktəbəqədər tərbiyə üzrə kadr hazırlığında ali məktəblər böyük rol oynayır.

Bu gün pedaqoji təmayüllü ali məktəblərin qarşısında duran ən mühüm vəzifə müəllimin yeni texnologiyaların, təhsil sistemində yaranan innovasiyaların əsl sahibi olmasıdır. İkinci vəzifə ondan ibarətdir ki, müəllim kompyuter texnologiyalarından səmərəli və məhərətlə istifadə edərək müasir informasiya məkanında sərbəst fəaliyyət göstərə, informasiya axını ilə şagirdlər arasında etibarlı körpü, yüksək professionallığı ilə səciyyələnən ötürücü funksiyalarını yerinə yetirə bilsin.

Ali məktəblər dünyanın global inkişafı fonunda hər bir ölkəyə məxsus dəyərləri nəzərə alaraq universal xüsusiyyətlərə malik informasiya istehsal edən, araşdırın, təlim fəaliyyətləri ilə məşğul olan, informasiyanın tətbiqinə, müzakirəsinə şərait yaradan, informasiyanın texnoloji imkanlara çevrilməsini təmin edən, istehsal etdiyi informasiyanı geniş kütlələrə yayan, təhsil, araşdırma və sosial xidmət sahələri ilə bağlı sistemlər təklif edən, strateji hədəfləri müəyyənləşdirməyə çalışan qurumlardır. Burada gənclərin müstəqil və yaradıcı düşüncə qabiliyyətləri inkişaf etdirilir, cəmiyyətə faydalı, geniş dünyagörüşünə malik, açıq təfəkkürlü kadrlar yetişdirilir.

Ali təhsil müəssisələri cəmiyyətin tələblərinə cavab verən yüksək ixtisaslı, rəqabətə davamlı mütəxəssis hazırlamaqla yanaşı, həm də şəxsiyyət yetişdirməlidir.

Respublikamızda məktəbəqədər tərbiyə üzrə pedaqoji kadr hazırlığında nəzəri biliklərin öyrədilməsi ali məktəblərin bu ixtisas üzrə kadr hazırlayan fakültələrində müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Bu gün, təhsilə yeni tələblərin verildiyi bir zamanda, tərbiyəçinin qrupa daxil olduğu ilk gündən pedaqoji fəaliyyətini müvəffəqiyyətlə qura bilməsi üçün mühüm nəzəri biliklərə və praktik bacarıqlara malik olması vacibdir. Bu problemin həlli “Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (milli kurikulumu)”, “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil Proqramı (kurikulumu) ”nda (3–6 yaş) ön plana çəkilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiyası”, “Azərbaycan Respublikasının Təhsil qanunu”, “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nın tələblərinə və dövlətin təhsil siyasətinə, o cümlədən, “Boloniya Bəyannaməsi”nin əsas müddəalarına və “Fasiləsiz müəllim hazırlığı üzrə müasir dünya Standartları”na uyğun olaraq hazırlanmışdır. Konsepsiyada fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının məzmununu, mahiyyətini və texnologiyasını əks etdirən əsas müddəalar, fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının prinsipləri, strukturu, maliyyələşdirilməsi və idarəetmə mexanizmləri ümumi şəkildə şərh olunur.

Konsepsiyada fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığı hər bir vətəndaşın ilkin və əlavə pedaqoji təhsil almaq və peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün müxtəlif üsullarla fasiləsiz təhsil almaq imkanlarını əhatə edən vahid təhsil sistemi kimi başa düşülür. Konsepsiyada müəllimin (pedaqoji işçinin) hazırlanmasına və inkişafına yönələn, təhsilin humanistliyini, demokratikliyini, şəxsiyyətyönümlülüyünü, çevikliyə, yeniliyə istiqamətlənməsini, təhsil sahəsin-

də dövlət siyasətinə və ictimai həyatın tələblərinə uyğunluğunu, hər bir pedaqoji işçinin bərabər fasiləsiz təhsil almaq imkanlarını müəyyənləşdirən əsas prinsiplər şərh edilir.

Konsepsiyanın məqsədi, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun olaraq, müəllimin fasiləsiz hazırlığı sisteminin əsas istiqamətlərinin, məzmununun və inkişafının müəyyən edilməsindən, fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının inkişaf etdirilməsi üçün hüquqi, iqtisadi və təşkilati şəraitin yaradılmasından ibarətdir.

Konsepsiyada distant pedaqoji təhsil və fasiləsiz müəllim hazırlığı sistemində keyfiyyətin təminatı, idarə olunması və monitorinqi məsələləri də əhatə olunmuşdur.

Məktəbəqədər tərbiyə üzrə kadr siyasətinin təkmilləşdirilməsi "Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Proqramı"nda da (2007–2010-cu illər) öz əksini belə tapmışdır:

- məktəbəqədər təhsil sisteminin pedaqoji kadrlara və digər mütəxəssislərə tələbatının proqnozlaşdırılmasının müasir tələblərə uyğun qurulması;

- yeni şəraitdə məktəbəqədər təhsil sistemi üçün kadr hazırlığının, ixtisasartırma təhsilinin təkmilləşdirilməsi, məktəbəqədər təhsil müəssisələri üçün menecerlərin və idarəetmə heyəti kadrlarının yetişdirilməsinin təşkili;

- məktəbəqədər təhsildə peşəkar, səriştəli pedaqoji kadrların çoxluq təşkil etmələrinə nail olunması;

- məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji və digər işçilərin sosial statusunun və maddi rifah halının yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlərin görülməsi, onların iqtisadi cəhətdən təşviqləndirilməsində məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin müstəqilliyinin artırılması;

- kənd yerlərində məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji işçilərə maliyyə və sosial dəstək tədbirlərinin hazırlanması və tətbiqi;

- kənd yerlərində yerləşən məktəbəqədər təhsil müəssisələri üçün yerli əhali arasından kadr hazırlığını təmin etmək məqsədilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Məktəbəqədər təhsil təhsil sisteminin ilk pilləsi olmaqla, uşaqların intellektual, fiziki və psixoloji inkişafında, onların şəxsiyyətinin formalaşmasında və məktəbə hazırlanması sahəsində çalışacaq kadrların yetişdirilməsinə xüsusi fikir verilməlidir.

Mütəxəssis hazırlığında tələbələrin öz sənətinə peşəkarlıqla yiyələnmələri məqsədilə onların bakalavr və magistr təhsil pillələrində mövcud bilik və bacarıqlara mükəmməl yiyələnmələri üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır. Tədris prosesində mövcud biliklərin mənimsənilməsi, bacarıq və vərdişlərin formalaşması daha səmərəli nəticələr verə bilər.

Ali pedaqoji təhsildə gələcək müəllim mövcud tətbiqi, təcrübi bilik və bacarıqlara bilavasitə tədris prosesində yiyələnə bilər. Tələbələrin pedaqoji-psixoloji biliklərə ali məktəblərdə, tətbiqi bilik və bacarıqlara isə məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində yiyələnmələri təşkil edilə bilər. Bu zaman tələbə, gələcək mütəxəssis kimi, həm interaktiv və fəal təlim metodlarını öyrənir, həm də professor-müəllim heyəti və tərbiyə müəssisəsinin qabaqcıl tərbiyəçiləri qarşısında onları tətbiq edir. Tələbəyə bilik və bacarıqların məşğələ prosesində öyrədilməsi onun təfəkkürünün məqsədyönlü inkişafına səbəb olur. Nəticədə, tələbə sərbəst fəaliyyət göstərmək imkanı qazanır və pedaqoji biliklərə yiyələnmiş belə səriştəli mütəxəssislərin işlə təminatında da çətinliklər yaranmır.

Məhz buna görə, ali pedaqoji təhsil sistemində respublikanın məktəbəqədər tərbiyə üzrə kadrlara olan ehtiyacı əvvəlcədən müəyyənləşdirilməli, onların ali məktəblərdə məqsədyönlü və nəticəyönlü istiqamətdə hazırlanmaları prosesi təkmilləşdirilməlidir.

ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşməsi Proqramı" (2007–2010-cu illər). Bakı, "Xalq" qəzeti, 2007-ci il, aprelin 12-si

2. "Azərbaycan Respublikasının təhsil Qanunu". Bakı: "Təhsil", 2009.

3. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət Strategiyası". "Xalq" qəzeti, 2013-cü il, oktyabrın 25-i.
4. "Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiyası". Bakı, 2007-ci il, iyunun 25-i.

пути совершенствования подготовки кадров для дошкольного образования в вузах
резюме

В статье говорится о путях совершенствования подготовки кадров для дошкольного образования в высших учебных заведениях, которые отвечают требованиям общества, равные для подготовки высококвалифицированных специалистов. В статье отражены реформы и инновации.

in the higher schools training on ways to improve pre-school education
summaru

The article refers to ways to improve training for pre-school education in higher education institutions which meet the requirements of the company, for the preparation of highly - qualified professionals. B article reflects the reform and innovation .

Beynimizdən düzgün istifadə edirikmi?

Həmişə yaddaşınızdan şikayət edir, heç cür diqqətinizi toplaya bilmir, tez-tez səhvlərə yol verirsinizsə, deməli, beyninizdən istifadə edə bilmirsiniz.

- *Beyin açıq havada və ayaq üstə daha yaxşı işləyir. Mühüm qərarlar qəbul edərkən açıq havada var-gəl etməyi sınaqdan keçirə bilərsiniz.*
- *Xarici dil öyrənmək və nə isə əzbərləmək beyni gücləndirir. Hər gün lügət oxuyun, bir neçə yeni söz öyrənin, telefon nömrələrini əzbərləyin.*
- *Beyin gimnastikasıdan, məntiqi məsələlərdən, şahmat, dama oyunlarından istifadə edin.*
- *Tez-tez vərdişlərinizi dəyişin : telefonu sol əlinizdə tutun, çantanızı o biri əlinizlə götürün , bəzən evinizə başqa yolla gedin.*
- *Beyin ehtiyatınızı artırmaq üçün hər gün kitab oxuyun .*
- *Beyninizi gözəl şeylərlə qidalandırın. Gözəl rəsmə baxın və ya sevdiyiniz bir musiqini gözüyümümlü dinləyin.*
- *Yaxşı yuxu beynin qidasıdır. 24 saati keçən yuxusuzluq beynin funksiyalarına mənfi təsir göstərir.*
- *Oksigen beyin üçün əlverişli qidadır. Tez-tez otağınızın pəncərəsini açıb, təmiz hava qəbul edin.*
- *Uşaqlara və təbiətdə gəzintilərə daha çox vaxt ayırın.*
- *Televizora çox baxaraq beyninizin aşağı sürətlə işləməsinə imkan verməyin.*
- *Beyin pəhrizini unutmayın. Beyninizin qidalanmasına mədəninizi qidalanması qədər diqqət yetirin.*
- *Həyata keçirəcəyiniz işləri şifahi yox, kağız üzərində planlaşdırın.*

İNTEQRASIYA MÜASİR MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLİN MƏZMUNUNUN TƏŞKİLİNDƏ APARICI İDEYA KİMİ

Laləzar Cəfərova,

ARTPI-nin məktəbəqədər təhsilin kurikulumu şöbəsinin müdiri,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent

açar söz: məktəbəqədər təhsil, inteqrasiya, pedaqoji proses, inteqrativ təlim

ключевые слова: дошкольное образования, интеграция, педагогический процесс, интегративное обучение

key word: preschool education, integration, teaching process, teaching integrative

Hər bir tarixi dövrün pedaqoji sistemi mühüm dəyişikliklər şəraitində fəaliyyət göstərir. Cəmiyyətin inkişafının bütün mərhələlərində kiçikyaşlı nəslin müstəqil həyata yaxşı hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müasir uşaq yüksək zehni potensiala malikdir, lakin qazandığı bilikləri əməli fəaliyyətində tətbiq edə bilmir. Bu problemin səmərəli həllinin vasitələrindən biri dünyanın mənzərəsi haqqında ilkin təsəvvür yaratmağa kömək göstərən təhsilin inteqrativ məzmunu ola bilər.

Məktəbəqədər dövr insanın həyatında parlaq, təkrarolunmaz bir səhifədir. Məhz bu dövrdə varlığın aparıcı sferaları: insanlar, təbiət, əşyalar aləmi ilə uşağın əlaqəsi qurulur, o sosiallaşır, mədəniyyətlə, ümumbəşəri dəyərlərlə tanışlıq baş verir. Məktəbəqədər yaş dövrü psixoloqlar tərəfindən ətraf aləmin dərk edilməsinə aparan dövr kimi xarakterizə olunur. Məqsədyönlü şəkildə təşkil edilmiş təlim-tərbiyə prosesi, səmərəli fəaliyyət buna kömək edir. Böyüklərlə uşaqların birgə və sərbəst fəaliyyətində onların bilikləri fəal mənimsəmələri prosesində təlim maraqları, əqli qabiliyyətlər, yaradıcılıq müvəffəqiyyətlə inkişaf edilir.

Təlim vəzifələri o zaman səmərəli həll olunur ki, təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində tərbiyəçi inteqrativ yanaşmadan məqsədyönlü şəkildə istifadə edir.

İnteqrativ təlim mühüm pedaqoji problem kimi müasir dünyagörüşlü, fəal, yaradıcı, yüksək bacarıqlara malik şəxsiyyətin formalaşdırılmasının ön plana çəkildiyi hazırkı dövrdə xüsusi aktualıq kəsb edir. İnteqrativ yanaşmanın mahiyyəti müxtəlif inkişaf sahələrindən biliklərin bərabərhüquqlu əsasda bir-birini tamamlamasıdır. Bu zaman məşğələlərdə tərbiyəçilər müxtəlif inkişaf sahələrindən ibarət bir neçə məsələni həll etmək imkanına malik olurlar. Bu məşğələlərdə oyun və müstəqil fəaliyyətin təşkili üçün vaxta qənaət etməyə imkan yaranır.

Məktəbəqədər təhsilin keyfiyyəti və bununla bağlı məsələlər daim müzakirə obyektinə olan məsələlərdəndir. Bu zaman müxtəlif proqramların həyata keçirilməsi prosesində olan təcrübə məktəbəqədər təhsil sistemində bir sıra məsələlərin həllini tələb edir:

- məzmunun həcmnin müəyyənləşdirilməsi;
- proqram və texnologiyaların uyğunluğu;
- pedaqoji prosesin tamlığı;
- təhsil pillələri arasında varislik.

Məktəbəqədər müəssisələrdə hansı proqramın reallaşdırılmasından asılı olmayaraq, təhsilin məzmunu üç mühüm vəzifənin həllinə yönəlməlidir:

- uşağın sağlamlığının qorunması;
- şəxsiyyətin əsas keyfiyyətlərinin inkişafı;
- bərabər start imkanlarının verilməsi.

Bir çox məktəbəqədər müəssisələrdə müxtəlif bilik sahələrində məzmunun həcmnin genişləndirilməsi pedaqoji prosesin ağırlığına gətirib çıxarır. “Uşağa daha çox şey vermək” (Hər bir mütəxəssis məzmunun həcmi özünü bildiyi kimi genişləndirir.) istəyi əsasında çətinlik yaranır. Bu istək uşağın psixi və fiziki imkanlarına uyğun olmadığı üçün mənfi təsir göstərir.

Məlum olduğu kimi, 2012-ci il, iyul ayının 10-da təhsil naziri tərəfindən verilən 1329 nömrəli əmrə “Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu)” təsdiq edilmişdir. Bu kurikulum əsasən uşaq şəxsiyyətinin kompleks inkişaf prinsiplərini reallaşdırmaq nəzərdə tutulur. İntegrativ təlim sisteminin yaradılması üzrə proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində uşaqların yüklənmələrinin qarşısı alınır. Oyun və sərbəst fəaliyyət üçün vaxt qazanmaq olar. Uşaqların fiziki, psixi və sosial sağlamlıqlarını qorumaqla, onların şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına nail olmaq mümkündür.

Respublikamızda indiyədək məktəbəqədər təhsil müəssisələrində məşğələlərin sayının artırılması tendensiyası mövcuddur. Onların heç də hamısının məzmunu uşaqlar üçün faydalı və zəruri deyil. Onlar elmin müxtəlif sahələrindən təqdim edilən məlumatlardır. Belə məlumatlar bilik verə bilməz, çünki onlar dünya haqqında aktual təsəvvürlər formalaşdırmır. Burada heç nə qarşılıqlı əlaqədə öyrədilmir. Belə məlumatların qəbulu uşaqların hərəkət fəallığının azalmasına səbəb olur. Təlim vəzifələri o zaman daha səmərəli həll oluna bilər ki, tərbiyəçi təlim prosesinin təşkilində integrativ yanaşmadan məqsədyönlü istifadə etsin.

Təlimin integrativ təşkilinin aktuallığı aşağıdakı səbəblərlə izah olunur:

- Uşağı əhatə edən mühit onların müxtəlifliyi və vahidliyi ilə dərk edilir. Məktəbəqədər təhsil proqramının müxtəlif bölmələrindən müəyyən parçanın öyrədilməsi həmin hadisəni pərakəndə hissələrlə təqdim edir.

- Təlim prosesində integrativ yanaşmadan istifadə edilməsi məktəbəqədər yaşlı uşaqların potensial imkanlarının inkişafına kömək göstərir. O, uşaqların gerçəkliyin fəal dərk olunmasına, düşüncə, ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına, səbəb-nəticə əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsinə sövq edir.

- Məşğələlərin keçirilmə formasının qeyri-standartlığı maraqlı olur. Məşğələ ərzində fəaliyyətin müxtəlif formalarından istifadə uşaqların diqqətini yüksək səviyyədə cəlb edir. Bu, məşğələnin kifayət qədər səmərəliliyindən danışmağa imkan verir. İntegrativ yanaşmadan istifadə pedaqoji imkanları açır, təxəyyülün, diqqətin, idrakın, nitqin, yaddaşın inkişafına xidmət edir.

- Müasir cəmiyyətdə inteqrasiya təhsildə də inteqrasiyanın gözlənməsinin zərurliyini irəli sürür.

- İnkişaf sahələri arasında əlaqələrin gücləndirilməsi hesabına uşaqların sərbəst fəaliyyəti, fiziki tapşırıqlarla məşğələlər keçirmək üçün vaxt artır.

- İnteqrasiya özünü təsdiqləməyə, özünüifadəyə, tərbiyəçinin yaradıcı bacarıqlarının açılmasına imkan verir.

İntegrativ məşğələlərdə məktəbəqədər müəssisənin proqramına uyğun mövzuya əsasən tərbiyəçinin seçdiyi məzmun müxtəlif bilik sahələrini birləşdirir. Belə məşğələlər prosesində uşaqlar eyni zamanda müxtəlif inkişaf sahələrinin məzmununa yiyələnirlər ki, bu da onların oyun və sərbəst fəaliyyətlərinin təşkili üçün vaxta qənaət etməyə imkan verir. İnteqrasiyanın məzmunu və formalarından məktəbəqədər təhsil dövründə daha səmərəli istifadə olunur. Pedaqoji prosesə tam integrativ yanaşma gələcək məktəblilərə dünyanın mükəmməl obrazını verməyə, onlarda sistemli biliklər və bacarıqlar formalaşdırmağa imkan verəcək.

Qeyd etmək lazımdır ki, integrativ məşğələlərin təşkili metodikası adi məşğələlərin keçirilməsi metodikasından xeyli fərqlənir. Belə məşğələlərdə müxtəlif metod və priyomlardan istifadə olunur:

- müqayisəli təhlil, axtarıcılıq, qarşılaşdırma, evristik fəaliyyət;
- problem-situasiyalar, bir növ təzahürü stimullaşdıran “kəşflər” etməkdə uşağa yardım göstərmək;

• lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, mədəni nitq etalonları ilə tanışlıq, öz gücünə inam hissəsinin tərbiyəsi üçün müxtəlif didaktik oyunlar.

Belə məşğələlər üçün qarışıq struktur xarakterikdir. Məzmunun təşkili ilə manevr etməyə, müxtəlif metodlarla onun ayrı-ayrı hissələrini şərhinə imkan verir.

İnteqrativ məşğələlərin strukturu ənənəvi məşğələnin strukturundan fərqlənir. Ona aşağıdakı tələblər verilir:

- tədris materialının yığcamlığı və dəqiqliyi;
- proqramın inkişaf sahələri üzrə hər məşğələdə öyrənilən materialın düşünülmüş və məntiqi olması;
- məşğələnin hər mərhələsində inkişaf sahələri üzrə məlumatların inteqrativliyi, qarşılıqlı əlaqəsi;
- məşğələdə istifadə olunan təlim materialının informativ tutumu;
- materialın uyğunluğu və sistemliliyi;
- məşğələnin müddətinə riayət edilməsinin zəruriliyi.

Uşaqlarla qarşılıqlı əlaqənin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- müsbət münasibət nümayiş etdirmək, emosional dəstəyə hazır olmaq, əmr tonunda danışmaqla uşağı qıcıqlandırmamaq, onun fəaliyyətinə səmimi maraq nümayiş etdirmək;
- uşaqların idrak fəallığının inkişafına səbəb olan emosional ünsiyyət göstərmək, məşğələdə emosional dolğunluğu tədricən artırmaq;
- Uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri elədir ki, onlar mənfi stimullara çox həssas olurlar. Az irad, çox tərif onların güclü və zəif cəhətlərini açmağa kömək göstərir.
- bir yerdə olmaq, lazım gəldikdə görmə və toxunmaqla təmasdan istifadə etmək;
- Hər şeyə icazə verilməsi, yaltaqlıq yolverilməzdir.

Məktəbəqədər yaş inkişafın öz dili, düşüncə tərz, hərəkətləri ilə fərqlənən, xüsusi məntiq və spesifikaya malik unikal dövrdür. Biz məktəbəqədər uşaqlıq dövrünü necə dərk edirik? Uşağın inkişafına onun təsirini necə açırıq? Hər şeydən əvvəl, müxtəlif uşaq oyunları vasitəsilə. Bildiyimiz kimi, məktəbəqədər yaşlı uşağın əsas fəaliyyət növü oyundur və təsadüfi deyildir ki, oyunu uşaqlığın yoldaşı adlandırmışlar. Məktəbəqədər uşaqlığın biliyinə açarı məhz oyunda axtarmaq lazımdır, çünki bu, məktəb yaşına çatmamış uşağın təbiətinə uyğundur. Oyun bu yaşda uşağın psixi və ümumi inkişafı üçün əlverişli şərait yaradan aparıcı fəaliyyətdir. Oyun prosesində o hələ bacarmadığını öyrənməyə çalışır. Oyun – yalnız əyləncə deyil, uşağın yaradıcı əməyi, həyatıdır. Oyun prosesində uşaq təkcə onu əhatə edən dünyanı deyil, həm də özünü, bu dünyada yerini dərk edir. Uşaq oynaya-oynaya bilik qazanır, qazandığı biliyi fəaliyyətə çevirir. Onun təfəkkürü və təxəyyülü inkişaf edir, ana dilinə yiyələnməklə ünsiyyəti formalaşır.

Oyun fəaliyyətinin daha bir xüsusiyyəti onun özfəaliyyət xarakteri daşmasıdır. Uşaqlar oyunun yaradıcısıdır. Deyildiyi kimi, oyun onların həyatı hadisələr haqqında biliklərini əks etdirir. Uşaqlar hər bir oyuna öz münasibətlərini bildirirlər. Oyun onların təfəkkür proseslərini və hərəkəti imkanlarını fəallaşdırır, müsbət emosional fon yaradır, fəaliyyətə motivləşdirir. Odur ki, məşğələlər oyun formasında keçirilməlidir. Bu zaman tərbiyəçinin funksiyası “uşağın başı üzərində”, “uşağın yanında olmaq” deyil, məhz uşaqla birlikdə olmaqdır. Belə birgə fəaliyyətin əsası qarşılıqlı fəaliyyət, tərbiyəçi və uşağın qarşılıqlı əməkdaşlığıdır.

Məktəbəqədər təhsilin inteqrasiyası problemi həm nəzəriyyə, həm təcrübə üçün çox mühüm olmaqla, həm də müasirdir. Onun aktuallığı yeni sosial sifarişlər, məktəbəqədər təhsilə verilən tələblərdən irəli gəlir. Bunun da məqsədi müxtəlif sosial qruplara məxsus uşaqların təhsili üçün bərabər imkanların yaradılmasının təmin olunmasına, onların fərdi xüsusiyyətlərinin inkişafına və şəxsiyyətin formalaşmasına istiqamətlənib. İnkişaf sahələri arasında inteqrasiya motivasiyanı gücləndirir, təlim prosesində vaxtdan səmərəli istifadə olunmasına imkan verir, qazanılmış məlumat daha inandırıcı olur. İnteqrativ təlim tərbiyəçi və uşaqların fəaliyyəti üçün yeni

şərait yaradır, təfəkkür fəaliyyətinin və inkişafetdirici təlim metodlarının fəallaşmasının səmərəli modelini təqdim edir.

İnteqrasiya məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin pedaqoji kollektivi, valideynlər tərəfindən problemin həllinə kompleks yanaşma tələb edir.

ədəbiyyat

1. Kərimov Y.Ş. Kurikulum islahatı təhsilimizin əsasıdır. "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə", 2008, № 1.
2. Сажина С.Д. Технология интегрированного занятия в ДОУ. Москва, 2008.
3. Фоменко В.Т. Построение процесса обучения на интегративной основе. Современный образовательный процесс: содержание, технологии, организационные формы. Ростов -на Дону, 1996.
4. Комарова Т. С., Зацепина М. Б. Интеграция в системе воспитательно-образовательной работы детского сада. Москва: «Мозаика-Синтез», 2010.

интеграция– как ведущая звено в организации содержания современного дошкольного образования

резюме

Основополагающий принцип развития современного дошкольного образования, предложенный государственными структурами – принцип интеграции образовательных областей. Современное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление приоритетов обучения, роли ребёнка как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения, обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих образовательных проблем. Одной из ведущих тенденций развития современного образования является интеграция его содержания.

integration- as the leading element in the organization of the content of modern preschool education

summary

The fundamental principle of modern preschool education proposed state regulations - the principle of integration of educational areas. Modern education system is characterized by changes in the structure and content. Rethinking the priorities of education, the role of the child as a subject of the educational process, as well as social change, cause non-traditional approaches to the many educational problems. One of the leading trends in the development of modern education is the integration of its content.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ İNKİŞAFETDİRİCİ TƏLİM MÜHİTİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ ƏYANI VƏSAİTLƏRDƏN İSTİFADƏ

Sevil Cəmilzadə,
ADPU-nun dosenti;
Təranə Sadiqova,
ADPU-nun dosenti

açar sözlər: məktəbəqədər müəssisə, inkişafetdirici mühit, dəstəkləyici mühit, təlim, əyani vəsait

ключевые слова: дошкольное учреждение, развивающая среда, поддерживающая среда, обучение, наглядное пособие

key words: preschool, developing environment, supportive environment, training, visual aids

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici və dəstəkləyici mühitin yarıdılması üçün müxtəlif fəaliyyət mərkəzləri təşkil olunur. Bu mərkəzlərin təşkilində iki əsas cəhət nəzərə alınır: uşaqların maraq dairəsi və inkişaf səviyyəsi; məktəbəqədər

təhsil müəssisələrində mövcud olan təlim resursları. Fəaliyyət mərkəzləri dedikdə, əsasən, kitablar, stolüstü oyunlar, riyaziyyat, təsviri fəaliyyət, nəqliyyat, təbiət, əl əməyi, qum və

su guşəsi nəzərdə tutulur.

Uşaqların müstəqil fəaliyyətinə şərait yaradan dəstəkləyici təlim mühiti, onların təhsil uğurlarının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Təlim mühitinin səciyyəvi xüsusiyyətləri:

- bütün uşaqlar üçün səmimi, cəlbədic, zövqlü, dəstəkləyici olmalı;
- ünsiyyət və əməkdaşlığı təmin etməli;
- kifayət qədər materialla təmin olunmalı;
- uşaqların materialı müstəqil tapmaları, istifadə etmələri və yerinə qoymalarına imkan verməli;
- müxtəlif oyun növlərinə həvəs oyatmalı;
- uşaqların bir sahədən digər sahəyə material və əyani vəsaitləri gətirərək, oyun zamanı istifadə etmələri təmin olunmalı;
- Uşaqların qrup otağının bütün tərəflərini görmələrinə və rahat hərəkət etmələrinə şərait yaradılmalıdır.

Məktəbəqədər müəssisədə təlim mühitinin yaradılması, yeni təlim materiallarından müntəzəm istifadə olunması uşaqlarda təlimə həvəs yaradır. Resurslar məqsədyönlü, istifadəyə yararlı, uşağın yaşına uyğun olmalıdır.

Tərbiyəçi təlim prosesində bütün uşaqların fəal iştirakını təmin etməlidir. Bu məqsədlə məşğələ üçün müvafiq əyani material seçməli, məşğələnin planını, uşaqlara verəcəyi sualları hazırlamalıdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla təlim prosesində əyani vəsaitlərdən geniş istifadə olunmalıdır. Əyani vəsaitlər əşyaların təlim məqsədilə xüsusi hazırlanmış müstəvi və fəza təsvirlərindən ibarətdir. Onlarda istehsal və təbiət obyektləri təbii və ya preparat halına salınmış formada əks olunur. Əyani vəsaitlər uşaqlarda ətraf aləm haqqında təsəvvür və anlayışların formalaşmasına, bacarıq və vərdişlərin yaranmasına kömək edir. Əyani vəsaitlər proqram, metodik vəsaitlərin məzmununa, təlimin metod və priyomlarına uyğun hazırlanmalı, elmi-estetik, sanitar-gigiyenik, texniki-iqtisadi tələbləri ödəməlidir. Onları iki əsas qrupa ayırırlar: təbiətdəki və ya istehsal obyektlərindən alınmış *təbii əyani vəsaitlər*, əşya və hadisələri incəsənətlə (qrafika, heykəltəraşlıq və s.) əks etdirən *təsviri əyani vəsaitlər*.

Təsviri əyani vəsaitlər iki qrupa ayrılır:

- əşya və hadisələri obrazlı şəkildə (model, maket, mulyaj, illüstrativ cədvəllər və s.) əks etdirən əyani vəsaitlər;
- əşya və ya hadisədə olan əsas cəhəti məntiqi işləmə, qrafik işarələr, rənglər və simvollarla istifadə edərək yaradılan sxematik (kartlar, sxemlər, diaqramlar və s.), şərti əyani vəsaitlər.

Təsviri əyani vəsaitlər müstəvi şəkildə və həcmli hazırlana bilər.

Bu vəsaitlərin də iki növü: *statik* (hərəkət etməyən) və *dinamik* (hərəkət edən) növü var.

Dinamik əyani vəsaitlərin özləri də müxtəlif olur:

- hərəkət edən detallarla yaradılanlar;
- yığma modellər;
- hərəkət edən modellər (məsələn, qaldırıcı kranın modeli və s.)

Əyani vəsaitlər istifadə metod və priyomlarına görə iki qrupa ayrılır:

- məşğələdə qrupa nümayiş etdirilən vəsaitlər (şəkillər, cədvəllər, müxtəlif əşyaların nümunələrinin kolleksiyası, müqəvvalar və s.);
- uşaqların müstəqil işi üçün təyin olunmuş vəsaitlər (paylayıcı didaktik material dəsti, xırda bitki və heyvan preparatları, kolleksiyalar, modellər və texniki detallar dəsti, albomlar, atlaslar və s.)

Uşağın əqli, mənəvi, estetik tərbiyəsində, onun təfəkkürü, hafizəsi və nitqinin inkişafında real həyatı əks etdirən didaktik materiallardan məktəbəqədər müəssisələrdə qiymətli vasitə

kimi istifadə olunur. Hər uşağın fərdi istifadə edə biləcəyi paylama materialı nümayişetdirici materialdan fərqlənir. Nümayişetdirici materiallar illüstrativ olur. Belə vəsaitlər, adətən, böyük ölçüdə, bir-iki nüsxədən ibarət olmaqla onda didaktik məsələ öz həllini tapır.

Didaktik material müəyyən didaktik məqsədə uyğun hazırlanır. Didaktik materialların başqa materiallardan fərqi ondadır ki, mövzu ilə əlaqədar tapşırıqları özündə əks etdirir. Hər bir didaktik material uşağa yeni təsəvvür, bilik və vərdislər verir, yaxud onları möhkəmləndirir.

Didaktik materiallarla aparılan iş dinamik fəaliyyətə imkan verir. Belə materiallarla işləyərkən uşaqların marağı, fəallığı artır.

Materialların bir çoxu özünəməzarət prinsipi əsasında tərtib olunur. Bu, uşaqların öz fəaliyyətlərini yoxlamalarına, səhvlərini düzəltmələrinə şərait yaradır. Didaktik materiallarla oyun-çalışmaları həll edərkən uşaqlar ümumi səylə eyni bir məsələnin həlli üzərində çalışırlar. Beləliklə, didaktik materiallardan istifadə təlimə daha maraqlı və öyrədici xarakter verir. Didaktik materiallardan istifadə olunması məşğələdə uşaqların fəallığını və təlim materialını qavramağa marağını artırır, onların inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır.

K.D.Uşinski çox haqlı olaraq göstərmişdir ki, şəklın rolu uşaqları bu və ya digər əşya, yaxud hadisə ilə tanış etməklə bitmir: onların müşahidəçilik qabiliyyətinin inkişafında, müşahidələrdən əsaslandırılmış nəticələr çıxarmaq bacarığının formalaşmasında şəklın, ümumiyyətlə, didaktik materialların əhəmiyyəti az deyil. Didaktik materiallar uşaqların hissələrinə daha çox təsir göstərdiyindən məktəbəqədər təlimdə o, ən dəyərli vasitələrdən biri hesab olunur.

Cədvəllərdə, texniki modellərdə, yığma müstəvi və fəza fiqurlarının modellərində hərəkət edən və dəyişilən hissələrin olması əyani vəsaitlərin pedaqoji əhəmiyyətini artırır. Ayrı-ayrı rəsm komplektlərindən ibarət hərəkətli təsviri material, konkret didaktik məqsəddən asılı olaraq, onları müxtəlif birləşmələrdə ardıcılıqla seçməyə və yerləşdirməyə imkan verir.

Əyani vəsaitlərin tətbiqi məqsədləri müxtəlifdir. Vəsait (məsələn, bütün təbii əyani vəsaitlər, rəsm məşğələlərində bədii şəkillər, modellər, mulyajlar və s.) bilik mənbəyi ola, öyrənmə prosesinə xidmət edə bilər. Bəzən əyani vəsaitlər öyrənilən materialı illüstrasiya edir.

Uşaq bağçalarının böyük qruplarında bəzi əyani vəsaitləri uşaqlar özləri hazırlayırlar.

Əyani vəsaitlərin uzunömürlülüyü onların saxlanma qaydasından asılıdır. Çap əyani vəsaitləri (şəkillər, cədvəllər və s.) xüsusi şkaflarda çevrilmiş halda saxlanılmalıdır. Onları parçaya və ya kartona yapışdırmaq məqsədəuyğundur. Karton, metal və ağacdan hazırlanmış model, maket və diaqramlar böyük qutularda və ya qapalı faner yeşiklərdə saxlanılır. Təbii əyani vəsaitlər (herbari, müxtəlif preparatlar, müqəvvalar və s.), o cümlədən, mulyaj və anatomik modellər quru yerlərdə saxlanmalı, onların üzərinə günəş şüalarının düşməsinə, rənginin dəyişməsinə, deformasiyaya uğramasına yol verilməməlidir.

əyani vəsaitlərə verilən pedaqoji tələblər

Məktəbəqədər müəssisələrdə istifadə üçün nəzərdə tutulan əyani vəsaitlər aşağıdakı pedaqoji tələblərə cavab verməlidir:

- **vəsaitin məzmununun elmiliyi.** Təlim vəsaitlərində hər hansı elmi səhv və ya qeyri-dəqiqlik yolverilməzdir. Əyani vəsaitlərdə verilən əşya, hadisə və faktlar həyatı olmalı, elmi xarakter daşmalıdır. Gerçəkliyə uyğun olmayan təsvirlər uşaqların nəzərinə çarpır.

- **əyani vəsaitlərdə verilən əşya və hadisələrin tipikliyi.** Əyani vəsait kimi uşaqlara ya təbii əşya (canlı obyekt, onun preparatları – herbari, müqəvva və s.), ya da əşya və hadisələrin təsviri (şəkil, illüstrativ cədvəl, diapozitiv, kinofilm, model, mulyaj, maket) göstərilməlidir. Tipik əşya və hadisələr təsvir olunmuş təbii əyani vəsaitlərin tərtibi zamanı zəruri bitki və heyvanlar seçilməlidir.

- **əyani vəsaitin məzmununun həyatla əlaqəsi.** Didaktikanın əsas prinsiplərindən biri olan təlimin həyatla əlaqəsi məktəbəqədər müəssisələrdə istifadə edilən əyani vəsaitlərə də

şamil edilməlidir. Növünə, yerinə, məzmununa, quruluşuna və tərtibatına görə müxtəlif əyani vəsaitlər təlimin həyatla əlaqəsini təmin etməyə imkan verir.

- **vəsaitlərin məktəbəqədər təhsilin proqramının məzmununa uyğunluğu.** Hər bir əyani vəsait müəyyən təlim materialını özündə əks etdirir. Ona görə də əyani vəsaitə məktəbəqədər müəssisələrdə təlimin məzmununun elementlərindən biri kimi baxmaq lazımdır. Əyani vəsaitlərin tematikası və məzmunu təlim proqramlarının məzmununa tam uyğun olmalıdır.

- **məşğələnin spesifikliyinin nəzərə alınması.** Hər bir məşğələ özünün spesifik təlim-tərbiyə vəzifələrinə malikdir. Ona görə də əyani vəsaitlərin tematikası, məzmunu, quruluşca xarakterləri və digər cəhətləri məşğələnin xüsusiyyətlərinə uyğun gəlməlidir.

- **vəsaitlərin uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə, intellektual və ümumi inkişaf səviyyələrinə uyğunluğu.** Məhəmməd Peyğəmbər təlimdə yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almağın zəruriliyini obrazlı şəkildə ifadə etmişdir: «Uşaqılıqda öyrənilən elm daş üstündə yazıya, ahıllıqda öyrənilən elm isə su üstündə yazıya bənzər».

Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim prosesində əyani vəsaitlərdən istifadə uşaqların fəal psixi fəaliyyətinə uyğunlaşdırılmalıdır. Tərbiyəçi təlim zamanı uşaqların tədris imkanlarını nəzərə almalıdır. Uşaqların mövcud bilik və bacarıq səviyyələrini məşğələ prosesində üzə çıxarmayan, onların yaş xüsusiyyətlərinə, düşüncə tərzinə əhəmiyyət verməyən tərbiyəçinin zəhməti çox vaxt hədəf gedir. Yalnız yeni mövzunun mənimsənilməsini asanlaşdıran biliklərin yada salınmasına, uşaqların mühakimə yürütmələrinə şərait yaradan tərbiyəçi müvəffəqiyyət qazana bilər.

- **Vəsaitdən yerində istifadə olunmalıdır.** Hər bir vəsaitlə əlaqədar məşğələ növləri, işin metod və priyomları dəqiq müəyyən edilməlidir. Təəssüf ki, bu tələblərə heç də həmişə əməl olunmur. Bəzən elə vəsaitlər olur ki, onlardan hansı qrupda istifadə olunacağı göstərilir.

- **Vəsait həm tərbiyəçi, həm də uşaqlar üçün dəqiq, aydın və anlaşıqlı olmalıdır.** Vəsaitdə planı dəqiq ifadə etmək lazımdır ki, uşaqlar şəklin məzmununu əvvəlcə tərbiyəçinin köməyi ilə, sonra isə müstəqil nəql edə bilsinlər.

- **Materialın yerləşdirilməsində sistemətiklik və ardıcılıq prinsipi gözlənilməlidir.** Əyani vəsaitlərdə təlim materialı müəyyən sistemlə, ciddi metodik ardıcılıqla, vəsaitin planına və məzmunun məntiqinə uyğun yerləşdirilməlidir. Böyükhəcmli, silsilə xarakterli əyani vəsaitlərdə (cədvəl və şəkil silsilələrində, diapozitiv, diafilm, kinofilmlərdə, didaktik paylayıcı materiallarda, kolleksiya və herbarilərdə) bu tələbə riayət etmək xüsusilə vacibdir.

- **Başlıca xüsusiyyət ayırd edilməlidir.** Məktəbəqədər yaşlı uşaqların diqqətini çox zaman ikinci planda olan az əhəmiyyətli detallar cəlb edir. Ona görə də əyani vəsaitlərin tərtibatı zamanı daha əhəmiyyətli olanlar böyük ölçüdə verilməlidir.

- **dinamiklik.** Məktəbəqədər yaşlı uşaqları dinamik əyani vəsaitlər daha çox cəlb edir ki, bu da kiçikyaşlı uşaqların hərəkətli oyuncaqlara marağı ilə izah edilir. Tərbiyəçilər uşaq psixikasının bu qiymətli xüsusiyyətindən didaktik məqsədlə istifadə edərək özlərinin yaratdıqları əyani vəsaitlərə və digər əşyalara dinamiklik daxil etməlidirlər.

Əyani vəsaitlərin ayrı-ayrı növlərinə verilən tələblər:

- **realistlik.** Şəkillər real olmalı, obyektiv gerçəkliyi, təbiətdə və ictimai həyatda tipik əşya və hadisələri düzgün əks etdirməlidir.

- **bədiilik.** Məktəbəqədər müəssisələr üçün nəzərdə tutulan şəkillər bədii incəsənət nümunəsi olmalı, uşaqlarda estetik hisslər tərbiyə etməlidir.

Nitq inkişafı üzrə şəklin məzmunu uşaqların lüğət ehtiyatını zənginləşdirməli, bildikləri anlayışları dəqiqləşdirməlidir.

Təlim cədvəllərinə verilən tələblər:

- Eyni cədvəldə iki və daha artıq mövzu üzrə material yerləşdirilməməlidir. Mövzu üzrə material bir vərəqə yerləşmədikdə iki vərəqdə vermək olar.

• Cədvəllər qurularkən materialın yerləşdirilməsində dəqiqliyə və ardıcılığa riayət olunmalıdır.

Didaktik materiallara verilən tələblər:

- Paylayıcı didaktik material yaxşı komplektləşdirilməli, böyük həcmli olmamalıdır.
- Didaktik material müxtəlif variantlarda olmalıdır.
- Özünə nəzarət forması sadə, onun yerinə yetirilməsi asan olmalıdır.
- Didaktik izahatlar dəqiq, aydın, yığcam olmalıdır.

Sadə riyazi təsəvvürlərin formalaşdırılması üzrə məşğələlərdə əyani vəsaitlər xüsusilə vacibdir. Ədədlər üzrə şəkilli cədvəllər, hərəkət edən və ya statik fiqurlarsız (say və ya məsələ həlli üçün müxtəlif trafaretlər, ədədi cədvəllər və s.) məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla məşğul olmaq mümkün deyil.

ədəbiyyat

1. Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı. Bakı: «Təhsil», 2010-cu il, iyulun 16-sı.
2. Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu). Bakı: «Təhsil», 2010-cu il, iyulun 12-si.
3. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı: "RS Progress" MMC, 2009.
4. Həsənov A. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı: "Nasir", 2000.

использование наглядных пособий в организации развивающей и поддерживающей среды обучения в дошкольных учреждениях резюме

Использование наглядных пособий в организации развивающей и поддерживающей среды обучения в дошкольных учреждениях имеет большое значение, потому что мышление ребенка носит наглядно-образный характер. В дошкольном обучении должны быть использованы различные виды наглядности – наблюдение живых объектов, рассматривание предметов, картин, образцов, применение технических средств обучения, использование схем, моделей.

the use of visual aids in the organization to develop and maintain a learning environment in preschools summary

The use of visual aids in the organization to develop and maintain a learning environment in preschool is important, because the child's thinking is evident-shaped. In pre-school education should be used various kinds of visibility - the observation of living objects, viewing objects, paintings, models, application of technical training, the use of diagrams, models.

MÜTƏFƏKKİRLƏR DOSTLUQ HAQQINDA

• Qapımızdan hamının birdəfəlik çıxıb getdiyi zaman, həmin qapını döyüb içəri keçmək istəyən insan bizim əsl dostumuzdur...

E.Jounz

• Güvən (etibar) itdiyi yerdə, dostluq da itir...

Seneka

• Müdriklikdən sonra insanlara edilmiş ən gözəl hədiyyə – məhz dostluqdur...

F.Larofuko

• Dostluğa görə təşəkkür etməzlər, çünki o xidmət sayılmır...

Q.Derjavin

• Yalnız ağıllı insanlarla dostluq et, çünki axmaq dost ağıllı düşməndən daha təhlükəlidir...

Rumi

• Ən qəddar düşmənin yalnız keçmiş dostun ola bilər...

Andre Morua

TƏLİMİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ İNTEQRASIYANIN ROLU

Sultanova Həmayıl,
Bakı şəhəri, Sabunçu rayonu, 3 nömrəli "Səadət"
uşaq bağçasının tərbiyəçisi

Ətraf aləm uşaq üçün bilik mənbəyidir. Təlim prosesində uşaqlara varlığı olduğu kimi qavramağı öyrətmək lazımdır. Müasir dövrdə təhsildə müxtəlif yeniliklərlə qarşılaşırıq. Bu yeniliklərdən biri də inteqrasiyadır.

İnteqrasiya təlimin ayrı-ayrı hissələrinin vəhdətini, təlim prosesində fəndaxili və fənlərarası əlaqənin ən yüksək formasını nəzərdə tutur. İnteqrasiya təlim prosesində az vaxtda çox biliyin əldə olunmasını təmin edir. İnteqrativ təlim prosesində uşaqların yüksək fəallığı həyata keçirilir. Bu zaman uşaqlar yorulmur, məşğələdə boşdayanma hallarına yol vermirlər. Ana dilindən hər hansı mətnin mahiyyətini şagirdlərin vəhdətdə dərk etmələri üçün digər fənlərə müraciət olunur. R. Kərimlinin "Qurban olum!" adlı şeirinin bir bəndini oxuyur, uşaqlara onun məzmununa diqqət yetirmələrini tövsiyə edirəm:

Vətən, sənin torpağın
Qüdrətinə qurban olum!
Koroğlunun, Babəkinin
Qeyrətinə qurban olum!

Sonra onlarla sual-cavab aparıram:

- Şeirdə adı çəkilən Babək, Koroğlu kimdir?
- Babək, Koroğlu Azərbaycan xalq qəhrəmanlarıdır. Onlar vətənin, xalqın azadlığı uğrunda mübarizədə qəhrəmanlıq göstəriblər.
- *Babək* sözündə neçə heca və səs var?
- *Babək* sözündə iki heca, beş səs var
- Niyə iki heca var?
- *Sözdə* neçə sait varsa, o qədər də heca olur. Bu sözdə iki sait olduğuna görə iki heca var.

Şeirdəki bəzi sözlərin mənasını izah edirəm:

- *Qüdrət* "güç" deməkdir, yəni Vətənimiz Azərbaycan çox güclüdür, bu torpaqda yaşayan insanlar hər zaman onu müdafiə etməyə hazırdırlar.

Şeirin digər bəndini oxuyuram:

Dəfinə var dənizində,
Hər dağında, hər düzündə.
Nəyin yoxdu yer üzündə?!
Sərvətinə qurban olum!

- *Dəfinə* "xəzinə, sərvət, var-dövlət" deməkdir. Azərbaycanın neft, qaz, dəmir filizi, qızıl, taxıl, pambıq və s. kimi yeraltı və yerüstü sərvətləri var.

Bu sərvətlər haqqında məlumat verirəm. Neftin ən böyük xəzinə olduğunu onların nəzərinə çatdırıram. Sonra suallar verirəm. Uşaqlar həvəslə fikirlərini bildirirlər :

- Neftdən nələr alınır?
- Neftdən benzin, kerosin, mazut və s. alınır.
- Nefti haradan çıxarırlar ?

-Nefti yerin altından, dənizin dibindən çıxarırlar.

-Nefti kimlər çıxarırlar?

neft buruqları

Neft daşları

ŞƏKİL 1

-Nefti neftçilər çıxarırlar.

- Uşaqlar, şeirdə dənizin dibindən çıxarılan sərvətimiz – neft haqqında danışılır, gəlin neft buruqlarının şəklini çəkək.

Beləliklə, neftin necə çıxarılması haqqında biliklər möhkəmləndirilir.

Məşğələlərdə əyaniliyə xüsusi yer verirəm. Hazırladığım vəsaitlər, testlər məşğələni daha maraqlı edir. Uşaqlara riyaziyyata aid belə bir şeir oxuyuram:

Həyatında 6 qaz,
8 ədəd toyuq var.
Durub, onlara baxır
Nadir ilə Etibar.

Nənə dən səpəcəkdir
Toyuqlara bir azdan.
Deyin, nə qədər çoxdur,
Toyuqlar o qazlardan?

Şeirdə deyilənləri əyaniləşdiririk. Uşaqlar cavab verirlər ($8 - 6 = 2$; 2 ədəd çoxdur).

-Uşaqlar, toyuq , qaz, ördək ev quşlarıdır, yoxsa çöl ?

-Toyuq , qaz, ördək ev quşlarıdır.

-Ev quşlarının xeyri nədir ?

-Ev quşlarının yumurtasını, ətini yeyir, tüklərindən yastıq düzəldirlər.

-Bu şeirdə neçə nəfər iştirak edir ?

-Üç nəfər : Nadir, Etibar, nənə.

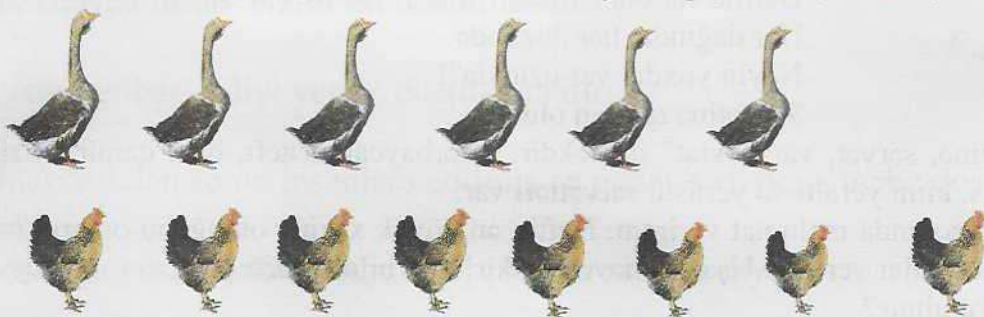
-Gəlin qaz sözünü hecalara bölək

-Bu söz hecalara bölünmür.

-Düzdür. Bəs niyə bölünmür?

-“Qaz” sözü birhecalı olduğuna görə bölünmür.

- Gəlin hesablayaq, görək həyatda cəmi neçə ev quşu var? ($8+6=14$).

şəkil 2

“Baharda gələn quşlar” mövzusunda keçirilən məşğələdə uşaqlar köçəri quşların baharda gəldiyini öyrənir, onların necə yuva qurduqları, necə bala çıxardıqları, balalarını necə yemlədikləri ilə tanış olurlar.

Cəh-cəh edib qaçaram,
Bağda qanad açaram.
Anam yem gətirməsə,
Qanadlanıb uçaram.

Əyani vəsait üzrə müsahibə aparıram:

- Uşaqlar, qarşınızdakı kartlarda 1-ci sırada neçə qaranquş var?
- Səkkiz qaranquş.
- İkinci sırada neçə sərçə var?
- Yeddi sərçə.
- Hansı və nə qədər çoxdur?
- Qaranquş bir ədəd çoxdur.
- Bu bərabərsizlikdən neçə bərabərlik düzəltmək olar ?
- İki. Ya çoxundan birini çıxırıq, ya da azına birini əlavə edirik.
- Uşaqlar, *qaranquş* sözündə neçə səs var? Onlardan neçəsi sait, neçəsi samitdir?
- *Qaranquş* sözündə 8 səs var. Onlardan 3-ü sait, 5-i samitdir.
- İndi isə gəlin "Quşlar yuvasına" oyununu oynayaq (oyun 5-6 dəfə təkrar olunur).
- Uşaqlar, hava küləkli olduğundan quşların yuvaları dağılıb, yəqin onların dənliyi də sınıb. Gəlin onlara dənlik düzəldək.
- Kim dediyim tapmacanın cavabını tapar?

Uçub gələr səhər-səhər,
Verər bizə yazdan xəbər. (*qaranquş*)

Uşaqlar dənliyi quraşdırırlar.

- Uşaqlar, siz düz edirsiniz, quşlara qayğı göstərmək lazımdır. Quşlara daş atmaq, onları vurmaq olmaz. Gəlin quşlara aid belə bir mahnı oxuyaq:

Qorxmayın, biz daş atmırıq,
Sinənizi qanatmırıq.
Bağçamızda çox uşaq var,
Sizi sevib, oynadarlar.

Fənlərarası əlaqə şəraitində inteqrasiyalaşdırılmış məşğələlərdən göstərdiyimiz epizodlar ardıcılığı, bütövlüyü və maraqlı məzmunu ilə diqqəti cəlb edir, uşaqları düşündürür. Onlar düşünməyə vərdiş edir, yeni sözlərin mənasını öyrənirlər. Bu məşğələlərdə Azərbaycan dili, riyaziyyat, ətraf aləmlə tanışlıq, quraşdırma, musiqi fənlərinin inteqrasiyası həyata keçirilir.

İnteqrativ məşğələlərdə proqram materialı canlı, əyani şəkildə uşaqlara çatdırılır. Onlar tərbiyəçinin istiqamətləndirici köməyi ilə biliklər əldə edirlər. İnteqrativ təlimin əsas üstünlüklərindən biri də odur ki, məşğələdə bütün uşaqların iştirakı təmin olunur, hər kəs çəkinmədən müstəqil sual və cavab verir, Bu zaman təlim maraqlı olmaqla uşaqları axtarısa cəlb edir, məşğələnin hər dəqiqəsindən səmərəli istifadə olunmasına imkan yaranır.

İnteqrasiya sistemi ilə aparılan öyrənmə prosesi uşaqları yormur, tərbiyəçi–uşaq münasibətlərini tənzimləyir. İnteqrativ məşğələlərdə əldə olunmuş bilikləri uşaqlar informasiya kimi deyil, yaxın fənlərlə əlaqəli şəkildə qavrayır, uzun müddət unutmur, az vaxtda daha çox bilik öyrənirlər. İnteqrasiya təlimdə yüksək keyfiyyət əldə etmək üçün ən səmərəli metoddur.

KİÇİKYAŞLI UŞAQLARDA ÜNSİYYƏT MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASI AKTUAL PEDAQOJİ PROBLEM KİMİ

Aynurə Əzizova,

ADPU-nun məktəbəqədər təhsilin pedaqogika
və metodikası kafedrasının II kurs magistrantı

açar sözlər: kiçikyaşlı uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyəti, ünsiyyətə vadar edən motivlər, ünsiyyəti formalaşdırın metodlar, sorğu, nəticə

ключевые слова: культура общения у маленьких детей, мотивы побуждающие общения, методы формирующие общения, запрос, результат

key words: communication culture in little old children, connect to push motives, forming method of communication, the interrogation, the result

Pedaqoji ünsiyyət mədəniyyəti təlim və tərbiyənin tədrisi keyfiyyətində həlledici rola malikdir. Pedaqoq hər bir uşağın psixologiyasına fərdi yanaşmalı, məqsədə nail olmağa çalışmalıdır.

Uşaqlar məhz ailədə və uşaq bağçasında ünsiyyət və mədəni davranış vərdislərinə yiyələnmişdirlər. A.V. Mudrik yazır: “Əgər müəyyən yaş dövrünə qədər insan ünsiyyətin hər hansı bir növü barədə bilik almırsa, pedaqoqlar bu sahədə öz işlərini vaxtında yerinə yetirmirlərsə,

belə ayrılər çətin düzəlir”.

Məktəbəqədər dövrdə ünsiyyət böyüklərlə əməkdaşlığa, onlara hörmətə, kiçiklərə qayğıya, qarşılıqlı fəaliyyətlə yanaşı dərkətmə funksiyasının da həyata keçirilməsinə xidmət edir. Prof. Y.Ş.Kərimov yazır: “Uşaq daxili nitqə yiyələndiyi vaxtdan (3 yaşından sonra) onun nitqi ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, dərkətmə funksiyasını da yerinə yetirir. Belə ki, o, yeni sözləri və qrammatik formaları mənimsəməklə xarici aləm haqqında öz təsəvvürlərini genişləndirir”. Böyüklər uşağa bir subyekt kimi, ünsiyyətdə tərəfdaş kimi yanaşır, onun hərəkətlərində yeni çarların baş verməsinə çalışırlar.

M.İ.Lısınaya görə, uşağı böyüklərlə ünsiyyətə vadar edən 3 qrup motiv var: *dərkətmə, işgüzarlıq və şəxsiyyətin formalaşması*. Bu motivlər kommunikativ fəaliyyətin təşəkkülü zamanı formalaşır, lakin müxtəlif yaş dövrlərində bu motivlərin nisbəti dəyişir, gah bu, gah da digərləri aparıcı olur. Prof. Y.Ş. Kərimovun dediyi kimi: “Kommunikativ və idraki funksiya ilə yanaşı, uşaqlar nitqi öz davranışlarını tənzim edən, qaydaya salan, planlaşdırın bir vasitə kimi mənimsəyirlər. “Olar”, “olmaz” sözləri ilə başlanan bu funksiya get-gedə ətrafdakılarla ünsiyyət mədəniyyətinin əsasına qoyulur. Uşağın intizamlılığı, özünütərbiyə meyli, nəzakətliliyi, diqqətliliyi, danışığının, sözünün yerini bilməsi, başqasının heysiyyətinə toxunmaması, öz hərəkətlərini planlaşdırması və s. məhz bu funksiya ilə yerinə yetirilir. Beləliklə, dil mənəvi tərbiyənin silahı olur”.

Kiçikyaşlı uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması aktual problem kimi tədqiqatçıların həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Pedaqogikada ünsiyyət mədəniyyətinin konkret tədqiqat obyektinə çevrilməsi XX əsrin 70-ci illərinə təsadüf edir. Bununla bağlı məqsədyönlü tədqiqatlar (müşahidə, müsahibə, anket sorğusu, pedaqoji eksperiment) aparılaraq uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün bir neçə metod müəyyən edilmişdir.

1. Qabaqcadan hazırlanmış rutina (Rutina – təkrar olunan hərəkətləri ehtiva edən mexaniki şablon metoddur). Qabaqcadan hazırlanmış rutina müxtəlif şəraitdə ünsiyyət yaratmaq üçün yararlı metoddur. Onun hər mərhələsindən əvvəl gələn mərhələ haqqında müxtəlif yollarla verilən məlumatı mənimsəmək üçün uşağa bir neçə saniyə verilir. Əgər uşağın cavabı müsbətdirsə, rutina davam etdirilir, mənfidirsə, məşğələni bir qədər dayandırmaq, sonra yenidən başlamaq olar. Bu qayda ilə ünsiyyət bir neçə dəfə təkrarlana bilər.

2. B.Datk (Van Dreyk) uşağı ünsiyyətə hazırlamaq üçün altı ardıcıl mərhələdən ibarət proqramdır:

1) *emosional əlaqə*: Böyük əvvəlcədən uşaqla səmimi münasibət qurur və onun tərəfindən gələn işarələrə çox həssas olur. Uşağı yaxşı tanıyıb, onun davranış fəaliyyətini, ümumiyyətlə, reaksiyalarını öyrəndikdən sonra, böyük onun ünsiyyət yaratmaq istəyini başa düşərək cavab verə bilər.

2) *birgə hərəkət*: Uşaq və böyük birgə hərəkət edirlər. Onlar oyuncaq maşını birgə sürərkən böyük vaxtaşırı dayanıb müşahidə aparır ki, uşaq maşını tək və sərbəst sürsün. Bu, müsbət haldır. Hər hərəkətdən sonra böyük bu hərəkətin məqsədli kommunikativ hərəkət olmasını təsdiqləyir.

3) *Fiziki müdaxiləsiz birgə hərəkət* zamanı tapşırıqlar bir az da mürəkkəbləşdirilir. Bu mərhələdə müəllif xüsusi təqvimdən istifadəni tövsiyə edir. Təqvim bir neçə konteynerdən ibarət olmaqla hər konteynerdə fəaliyyəti təmsil edən obyekt yerləşdirilir. Konteynerlər elə düzülür ki, uşaq gələcək fəaliyyətə müvafiq obyekti seçib, axırda istifadə edilmiş əşyalar üçün nəzərdə tutulmuş konteynerdə yerləşdirir. Bu metod uşağa işarələrlə tanış olmaq, hərəkətlərini planlaşdırmaq və seçim etmək imkanı verir. İşin ilk mərhələsində gündəlik təqvimlərdən istifadə etmək olar. Onların köməyi ilə uşaq gündəlik rejimlə tanış olur, işarə ilə fəaliyyəti əlaqələndirməyi öyrənir.

4) *Müstəqillik mərhələsində* uşaq oyuncağın hərəkətlərini öyrənərək, öz bədəninə hissələrini və hərəkətlərini dərk etməyə, özünü böyüklərdən ayırmaq və müstəqil hiss etməyə başlayır.

5) *sonraya keçirilmiş təqlid etmə*. Böyüklərin hərəkətləri bitəndən sonra uşaq onları təkrarlamağa və təqlid etməyə başlayır.

6) *adi hərəkətlər*. Uşağın davranışında və fəaliyyətində istifadə etdiyi jestlər böyüklər tərəfindən məqsədli kommunikasiya yaratmaq üçün yönəldilir.

3. **Şveqert və Roland** bisensor və motor pozulmaları olan uşaqlar üçün ünsiyyətin inkişafına yönəldilən dörd səviyyəli proqram hazırlamışlar.

–*Birinci səviyyə* uşaqlara böyüklərin diqqətini necə cəlb etməyi öyrədir. Əgər bu diqqət uşaq üçün kifayət deyilsə, deməli, hansısa obyekt (oyuncaq və s.) onun hərəkətlərinin motivi-dir. İstənilən obyekti böyüyün diqqəti ilə birləşdirəndə, uşağın onları birgə mənimsəməsinə nail olmaq mümkündür. Sonradan obyekt işlədilmir və böyüyün diqqəti uşaq üçün mükafat olur.

– *İkinci səviyyədə* uşağa istəklərini ifadə və tələb etməyi öyrədirlər.

– *Üçüncü səviyyədə* uşağa mövcud obyektlərdən istədiyinə üstünlük verməyi öyrədirlər.

– *Dördüncü səviyyədə* uşağa obyektlərin əvəzinə işarələrdən istifadə vasitəsilə öz istəklərini ifadə etməyi öyrədirlər.

Beləliklə, alternativ ünsiyyət metodları uşağa məqsədli ünsiyyət yaratmağı və işarələrdən yerində istifadə etməyi öyrədir.

Yuxarıda qeyd edilən metodlarla yanaşı, kiçikyaşlı uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması yolları və vasitələri də müəyyən edilmişdir:

- tərbiyəçinin ünsiyyətin pedaqoji və psixoloji sirlərini mənimsəməsi;
- proqram və dərslilər tərtib edilərkən uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması ;
- ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılmasında ailənin geniş imkanlarını nəzərə alaraq ailə – uşaq bağçası əlaqələrinin yeni formalarının işlənilməsi;
- şifahi xalq ədəbiyyatı və musiqidən istifadə;
- sosiometrik metodlar, psixoloji testlər və rollu oyunların tətbiqi;
- milli adət-ənənələrdən istifadə etməklə ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması.

Nitq uşağın böyüklərlə ünsiyyətini təmin edən və kommunikativ fəaliyyətin müəyyən mərhələsində yaranan zəruri ünsiyyət vasitəsidir. Uşaq nitqinin inkişafına nail olmaq üçün aşağıdakı metodlardan da istifadə edilməsi məqsədəuyğundur:

–uşaqları müsahibədə iştirak etməyə, söhbət zamanı tərbiyəçinin suallarına cavab verməyə alışdırmaq;

- uşaqlara həyatdan alınmış hadisələri, əşya və şəkilləri əlaqəli surətdə, bir neçə cümlə ilə təsvir etməyi, nağıllar, qısa hekayələr söyləməyi öyrətmək;
- uşaqlara danışarkən və ya nağıl söyləyərkən sözlərin dəyişilməsini başa salmaq, onları öz fikirlərini sadə və geniş cümlələrlə ifadə etməyə alışdırmaq;
- uşaqlarda nitqin səs mədəniyyətini tərbiyə etmək: sözlərdə bütün səsləri düzgün tələffüz etməyi, nitqin normal sürətini gözləməyi öyrətmək, tez-tez danışmağı tərgitmək.

Araşdırdığım bu mövzu ilə bağlı “İdrak liseyi”nin məktəbəhazırlıq qrupunun tərbiyəçiləri ilə apardığım sorğuya onlar belə cavab verdilər.

Manya Məmmədova: “Uşaqları ünsiyyətə cəlb etməyin ən səmərəli yolu onlarda hər hansı mövzuya, əşyaya maraq yaratmaqdır. Uşaqlar yalnız onlara maraqlı olan mövzular üzrə danışmağı sevirlər”.

Mələhət Abdullayeva: “Uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətini formalaşdırmaq üçün onlara fərdi yanaşmaq lazımdır. Fərdi yanaşmaqla uşağı onun üçün maraqlı mövzu ilə bağlı söhbətə cəlb edə bilərik”.

Bütün bunlar onu göstərir ki, uşaqlarda ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması üçün onların böyümələrini gözləmək lazım deyil.

ədəbiyyat

1. Kərimov Y.Ş. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların nitq inkişafının metodikası. Bakı: “RS Poliqraf” MMC, 2009.
2. Kərimov Y.Ş. Uşaq bağçalarında nitq inkişafı”. Bakı: “Maarif”, 1985.
3. Мудрик А.В. «Педагогические проблемы свободного обмена старшеклассников». Москва: “Просвещение», 1970.
4. Qasımov S., Kərimova E. “Gəlin ünsiyyətdə olaq”. Bakı, 2006.
5. “Uşaq bağçası tərbiyəçisinin kitabı”. Bakı, 1956.

формирования культура общения у маленьких детей как актуальная педагогическая проблема резюме

В статье отмечается, что коммуникационная деятельность имеет первостепенное значение в развитии всех аспектов у малолетних детей. С этой точки зрения, многие педагоги считают, что формирование культуры общения у детей является как педагогически актуальной проблемой. Для того, чтобы достичь желаемого результата применяются разные методы и способы.

the formation of the culture of communication y young children as actual pedagogical problem summary

The article notes that the communication activities is of paramount importance in the development of all aspects of y young children. From this perspective, many educators believe that the formation of the culture-scheniya children is both pedagogically important issue. In order to achieve the desired rezul-acetate used various methods and technique.

HƏYAT BİLGİSİNİN DİGƏR FƏNLƏRLƏ ƏLAQƏ İMKANLARI

Zinyət Əhmədova,

Bakı şəhəri, 9 nömrəli məktəbin direktoru,
pedaqoji elmlər namizədi;

Sevinc Dəmirçalova,

Bakı şəhəri, 9 nömrəli məktəbin təlim-tərbiyə
işləri üzrə direktor müavini

açar sözlər: milli kurikulum, inteqrasiya, əsas təhsil pilləsi, fənn kurikulumları, məzmun standartları, həyat bilgisi, biologiya,

ключевые слова: национальный curriculum, интеграция, основной уровень образования, предметные curriculum, жизненные навыки, биология, стандарты содержания

key words: national curriculum, integration, basic education subjects, subject curricula, life skills, biology, content standards

Milli kurikulumun qarşıya qoyduğu əsas vəzifələrdən birincisi, ümumi təhsilin müxtəlif pillələrində tədris olunan fənlər arasında əlaqələrin və ardıcılığın təmin edilməsi inte-

qrativlikdir.

Məlumdur ki, ümumtəhsil məktəblərində canlılara dair elmin əsasları biologiya fənninin tədrisi ilə həyata keçirilir, lakin təbiət, canlılar haqqında ilk məlumatlar, sadə anlayışlar şagirdlərə ibtidai siniflərdə aşılır. İbtidai sinif fənlərinin tədrisində şagirdlər onları əhatə edən mühiti müşahidə yolu ilə dərk etməyə can atırlar. Onlara canlılara dair məlumatların verilməsi imkanları həyat bilgisi fənninin məzmununda daha da genişlənilir.

Kurikulumda göstəriləni kimi, həyat bilgisi şagirdin özünü bioloji, psixoloji, sosial, mənəvi tərəfləri ilə bütöv bir varlıq kimi dərk etməsinə, reallaşdırması üçün lazım olan bilik, bacarıq və vərdişlər sistemini formalaşdırmağa, təkmilləşdirməyə kömək edən inteqrativ fəndir. O, digər fənlərdən fərqli olaraq, konkret bir elmin əsaslarını deyil, məzmun xətlərinə uyğun olaraq, fiziki, kimyəvi, coğrafi, ekoloji, astronomik, sosial-iqtisadi, bioloji, hüquqi bilikləri də əhatə edir.

Fənnin məzmununa daxil edilən bu anlayışlar onun ümumtəhsil məktəblərinin əsas və orta təhsil pilləsində tədris olunan fənlərlə əlaqələndirilməsi imkanlarını artırır. Həyat bilgisi dərslərində müəllim elə məsələlərlə rastlaşır ki, şagirdlərin yaş səviyyəsi və psixi inkişafı onların mahiyyətini tam açmağa imkan vermir. Bu halda o, şagirdlərə obyekt və ya hadisənin yuxarı siniflərdə daha aydın öyrənəcəklərini başa salır. Bu da şagirdlərin yuxarı siniflərdə öyrənəcəkləri fənlərə marağını artırır, onlarda daha maraqlı məsələlərə aydınlıq gətiriləcəyinə inam yaradır.

Əsas və orta təhsil pillələri fənlərinin kurikulumlarında da ibtidai siniflərdə keçilənlərə istinad edilməsi nəzərdə tutulur. Həyat bilgisi ilə biologiyanın yaxınlığı hər iki fənnin məzmun xətlərindən bəllidir. Həyat bilgisinin məzmun xətlərindən «təbiət və biz», biologiyanın «canlılar və ətraf mühit», «canlıların quruluşu və müxtəlifliyi» kimi məzmun xətləri ilə əlaqəlidir. Həyat bilgisinin «sağlamlıq və təhlükəsizlik» məzmun xətti biologiyanın «insan və onun sağlamlığı» məzmun xətti ilə tamamlanır. Buradan aydın görünür ki, həyat bilgisi fənninin adları çəkilən məzmun xətləri biologiya fənninin təməlini təşkil edir. Ona görə də biologiya fənninin tədri-

sində həyat bilgisindən keçilənlər yada salınmalı, şagirdlərin ibtidai siniflərdə öyrəndiklərini müstəqil sistemləşdirmələri təşkil olunmalıdır.

Həyat bilgisinin «təbiət və biz» məzmun xəttinin «canlılar aləmi» alt xətti üzrə şagirdlərə bitkilər və heyvanlar aləmi, göbələklər və mikroorqanizmlərin müxtəlifliyi, əsas xüsusiyyətləri, canlıların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, onların həyatında irsiyyət və mühitin rolu, insan orqanizminin quruluşu, əsas orqanları və funksiyaları, insan sağlamlığının qorunması, möhkəmləndirilməsi haqqında bilik və bacarıqlar aşılanır. Bu məlumatlar biologiya kursunun ayrı-ayrı sahələri (bitkilər, zoologiya, insan və onun sağlamlığı, ümumi biologiya) üzrə müvafiq mövzuların məzmununa daxildir.

Müəllim VI–VII siniflərdə bitkilərin quruluşu, orqanları haqqında mövzuları tədris edərkən həyat bilgisindən bitkilərə dair keçilənləri xatırladır. O, düşündürücü, axtarıcı, hafizəni möhkəmləndirən suallarla şagirdlərə müraciət edir:

- Bitkilərin orqanlarını sadalayın.
- Bitki hansı orqanları ilə qidalanır?
- Bitkilər tənəffüs edirmi?
- Bitkilərin canlı olmasını bildirən əlamətlər hansılardır?
- Bitkilərə necə qulluq etmək lazımdır? Bunun əhəmiyyəti nədir?

Şagirdlər suallar ətrafında düşünür, məntiqi cavablar verirlər. Müəllim onların cavablarını ümumiləşdirir və «çiçəkli bitkilərlə ümumi tanışlıq» mövzusunun izah edir. Keçmiş biliklərlə əlaqəli mövzular şagirdlər tərəfindən maraqla qarşılır, dərinlən mənimsənilir, uzun müddət yadda qalır.

VII sinifdə «göbələklər və onların ümumi xüsusiyyətləri» mövzusunun həyat bilgisi ilə əlaqəli tədrisi aşağıdakı kimi təşkil oluna bilər.

Mövzunun tədrisindən əsas məqsəd göbələklərin quruluşunu və ümumi xüsusiyyətlərini şagirdlərə öyrətmək, onlardan səmərəli istifadə bacarıqlarını aşılamaqdır. Müəllim mövzunun tədrisi üçün sinifə müxtəlif (quru və ya yaş halda) göbələk nümunələri, yaxud onların quruluşunu, formasını əks etdirən tablolar, mulyajlar gətirir. Şagirdlərə göbələk nümunələrini və şəkillərini göstərərək, onların nə olduğunu soruşur, sonra onlardan həyat bilgisindən göbələklər haqqında keçdiklərini yada salmağı tələb edir. Onlara kömək məqsədilə III sinif həyat bilgisi dərslindəki mövzunu və göbələk şəkillərini göstərərək, aşağıdakı sualları verir:

- Göbələk canlıdır mı?
- Göbələklərə harada daha çox rast gəlirsiniz?
- Göbələk hansı hissələrdən ibarətdir?
- Onun əhəmiyyətindən danışın.
- Göbələk növlərini bir-birindən fərqləndirən əlamətləri söyləyin.
- Yeməli göbələklər hansılardır?
- Bəzi göbələklər nə üçün yeyilmir?
- Zəhərli göbələklərin adlarını çəkin.
- Göbələklərdən necə istifadə olunmalıdır?
- Göbələkləri yeyərkən hansı qaydalar gözlənilməlidir?
- Göbələkləri nə üçün çox saxlamaq olmaz?
- Göbələklərin zəhərli olmasına səbəb nədir?
- Göbələklə zəhərlənmə əlamətləri hansılardır?
- Göbələklə zəhərlənən insana hansı tibbi yardım göstərilməlidir?

Müəllim aldığı cavabları ümumiləşdirir və mövzunu izah edir. O qeyd edir ki, göbələklər xlorofilsiz canlılar olmaqla 100 minə qədər növə malikdir. Göbələklər heterotrof olub, saprofit və ya parazit həyat keçirir.

Göbələyin quruluşuna gəldikdə, yerüstü hissəsi kötükükdən və papaqdan ibarət olduğu üçün onları *papaqlı göbələklər* adlandırmışlar.

Göbələkləri yığarkən çalışmaq lazımdır ki, onların yerdə qalan sapları (mitseliləri) zədələnmədən torpaqda qalsın. Onlardan yeni göbələklərin əmələ gələcək. Göbələklər, əsasən, qeyri-cinsi yolla – sporlarla çoxalır.

Müəllim şagirdlərə göbələyin papağının altındakı lövhəcikləri və borucuqları nümayiş etdirir, sporların orada əmələ gəldiyini bildirir. Sporları kağız üzərinə töküüb, şagirdlərə göstərir. Qeyd edir ki, sporlar külək və həşəratlar vasitəsilə ətrafa yayılır. Sporlar çürüntü çox olan isti, rütubətli yerə düşdükdə cücərir.

Müəllim şagirdlərə tablo üzrə yeməli və zəhərli göbələkləri müqayisə etməyi tapşırır. Şagirdlər tapşırığı cədvəl üzrə yerinə yetirirlər.

yeməli və zəhərli göbələklər

s. №-si	yeməli	əlamətləri	zəhərli	əlamətləri
1	şampinyon		solğun əzvay	
2	yeməli tülküqulağı		yalançı tülküqulağı	
3	ağ göbələk		qırmızı milçəköldürən	
4	kötük göbələyi		yalançı kötük göbələyi	
5	yağlı göbələk			
6	tozağacı göbələyi			

Müəllim ağaclarda simbioz həyat keçirən göbələklərlə də şagirdləri tanış edir. Dərsin sonunda mövzunu belə ümumiləşdirir:

- Göbələklər xlorofilsiz canlılar olub, isti, rütubətli, çürüntülü mühitdə yaşayır və inkişaf edir.

- Onlar meyvə cismi (papaq və kötükçük) və mitselidən ibarətdir. Göbələklər papağının alt tərəfinin lövhəcikli və ya borucuqlu olması ilə bir-birindən fərqlənir.

- Papaqlı göbələklər həm iqtisadi, həm də tibbi cəhətdən mühüm əhəmiyyətə malikdir.

- Göbələklər qeyri-cinsi yolla (mitseli və sporlarla) çoxalır.

- İnsanda göbələklə zəhərlənmə əlamətləri meydana çıxarsa, ona təcili tibbi yardım göstərməlidir.

Mövzunun həyat bilgisindən keçilənlərlə əlaqəli öyrədilməsi şagirdlər üçün maraqlı olmaqla yanaşı, həm də mənimsəməni asanlaşdırır, möhkəmləndirir. Onlar aldıkları biliklərin əhəmiyyətli olduğunu dərk edir və keçilənləri yadda saxlamağa səy göstərirlər.

Müəllim belə dərslərdə daha yüksək nəticələr əldə edir. Ümumi təhsil və fənn kurikulumlarının tələblərinə uyğun fənlərarası əlaqənin yaradılması o qədər də asan deyil. Bunun üçün müəllimlər:

- ümumi təhsilin milli kurikulumunu, əlaqələndirilməli fənlərin kurikulumlarının əsas müddəalarını bilməli;

- əlaqə yaradılacaq mövzuları əvvəlcədən müəyyənləşdirməli;

- lazımı əyani vəsaitlər hazırlamalı;

- şagirdlərə keçilənləri yadda saxlamaq, lazım gəldikdə onları xatırlamaq bacarıqları artırılmalı;

- yuxarı sinif müəllimləri ilə əlaqə yaratmalı, lazım gəldikdə onların dərslərində iştirak etməlidirlər.

Fənlərin tədrisində milli kurikulumun əsas tələbi olan integrativlik prinsipinin həyata keçirilməsi şagirdlərin biliklərinin hərtərəfliliyini, elmi dünyagörüşlərinin formalaşmasını, onların həyata kimi yetişmələrini təmin edir. Ona görə də müəllimlər fənlərarası əlaqələrin yaradılmasına ciddi yanaşmalıdırlar.

ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin milli kurikulumu. Bakı: "Təhsil", 2008.

2. Ümumtəhsil məktəblərinin I – IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. Bakı: "Təhsil", 2008

3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənn kurikulumu. Bakı: "Təhsil", 2009.

4. Qaralov Z. və başqaları. «Həyat bilgisi». III sinif üçün dərslik. Bakı: "Aspoliqraf", 2006.
5. Ələkbərov U. və başqaları. Biologiya. VI–VII siniflər üçün dərslik. Bakı: "Pedaqogika", 2005.

**возможности связи предмета знания жизни с другими предметами
резюме**

Статья посвящена связям предметов основного этапа образования с предметами начального этапа образования. Отмечается, что многие предметы этапа среднего образования имеют связи с понятиями, изученными школьниками из предмета знания жизни. Эти возможности должны быть предварительно установлены педагогами и введены в обучение.

**connection knowledge of life and opportunities to connect with other subjects
summary**

The thesis is devoted to connection of primary level disciplines with basic education level disciplines. Some disciplines of secondary education have connection opportunities with life knowledge concepts which pupils learned. The opportunities have to be determined beforehand by teachers and to send to training.

I SINİFDƏ YAZI TƏLİMİ VƏ NİTQ İNKİŞAFININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Aynurə Kərimova,

Bakı şəhəri, 54 nömrəli məktəbin müəllimi

açar sözlər: yazı təlimi, kalliqrafiya, hərflərin yazılışı, elementlərin bitişdirilməsi, kiçik hərf, böyük hərf, oyun xarakterli çalışmalar

ключевые слова: письменное обучение, kalliqrafiya, правописание букв, соединение элементов, строчные буквы, прописные буквы, упражнения игрового характера

key words: writing training, kalliqrafiya, write letters, combination of elements, lowercase letters, uppercase letters, exercise game character

İbtidai siniflər təhsil sisteminin II mərhələsidir. Təhsil sahəsində sistemə kursun bünövrəsi bu dövrdə qoyulur. Son illərdə bu sahədə əhəmiyyətli təhsilin məzmununu xeyli dəyişmişdir. 2008–2009-cu dərslər ilindən fənn kurikulumlarının tətbiqi məktəbə yeni ideyalar gətirmişdir. Fənn kurikulumu təlimin məzmununa yeni yanaşma, yeni texnologiyaların tətbiqini tələb edir. Bu yanaşma fənlərin məzmununun praktik cəhətdən gücləndirilməsini, əldə edilmiş bilik və bacarıqların sistemə salınmasını, tətbiqini və düzgün qiymətləndirilməsini tələb edir. Bunlar isə yeni prinsip, vasitə, səmərəli metodlar və priyomlar ilə sürür.

I sinifdə tədrisin bütün məsələləri onun əlifbasından başlanır. Proqramda (kurikulumda) nəzərdə tutulmuş nəticəni birdən-birə tətbiq etmək çətindir.

Görkəmli rus psixoloqu D.N.Boqoyavlenski yazmışdır: "Biz, əsasən, yalnız şagirdlərin fikri fəaliyyətinin nəticələri ilə iş görürük. Əgər nəticə səhvdirsə, şagirdlərin həmin nəticələrə necə gəldiklərini bilmədən onu düzəldirik. Ona görə də şagirdə əsaslı kömək göstərə bilmirik. Fiziki fəaliyyət prosesi müəllim tərəfindən idarə olunmalıdır."

Bu baxımdan I sinifdə yazı təliminə nəzər salmaq.

I sinifdə Azərbaycan dili fənninin təlimi tədris sisteminin bünövrəsini təşkil edir. Azərbaycan dili üzrə bilik, bacarıq və vərdislər digər fənlərin tədrisinə də xidmət göstərir.

I sinifdə Azərbaycan dilinin savad təlimi mərhələsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Şagirdlər məhz bu mərhələdə səslər və hərflərlə tanış olurlar. Bəzi məktəbəqədər müəssisələrdən I sinif gələn oxu və yazı texnikasına az-çox yiyələnmiş olurlar. Birbaşa ailədən gələnlərin əksəriyyətinin hazırlığı aşağı səviyyədə olur. Qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə, məktəbə yenidən qədəm basan uşaqların hazırlıqlarını tam məqbul saymaq olmaz. I sinif gələn uşaqların qəbulu zamanı yoxlamalar göstərir ki, birbaşa ailədən gələnlərin az qismi (alim, ziyalı, xüsusilə, sinif

müəllimi ailələrindən gələnlər) ilkin tələblərə cavab verirlər. Tərbiyəçilər orta ixtisas və ali məktəblərdə uşaqların savad təliminə hazırlanmaları üzrə mükəmməl bilik və vərdislərə yiyələnmədiklərindən, valideynlər yalnız sadə vərdislər aşıladıqlarından uşaqlarla çox işləmək lazımlıdır. Bunları nəzərə alaraq, ilk növbədə uşaqlara fərdi yanaşır, onların hər birinin səviyyəsi, praktik bacarıqları, psixoloji durumu ilə tanış olurlar.

Hərflərin yazılmasına başlanandan müxtəlif elementlərin yazılması üzrə məşq getməlidir. İlk məşğələlərdə uşaqlar düz xətt, aşağıdan dairələnən düz xətt, (L) yuxarıdan dairələnən düz xətt (7), hər iki tərəfdən dairələnən düz xətt (Z) sol yarım oval (C), sağ yarım oval, (J) oval (O), yuxarıdan ilgəyi olan düz xətt (f) aşağıdan ilgəyi olan düz xətt (f), dalğalı xətt (w) və s. ilə tanış olurlar.

Səslər və hərflərlə tanışlıq paralel gedir. Uşaq səsi eşidir, müəllimin tələffüzünə uyğun tələffüz edir, ona aid hərfin yazılışı ilə tanış olur, onu yazmağı öyrənir. Bu proses necə gedir? Müşahidələr göstərir ki, bəzi müəllimlər hərfləri öyrədkən planşetdən, hərfləri kompyuter vasitəsilə böyük lövhədə əks etdirməkdən, hərflərin yazıldığı hazır lövhələrdən, kartondan kəsilmiş, plastilindən hazırlanmış hərflərdən istifadə edirlər.

Yazı dərslərində şagirdlərin qələmi əllərinə almadıqlarının da şahidi olmuşam. Doğrudur, yeri gəldikcə həmin vasitələrdən istifadə etmək olar, lakin bütün dərslər onların üzərində qurmaq düz deyil. Mən hərflərin yazılışını belə öyrədirəm.

Hər hansı səs (məsələn, t səsi) keçilərkən ucadan tələffüz edir, şagirdlərin düzgün tələffüz etmələrinə fikir verirəm. Sonra onun kartonda yazılmış, böyük və kiçik çap şəklini (T,t) təqdim edir, yazı taxtasında yazıram. (Bu, ilkin tanışlıq üçündür.) Sonra yazı taxtasına hərfin yazılışını yazıram. Bunu görəndə şagirdlər də yazmaq istəyirlər. Mən məhz bu zaman daha diqqətli olur, hərfin hər bir elementinin yazılması, bitişdirilməsi üzrə iş aparıram. Hərfin özündən əvvəl və sonra gələn hərflərlə düzgün bitişdirilməsinə fikir verirəm. Aşağıdan dairələnən hərflər düz xətlə yuxarıdan, ovala ortadan, sol yarım oval yuxarıdan, sağ yarım oval aşağıdan, oval ovala ortadan birləşdirilir və s. Hecaların, sözlərin yazılması prosesində bütün bunlar diqqət mərkəzində olur. Yazı taxtasında və dəftərdə yerinə yetirilən belə məşqlər uşaqları yazıya hazırlayır. Yeni hərfi sözdə başqa rənglə (saitlər qırmızı, samitlər göy rənglə) fərqləndirirəm.

Hərfin sözün əvvəli, ortası və axırında yazılması, elementlərin müxtəlif rənglərlə verilməsi, müvafiq elementləri birləşdirərək hərflərin yazılması, hərflərin söz daxilində birləşdirilmə qaydalarına əməl olunması yazı taxtasında qalır. Onlar uşaqları şüurlu hərəkətə alırdır, xəttin gözəlliyini təmin edir. Uşaqlar içərisində yeni hərfin olduğu sözləri yazır, bir-birinin yazılarına düzəlişlər edirlər.

Uşaqları maraqlandırmaq üçün, bəzi hərflərin yazılışını asanlaşdırmaq məqsədilə oxşar şəkillərin çəkilməsi üzrə məşqlər təşkil edirəm. Elementlər və hərflər hansı əşyalara bənzədilir? Oval – top, yumurta, gilə, gavalı; sağ və sol yarım oval – qarpız dilimi, qaş; böyük P hərfi – çətir; çevrilmiş M hərfi – bayraq; bitişdirilmiş M hərfləri (MMMMM) – hasarın üstü; L hərfi – dəryaz; X hərfinin elementləri – ay, oraq və s. Eyni hərflərin ardıcıl bitişdirilməsi ilə müxtəlif naxışlar alınır.

Yazı dərslərinə oyun xarakterinin verilməsi sahəsində ardıcıl iş aparıram. Oyun xarakterli məşğələlərdən bir neçəsini nəzərdən keçirək:

Uşaqlara **al**, **ay** sözlərini verib, əvvəlinə bir hərflə artırmaqla yeni sözlər düzəltməyi tələb edirəm. Uşaqlar belə sözlər işlətməyə:

al – bal, sal, şal, xal, nal, kal, fal, çal, zal, mal, yal.

ay – yay, say, tay, pay, çay, may.

Uşaqlar verdiyim sözləri (ata, ana, ara, ada, qabaq, kələk) əvvəlcə dodaqaltı oxuyur, sonra axırdan əvvələ (sağdan sola istiqamətdə) yazırlar. Onlar yenə eyni sözləri aldıqda təəcüblənirlər.

Sonra verilmiş sözləri (*tapar, maşa, səki, çapar, tirə, əkin,*) hecalara ayırıb, ikinci hecanı əvvələ keçirirlər. Belə sözlər alınır: *parta, şama, kisə, parça, tirə, kinə.*

Eyni hecanı (*ba, nə, də, bi, bə*) təkrar etməklə *baba, nənə, dədə, bibi, bəbə* sözlərinin alınması da uşaqları maraqlandırır.

Belə tapşırıqlar uşaqları fəallaşdırır, oxu-yazı vərdişlərini inkişaf etdirir. Onlara düşünmə, fərqləndirmə qabiliyyətlərini öyrədir.

Rəqəmlərin yazılmasına da diqqətlə yanaşır, onlarla məşqlərə geniş yer verirəm.

Şagirdin yazı taxtasında yazdığı sözlər, ifadələr üzərində müşahidə aparılır, müzakirə edilir. Bu prosesdə hamı düzgün yazmağı öyrənir. Şagirdlərə müstəqil yazı vərdişlərini aşılamaq məqsədilə ev tapşırıqları verir, lakin valideynlərin nəzarətinə etibar etmirəm. Ona görə də sinifdə fərdi tapşırıqlar daha geniş yer tutur. Bu prosesdə şagirdlər hekayə, nağıl və tapmaca yazırlar.

Yazı məşğələlərində yazı taxtasından, kitabdan sərbəst üzündən köçürməyi öyrəndikdən sonra kiçikhəcmli mətnləri mənim diktəm əsasında yazırlar. Müstəqil kiçikhəcmli məktub, sadə ərizə, siyahı yazmağı bacaran şagird yazının nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini öyrənir.

Yazı işlərinin kalliqrafik cəhətdən necə yerinə yetirilməsi təhlil olunduqdan sonra ən dəqiq yerinə yetirilmiş iş sinfin fəaliyyəti əks olunmuş lövhədə nümayiş etdirilir.

Belə çalışmaların yerinə yetirilməsi uşaqlarda Azərbaycan dilinin tədrisinə məhəbbət tərbiyə edir.

ədəbiyyat

1. Kərimov Y.Ş. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Savad təlimi. Bakı: "Maarif", 1972.
2. Тирянов Ю.В., Шербак М.К. Психология и методика обучения письму в букварный период. Москва: издательство АПН РСФСР, 1950.
3. Alişanova Z. S səsinin və hərfinin öyrədilməsi təcrübəsindən . "Məktəbəqədər və ibtidai təhsil", 2011, №4.

некоторые проблемы правописания и развития речи в I классе резюме

В статье рассказывается о проблемах правописания в первом классе. Отмечается, что написанные слова, фразы учениками в доске наблюдаются, обсуждаются. В процессе они учатся правильно писать.

some problems spelling and language development in the first class resume

The article tells about the problems of spelling in first grade. It is noted that the written word, phrase, students in the board are observed are discussed. In the process, they learn to spell.

JURNAL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİ

YANINDA ALİ ATTESTASIYA KOMİSSİYASININ

QƏRARI İLƏ TÖVSIYƏ OLUNAN NƏŞRLƏR

SİYAHISINA DAXİL EDİLMİŞDİR.

«HƏNDƏSİ FİQURLARIN ÜZLƏRİ, TİLLƏRİ VƏ TƏPƏLƏRİ» MÖVZUSUNUN İNTERAKTİV METODLA TƏDRİSİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Xavər Əlizadə,

Bakı şəhəri, 132–134 nömrəli Təhsil Kompleksinin
ibtidai sinif müəllimi, ADPU-nun doktorantı,

sinif: II sinif;

mövzu: həndəsi fiqurların üzləri, tilləri və təpələri;

məqsəd: • fəza fiqurlarından kub, düzbucaqlı prizma, kürə, silindr və konusu tanıtmaq;

- fiqurlar çoxluğundan həndəsi fiqurları ayırmağı öyrətmək;
- həndəsi fiqurlarla oxşar olan əşyaları seçməyi öyrətmək;
- həndəsi fiqurların təpə, til və üzlərinin sayını öyrətmək.

standartlar: 3.2.2. Müxtəlif əlamətlərə görə həndəsi fiqurların təsnifatını aparır və nəticəni şərh edir.

- Həndəsi fiqurların üzlərini, tillərini, təpələrini göstərir.
- Həndəsi fiqurların düz üzlərini kağız üzərinə qoymaqla şəklini çəkir.

- Verilmiş əşya şəkillərini həndəsi formalarına görə qruplaşdırır.

təchizat: həndəsi fiqurlar dəsti, bu fiqurlarla eyni formada olan əşyalar, həndəsi fiqurların şəkilləri;

iş formaları: böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə və fərdi iş;

metodlar və priyomlar : müşahidə, araşdırma, beyin həmləsi, BİBÖ cədvəli, təqdimat, “Yalançı tapmaca”.

dərsin gedişi

1. sinfin təşkili (2 dəq.). Sinfə daxil olub, salamladıqdan sonra davamiyyəti yoxlayıram. Şagirdləri 4 qrupa ayırıram. Qrupların hər birinə üzərində çıxmaya aid bir misal (2–1; 3–1; 4–1; 5–1) yazılmış kartoçkalar paylayıram. Stollar nömrələnir (1, 2, 3, 4), qruplar “Kub”, “Düzbucaqlı prizma”, “Silindr” və “Konus” adlandırılır. Qruplara işçi vərəqləri, vatman kağızı, II sinfin riyaziyyat dərsliyi, həndəsi fiqurların şəkillərini paylayıram.

2. motivasiya və problemin qoyuluşu (5 dəq.). Əvvəlcə sualların köməyi ilə müstəvi fiqurlar haqqında biliklər təkrar olunur:

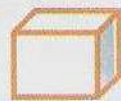
- Kvadrat, üçbucaq kimi həndəsi fiqurlar hansı əlamətlərinə görə fərqlənirlər?
- Həmin həndəsi fiqurlar təpələrinə, tərəflərinə və bucaqlarına görə fərqlənirlər.
- Müstəvi fiqurlar neçə ölçülüdür?

– Müstəvi fiqurlar ikiölçülüdür, məsələn, düzbucaqlının, kvadratın yalnız eni və uzunluğu var, hündürlüyü yoxdur.

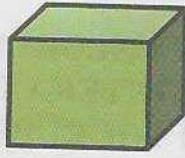
tədqiqat sualı: Fəza fiqurları neçə ölçülüdür? Bu fiqurlar hansı əlamətlərinə görə fərqlənir?

3. tədqiqatın aparılması (10 dəq.). Qruplar tədqiqat sualı ətrafında axtarış aparır, fikirləşirlər. İşçi vərəqlərində göstərilən tapşırıqlar icra edilir və müvafiq qeydlər aparılır.

işçi vərəqi № 1. “Kub” qrupu.

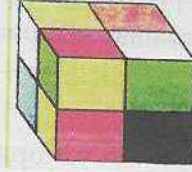

a) Kubun təpələri, tilləri və üzlərinin sayını müəyyən edin. (şəkil 1).

şəkil 1

b) 2-ci şəkildə verilmiş kubiklərin sayını müəyyən edin. (şəkil 2).

şəkil 2

işçi vərəqi №2 . “Düzbucaqlı prizma” qrupu.

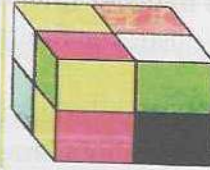

a) Düzbucaqlı prizmanın təpələri, tilləri və üzlərinin sayını müəyyən edin. (şəkil 3).

şəkil 3

b) 4-cü şəkildə göstərilmiş kubiklərin sayını müəyyən edin.

şəkil 4

işçi vərəqi №3 . “Silindr” qrupu.

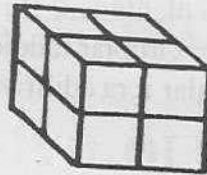

a) Silindrin, kürənin təpələri, tilləri və üzlərinin sayını müəyyən edin. (şək.5.)

şəkil 5

b) 6-cı şəkildə göstərilmiş kubiklərin sayını müəyyən edin.

şəkil 6

işçi vərəqi №4 . “Konus” qrupu.

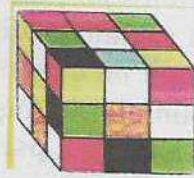

a) Konusun təpə, üz və tillərini müəyyən edin. (şək.7).

şəkil 7

b) 8-ci şəkildə göstərilmiş kubiklərin sayını müəyyən edin.

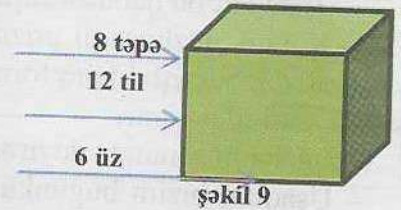

şəkil 8

5. informasiya mübadiləsi (5 dəq.). Hər qrup öz işinin nəticəsini təqdim edir. Qrupların işi yazı taxtasından asılır.

6. informasiya müzakirəsi (5 dəq.). Mən hər fiquru göstərdikdə, şagirdlər stollarında olan fiqurların içindən həmin fiquru tapıb göstərir və adını deyirlər. Sonra “Yalançı tapmaca” oyunu keçirirəm. Kubu göstərib (şək.9) soruşuram:

- Mən kubun bir xüsusiyyətini fikirləşmişəm. Kim deyə bilər, bu hansı xüsusiyyətdir?
- Kubun 6 üzü var.
- Xeyr, mən başqa xüsusiyyəti fikirləşmişəm.
- Kubun 12 tili var.
- Xeyr, bu xüsusiyyəti də fikirləşməmişəm.
- Kubun 8 təpəsi var.

şəkil 9

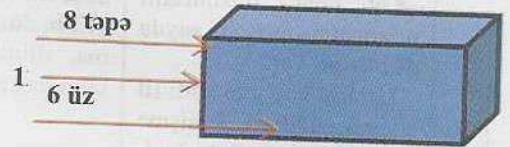
– Düzdür, mən bu xüsusiyyəti fikirləşmişdim.

Bir şagird çağırıb, kubun şeklini yazı taxtasında çəkdirirəm. Tapşırığın məqsədi şagirdlərdən həndəsi fiqurların bütün xüsusiyyətlərini soruşmaqdır.

Sonra oyunu başqa şagirdlə davam etdirirəm. Şagirdin də öz cavab variantları var və onun sinif qarşısında çox qalması iştirakçıları ən maraqlı xüsusiyyətin hansı olduğunu fikirləşməyə vadar edir. Bu, əsas məqsədə – verilən məsələyə dair biliklərin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Şagird düzbucaqlı prizmanı (şək.10) götürüb deyir:

- Mən düzbucaqlının maraqlı bir xüsusiyyətini fikirləşmişəm, bu hansı xüsusiyyətdir?
- Düzbucaqlının 6 üzü var.
- Fikirləşdiyim bu xüsusiyyət deyil.
- Düzbucaqlının 12 tili var.
- Bunu da fikirləşməmişəm.
- Düzbucaqlının 8 təpəsi var.

şəkil 10

– Düz tapdın, mən məhz bu xüsusiyyəti fikirləşmişdim.

Başqa bir şagird silindri (şək.11) göstərərək deyir:

- Mən silindrin maraqlı xüsusiyyətini fikirləşmişəm, bu hansı xüsusiyyətdir?
- Silindrin 2 düz üzü var.

– Xeyr, mən başqa xüsusiyyəti fikirləşmişəm.

– Silindrin tili yoxdur.

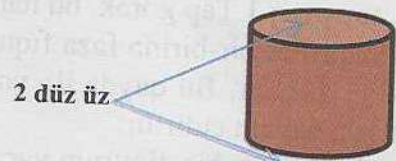
– Xeyr, mən bu xüsusiyyəti də fikirləşməmişəm.

– Silindrin təpəsi yoxdur.

– Düzdür, mən bu xüsusiyyəti fikirləşmişdim.

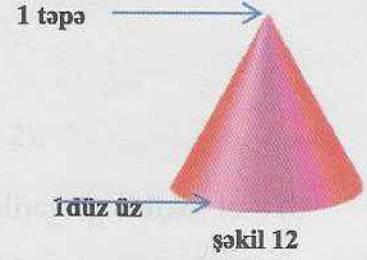
Başqa bir şagird konusu (şək.12) göstərərək deyir:

- Mən bu konusun maraqlı xüsusiyyətini fikirləşmişəm, bu hansı xüsusiyyətdir?

şəkil 11

- Konusun 1 düz üzü var.
- Xeyr, mən başqa xüsusiyyəti fikirləşmişəm.
- Konusun 1 təpəsi var.
- Xeyr, mən bu xüsusiyyəti də fikirləşməmişəm.
- Konusun tili yoxdur.
- Düz tapdın, mən də bu xüsusiyyəti fikirləşmişdim.

şəkil 12

Həmin şagirdə yazı taxtasında konusun şəklini çəkdirirəm. Başqa bir şagird kürəni (şək.13) göstərərək deyir:

- Mən kürənin maraqlı bir xüsusiyyətini fikirləşmişəm, bu hansı xüsusiyyətdir?
- Kürənin üzü yoxdur.
- Xeyr, mən başqa xüsusiyyəti fikirləşmişəm.
- Kürənin tili yoxdur.
- Xeyr, mən bu xüsusiyyəti də fikirləşməmişəm.
- Kürənin təpəsi yoxdur.
- Düzdür, mən də məhz bu xüsusiyyəti fikirləşmişdim.

şəkil 13

Şagird yazı taxtasında onun şəklini çəkir.

- Uşaqlar, bu həndəsi fiqurlar haqqında daha nə deyə bilərik?
- Kubun, düzbucaqlı prizmanın, silindrin, konusun müxtəlif sayda düz üzləri var. Bu üzlər kvadrat, düzbucaqlı, dairə formasında olur. Üzlərin kəsişmə nöqtəsi təpə nöqtəsidir. Üzlərin kəsişmə xətti til adlanır.

Məşğələnin sonunda deyirəm:

- Uşaqlar, bizim bugünkü dərsimizin mövzusu kub, düzbucaqlı prizma, konus, silindr və kürədir.

7. ümumiləşdirmə və nəticə (5 dəq.). Keçilənləri ümumiləşdirmək məqsədilə BİBÖ cədvəlindən istifadə edirik. Şagirdlərin iştirakı ilə sütunlar növbə ilə doldurulur.

BİBÖ cədvəli

bilirik	istəyirik bilək	öyrəndik			
		fəza fiqurları	tili	düz üzü	təpəsi
Kub, düzbucaqlı silindr, prizma, konus və kürə fəza fiqurlarıdır. Kub, konus, düzbucaqlı prizmanın müxtəlif sayda düz üzləri var. Üzlərin kəsişmə xətti til adlanır. Tillərin kəsişmə nöqtələri təpə nöqtəsi adlanır.	Kub, düzbucaqlı prizma, silindr, konus və kürənin neçə düz üzü, neçə tili və təpəsi var? Kub, düzbucaqlı prizma, silindr, konus və kürə necə ölçülüdür?	kub	12	6	8
		düzbucaqlı prizma	12	6	8
		silindr	0	2	0
		konus	0	1	1
		kürə	0	0	0
		Kub, düzbucaqlı prizma, silindr, konus və kürə üçölçülüdür. Onların eni, uzunluğu və hündürlüyü var.			

8. Yaradıcı tətbiqetmə (3 dəq.) mərhələsində aşağıdakı tapşırıqlar verilir:

tapşırıq 1. Tap görək, bu hansı fiqurdur?

Şagirdlər bir-birinə fəza fiqurları ilə bağlı suallar verirlər. Sualı cavablandıran sual vermək hüququ qazanır. Bu qayda ilə yaradıcı tətbiqetmə bütün cütlər arasında aşağıdakı məzmununda suallarla davam etdirilir:

1. Mənim bir fiqurum var: iki üzü var, tili və təpəsi yoxdur. Bu, hansı fiqurdur?
2. Mənim bir fiqurum var: nə üzü, nə tili, nə də təpəsi var. Bu, hansı fiqurdur?
3. Mənim bir fiqurum var: 6 üzü, 12 tili və 8 təpəsi var. Bu, hansı fiqurdur?
4. Mənim bir fiqurum var: 1 üzü, 1 təpəsi var, tili yoxdur. Bu, hansı fiqurdur?

Şagirdlərdə öz ətrafında həndəsi fiqurları görmək bacarığını və təfəkkürü inkişaf etdirmək məqsədilə onlara aşağıdakı tapşırıqları verirəm.

tapşırıq 2. Öyrəndiyiniz həndəsi fiqurlara oxşar əşyaların adlarını yazın.

kub: zər, müxtəlif qutular, oyuncaq kublar və s.

düzbucaqlı prizma: karandaş qutusu, kibrit qutusu, domino daşı, ətir qutusu, kitab və s.

konus: bayram papaqları, konus formalı süzgəc, kosa papağı və s.

silindr: müxtəlif dəmir və şüşə qablar, boya qutuları, su boruları, konserv qutuları, stəkan, şam, karandaş və s.

kürə: muncuqlar, portağal, qarpız, top, şar və s.

tapşırıq 3. Verilmiş şərti ödəyən fiquru və bu fiqurla formaca eyni olan əşyaları seç (şək.14).

9. qiymətləndirmə və refleksiya (2dəq.). Qiymətləndirmə üçün əvvəlcədən meyarlar cədvəli hazırlayır və divardan asıram. Qiymətləndirmə dərsin bütün mərhələlərində, * işarəsi ilə aparılır.

meyarlar qruplar	Fəza həndəsi fiqurlarını tanıyır.	Fiqurları fərqləndirə bilir.	Ətrafında olan həndəsi fiqurları tanıyır.	Fəza həndəsi fiqurlarının xüsusiyyətlərini bilir.
“Kub”	*****	*****	*****	*****
“Düzbucaqlı prizma”	*****	*****	*****	*****
“Silindr”	*****	*****	*****	*****
“Konus”	*****	*****	*****	*****

10. ev tapşırığı (2 dəq.). Evdəki əşyaların içərisində həndəsi fiqurlara oxşar əşyaların adlarını dəftərinizə yazın.

MARAQLIDIR...

● *Arının iki qarnı var: biri bal yığmaq, digəri qida qəbul etmək üçün.*

● *İlbiz üç il yuxulaya bilir.*

● *İlan eşitmir.*

● *Qarışqa yatmur.*

● *Kirpi suda batmur.*

● *Qütb ayısı solaxay olur.*

● *Delfin bir gözü açıq yatır.*

● *Dəniz ulduzunun beyni yoxdur.*

● *Zürafənin səs telləri yoxdur.*

1-DƏN 20-DƏK ƏDƏDLƏRİN TOPLANMASI VƏ ÇIXILMASINA DAİR TƏKRARIN APARILMASI TƏCRÜBƏSİNDƏN

Səmayə Əliyeva,

Bakı şəhəri, humanitar fənlər təmayüllü məktəb-liseyin
ibtidai sinif müəllimi

açar sözlər: toplama, çıxma, cəm, fərq

ключевые слова: сложение, вычитание, сумма, разность

key words: collection, ascension, plural, difference

sinif : I sinif

mövzu: 1-dən 20-dək ədədlərin toplanması və çıxılmasına dair təkrar ;

standartlar: 1.1.1., 1.1.3., 1.1.7

məqsəd: •şagirdlərin 1-dən 20-dək ədədlərin toplanması və çıxılmasına dair bilik və bacarıqlarını möhkəmləndirmək;

• şagirdlərdə qarşılıqlı ünsiyyət və müstəqil çalışma bacarıqları formalaşdırmaq;

• şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirmək;

• şagirdlərin yaradıcılıq bacarıqlarını təkmilləşdirmək və inkişaf etdirmək;

• şagirdlərə əldə edilən məlumatları müzakirə etmək, qiymətləndirmək vərdişləri aşılamaq;

• toplama və çıxma əməlləri üzrə bilikləri möhkəmləndirmək;

• şagirdlərdə Pifaqor cədvəli ilə işləmək bacarıqlarını formalaşdırmaq.

dərsin tipi: deduktiv;

təchizat: dərslik, işçi vərəqləri, tablolar, əyani vəsaitlər və kartoçkalar;

iş formaları: kiçik qruplarla və siniflə iş;

metodlar və priyomlar: müsahibə, müqayisə, əqli hücum, əməkdaşlıq.

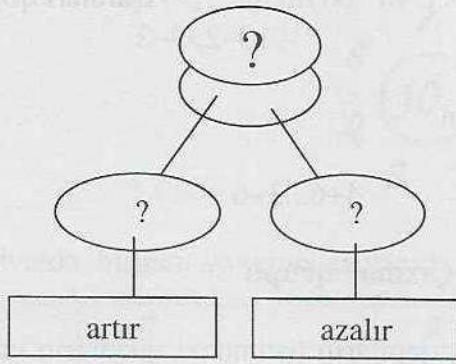
dərsin gedişi

1. sinfin təşkili (2 dəq.). Sinfə daxil olub, salamlaşdıqdan sonra davamiyyəti yoxlayıram. Şagirdləri 4 qrupa bölürəm: şagirdlərə üzərində (5–4; 5–3; 5–2; 5–1) misallar yazılmış kartoçkalar paylayıram. Qrupların əyləşdiyi stollar nömrələnir, hər biri müvafiq olaraq “Toplama”, “Çıxma”, “Cəm” və “Fərq” adlandırılır. Riyaziyyat dərslikləri stolların üzərinə qoyulur. Sonra qruplara işçi vərəqləri, vatman kağızı, şəkillər və müvafiq tapşırıqlar yazılmış kartoçkalar paylanır.

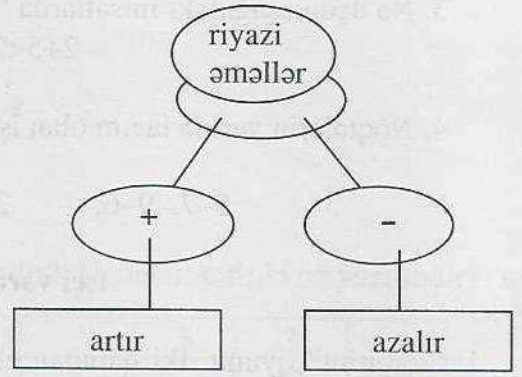
2. motivasiya və problemin qoyuluşu (5 dəq.). 10, 20 dairəsində toplama cədvəli və üzərində bir neçə sual işarəsi olan tabloları (şək.1) yazı taxtasından asıram. Qeyd edirəm ki, tabloda göstərilmiş böyük sual işarəsinin altında bir anlayış gizlənib. Bu anlayışı tapmaq üçün bir neçə suala cavab verməliyik.

tədqiqat sualları:

- Sizin fikrinizcə, ədədlər nə vaxt artar?
- Biz ədədləri artırmaq üçün nə etməliyik?
- Sizin fikrinizcə, ədədlər nə vaxt azalar?
- Ədədləri azaltmaq üçün nə etmək lazımdır?

şəkil 1

şəkil 2

Şagirdlər tədqiqat nəticəsində öyrəndilər ki, kiçik sual işarələrinin altında toplama (+) və çıxma (-) işarələri gizlənmişdir.

– Bu işarələr birlikdə necə adlanır?

–Riyazi əməllər.

–Riyazi əməllərin hansı oxşar və fərqli cəhətləri var?

Şagirdlərin cavablarını nəzərə alaraq, nəticəni elan edirəm:

–Deməli, ədədlər toplama zamanı artır, çıxma zamanı azalır (şəkil 2).

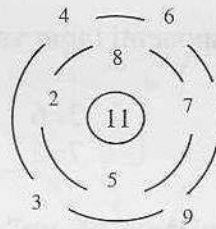
Sonra şagirdlərin biliyini möhkəmləndirmək məqsədilə 10 və 20 dairəsində toplama cədvəli olan tablolar üzərində sual-cavab aparıram. Cavablar və fərziyyələr qəbul olunur. Uşaqların düzgün cavablarını qeyd edir və onları həvəsləndirirəm:

– Uşaqlar, 10 və 20 dairəsində toplama və çıxmanı çox yaxşı mənimsəmişsiniz. Afərin! İndi isə gəlin biliklərin möhkəmləndirilməsinə dair işi davam etdirək.

3. tədqiqatın aparılması (10 dəq.). Hər qrupa tapşırıq yazılmış işçi vərəqləri paylanır.

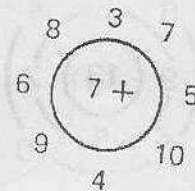
işçi vərəqi №1. “Toplama” qrupu

1. “Labirint” oyunu. İki qapıdan elə keçin ki, qapıların üstündəki ədədlərin cəmi 11 olsun (şəkil 3).

şəkil 3

2. Dairə üzrə ədədlərin cəmini tapın (şəkil 4).

şəkil 4

3. Nə üçün aşağıdakı misallarda “kiçikdir” (<) və “böyükdür” (>) işarələri qoyulmuşdur?

$$2+5<2+6;$$

$$10-2>9-2$$

4. Nöqtələrin yerinə lazım olan işarəni qoyun.

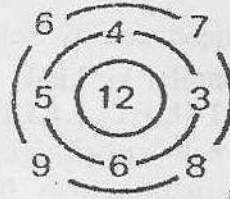
$$9-7...9-6;$$

$$2+7...7+2;$$

$$4+6...3+6$$

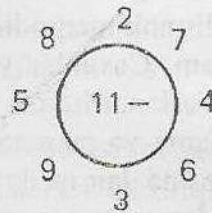
işçi vərəqi № 2. “Çıxma” qrupu

1. “Labirint” oyunu. İki qapıdan elə keçin ki, qapıların üstündəki ədədlərin cəmi 12 olsun (şəkil 5).

şəkil 5

2. Dairə üzrə ədədlərin cəmini tapın (şəkil 6).

şəkil 6

3. Lazım olan əməlin işarəsini yazın:

$$12 \dots 3=9$$

$$15 \dots 5 \dots 2=8$$

$$9 \dots 3=12$$

$$19 \dots 9 \dots 5=5$$

4. Aşağıdakı misallarda naməlum komponenti tapın və əməliyyatın işarəsini yazın.

$$8 \dots \square = 2;$$

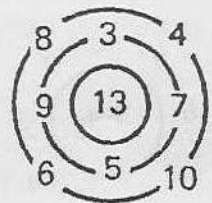
$$\square \dots 3 = 6$$

$$6 \dots \square = 9;$$

$$\square \dots 7 = 2$$

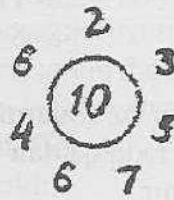
işçi vərəqi № 3. “Cəm” qrupu

1. “Labirint” oyunu. İki qapıdan elə keçin ki, qapıların üstündəki ədədlərin cəmi 13 olsun (şəkil 7).

şəkil 7

1. Dairə üzrə ədədlərin cəmini tapın (şəkil 8).

şəkil 8

3. Cədvəldə birinci və ikinci sətirlərdə nə yazılıb? Üçüncü sətirdə nə yazılıb?

toplanan	7		8	4		5	3	
toplanan	2	3		6	4		12	17
cəm		10	9		9	8		20

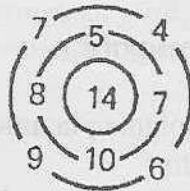
4. Aşağıdakı misallarda naməlum komponenti tapın və əməliyyatın işarəsini yazın.

$$12+6 \dots 19; \quad 10 \dots \square = 2$$

$$14+6 \dots 12+8; \quad 9 \dots \square = 3$$

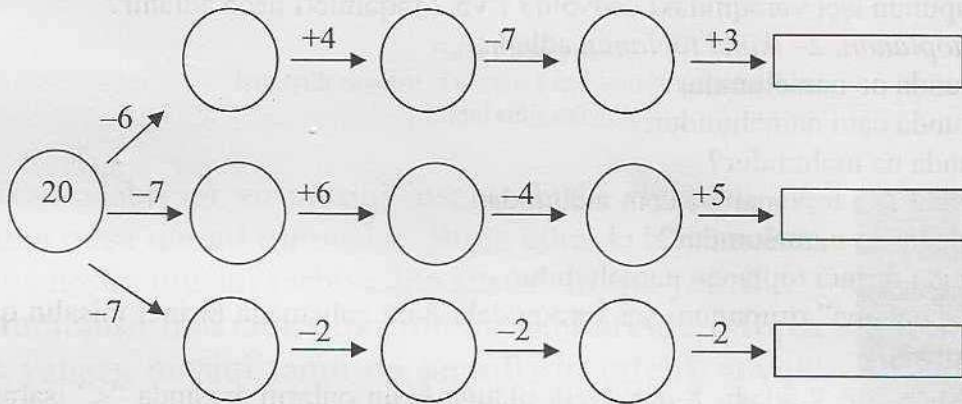
işçi vərəqi № 4. "Fərq" qrupu

1. "Labirint" oyunu. İki qapıdan elə keçin ki, qapıların üstündəki ədədlərin cəmi 14 olsun (şəkil 9).

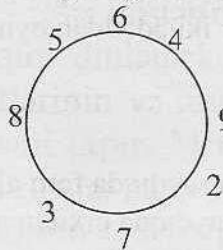

şəkil 9

2. Sxemi tamamlayın:

3. Dairə üzrə ədədlərin cəmini tapın (şəkil 10).

şəkil 10

4. Aşağıdakı misallarda naməlum komponenti tapın və əməliyyatın işarəsini yazın:

$$9... \square = 3; \quad \square...6 = 17$$

$$14... \square = 8; \quad \square...8 = 8$$

4. məlumat mübadiləsi (5 dəq.). Şagirdlər öz aralarında informasiya mübadiləsi aparıb nəticələri ümumiləşdirirlər. Sonra qrup liderləri tədqiqatdan alınan nəticələri işçi vərəqlərində yazıb, yazı taxtasından asırlar və təqdimat başlanır.

5. məlumatın müzakirəsi (5 dəq.). Müzakirə zamanı qruplar bir-birinə suallar verirlər. Müzakirə olunan qrupun lideri suallara cavab verir. Müzakirə zamanı təkliflər və əlavələr qəbul edilir. Qrupların işi qiymətləndirilir.

6. ümumiləşdirilmə və nəticə (10 dəq.). Müzakirə zamanı şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir. Bu zaman çalışıram ki, ümumiləşdirmə tədqiqat sualına xidmət etsin:

- Toplama əməlinin komponentləri hansılardır?
- Toplama əməlinin komponentləri toplananlardır.
- Cəmi tapmaq üçün nə etmək lazımdır?
- Birinci toplananın üstünə ikinci toplananı, yaxud ikinci toplananın üstünə birinci toplananı gəlmək lazımdır.
- Toplananların yerini dəyişdikdə cəm dəyişirmi?
- Toplananların yerini dəyişdikdə cəm dəyişmir, çünki hər iki halda eyni ədədlər toplanır.
- Məchul toplananı tapmaq üçün nə etmək lazımdır?
- Cəmdən məlum toplananı çıxmaq lazımdır.
- Fərqi necə tapmaq olar?
- Azalandan çıxılanı çıxmaqla fərqi tapmaq olar.
- Azalanı necə tapmaq olar?
- Azalanı tapmaq üçün fərqlə çıxılanı toplamaq lazımdır.
- Çıxılanı tapmaq üçün nə etmək lazımdır?
- Çıxılanı tapmaq üçün azalandan fərqi çıxmaq lazımdır.
- “Cəm” qrupunun işçi vərəqindəki cədvəldə 7 və 2 rəqəmləri necə adlanır?
- 7- birinci toplanan, 2- ikinci toplanan adlanır.
- Birinci sütunda nə namələmdir?
- Birinci sütunda cəm namələmdir.
- İkinci sütunda nə məlumdur?
- İkinci sütunda 2-ci toplanan və cəm məlumdur.
- İkinci sütunda nə namələmdir?
- İkinci sütunda birinci toplanan namələmdir.
- Nə üçün “Toplama” qrupunun işçi vərəqindəki 3-cü çalışmada birinci misalın qarşısında “<” işarəsi yazılmışdır?
- $2+5=7$; $2+6=8$ -dir. 7 ədədi 8-dən kiçik olduğu üçün onların arasında “<” işarəsi qoyulmuşdur.
- Bəs nə üçün ikinci misalda $(10-2>9-2)$ hesablamada aparmadan “>” işarəsi yazılmışdır?
- 10 ədədi 9-dan böyük olduğundan və hər iki ədəddən eyni ədəd – 2 çıxıldığı üçün birinci fərq ikinci fərqdən böyük olacaq.
- Çıxma haqqında nə demək olar?
- Çıxma haqqında aşağıdakıları demək olar:
  - a) Azalandan çıxılan qədər ədəd tərsinə saydıqda fərq alınır.
  - b) Azalandan fərq qədər ədədi tərsinə saydıqda çıxılan alınır.
  - c) Çıxılandan fərq qədər ədədi düzünə saydıqda və ya fərqdən çıxılan qədər ədədi düzünə saydıqda azalan alınır.
- Uşaqlar, sizin apardığınız müzakirələrdən və təqdimatlardan məlum oldu ki, siz 20 dairəsində toplama və çıxma qaydalarını düzgün öyrənmisiniz. Afərin sizə!

7. yaradıcı tətbiqetmə (3 dəq.). Bu mərhələdə şagirdlərin məntiqi düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək məqsədilə aşağıdakı məsələləri yerinə yetirməyi tapşırıram:

məsələ 1. Bir ailədə 4 bacı və hər bacının 2 qardaşı var. Ailədə neçə uşaq var? (6 uşaq).

məsələ 2. Limon ağacında 9 limon var,
Dördünü dərdi Gülxar,
İkisini yerə saldı
Neçəsi ağacda qaldı? (3 limon)

məsələ 3-də Pifaqor cədvəli əsasında toplama və çıxma əməlləri yerinə yetirilir.

8. qiymətləndirmə (5 dəq.) Qiymətləndirmə üçün meyarlar cədvəli hazırlayıram. Dərsin bütün mərhələlərində qiymətləndirmə aparmaq olar. Qiymətləndirmə * işarəsi ilə qeyd olunur.

meyarlar qruplar	Müqayisə edə bilir.	Tətbiq edə bilir.	Mühakimə yürüdə bilir.	Toplama və çıxma əməl- lərini bilir.	Nəticə çıxara bilir.
“Toplama”	*****	*****	*****	*****	*****
“Çıxma”	*****	*****	*****	*****	*****
“Cəm”	*****	*****	*****	*****	*****
“Fərq”	*****	*****	*****	*****	*****

9. ev tapşırığı (2 dəq.). Evdə aşağıdakı məsələləri həll etməyi tapşırıram:

1. 4 nəfər bir-biri ilə görüşdü. Cəmi neçə görüşmə oldu?

2. Fəridə qardaşı Fazilə 5 dəftər verəndən sonra onların hərəsinin 12 dəftəri oldu. Əvvəlcə Fəridə və Fazilin neçə dəftəri var idi?

MUSİQİ RUHUN QİDASIDIR .

Surə Cəbraylova,

İsmayılı rayonu, Talstan kənd tam orta məktəbinin
ibtidai sinif müəllimi

Tarixən ədəbiyyat və musiqi insanın bədii zövqünü formalaşdıran qoşa qanad olmuşdur. Buna görə də böyüməkdə olan gənc nəslin musiqi tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində bir çox fənlərlə yanaşı, musiqi fənni də şagirdlərin estetik zövqünün formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Musiqi məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin, mənəvi-estetik hissələrin formalaşmasına güclü təsir göstərir. Musiqi fənninin tədrisində şagirdlərə musiqini dinləmək, yadda saxlamaq qabiliyyəti, ritm xüsusiyyətlərinin və musiqi üzrə müxtəlif biliklərin aşılması öz əksini tapır. Musiqi sahəsində qazanılmış bilik, bacarıq və vərdislər şagirdlərin intellektual səviyyələrinin əsas göstəricilərindən biridir. Musiqinin tədrisi prosesində öyrədilən qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik mövzusunda əsərlər, hərbi marşlar, mahnılar şagirdlərə vətənpərvərlik hissələri aşılayır, onların vətəndaş kimi formalaşmalarına xidmət edir.

İbtidai siniflərdə musiqinin tədrisi 3 istiqamətdə həyata keçirilir: mahnı oxuma, musiqi savadı və musiqi ədəbiyyatı. Buna görə də müəllim mahnı oxumağı,

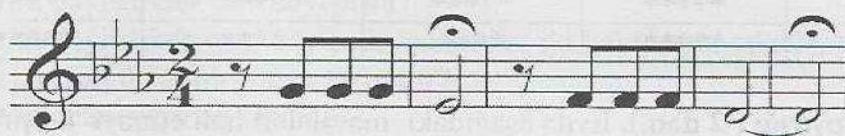
dirijorluq etməyi bacarmalı, şagirdlər isə müxtəlif forma və janrlarda yazılmış əsərlər, bu əsərlərin müəllifləri haqqında biliklərə yiyələnməlidirlər.

Təhsil islahatında musiqi fənninin məzmun xətlərində şagirdlərin mahnı oxuma qaydalarını bilmələri, mahnı mətnlərini məzmununa görə səhnələşdirmələri, tembrinə görə musiqi alətlərini, xarakterinə görə musiqi janrlarını fərqləndirmələri, Azərbaycan və Avropa bəstəkarlarını, onların əsərlərini tanımaları, musiqi notlarının adlarını bilmələri və sadə musiqi alətlərində çalmaq bacarıqlarına yiyələnmələri qarşıya məqsəd kimi qoyulur. Bu məqsədlə musiqi fənni üzrə dərsliklər və metodik vəsaitlər nəşr olunmuşdur.

Şagirdlər Azərbaycanın bəstəkar musiqisi ilə yanaşı, xalq musiqisini, onun necə yaranmasını, forma və janrlarını da bilməlidirlər. Bu məqsədlə musiqi janrlarına dair dərs nümunəsini təqdim edirik.

sinif: I sinif

mövzu: musiqinin janrları .

məqsəd : 1. *janr* anlayışını başa salmaq;

2. şagirdlərə musiqi janrlarının əlamətlərini öyrətmək ;

3. musiqi janrlarını fərqləndirməyi öyrətmək .

standartlar: 1.2.2; 1.1.1;

integrasiya: h.b. 1.1.1.;

iş forması : kiçik qruplarla iş; sinifdə iş;

metodlar: müzakirə, müsahibə;

resurslar: dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, CD, işçi vərəqləri, şəkillər.

dərsin gedişi

1. sinfin təşkili. (2dəq.) Şagirdlərlə salamladıqdan sonra davamiyyəti yoxlayıram. Sonra şagirdləri 3 qrupa ayırıram. Qrupları “Mahnı”, “Marş” və “Rəqs” adlandırıram.

2. motivasiya. (5 dəq.) Üç musiqi janrına – mahnı, rəqs, marş tempinə aid musiqi nümunələri səsləndirirəm. Bunun üçün O. Zülfüqarov və A. Şaiqin “Qərənfil” mahnısını, Azərbaycan xalq rəqsi “Nəlbəki”ni və “Heyratı” ritmik muğamını seçirəm.

Musiqi parçaları səsləndirildikdən sonra sinfə müraciət edirəm:

–Bu musiqi nümunələrini dinlədiyiniz zaman nə hiss edirsiniz?

–Dinlədiyiniz musiqilərə uyğun hansı hərəkətləri (oxuma, addımlama, rəqs) yerinə yetirmək olar ?

Sonra *marş*, *rəqs*, *mahnı* janrları haqqında qısa məlumat verirəm.

tədqiqat sualı: Musiqi janrlarının hansı xüsusiyyətləri var?

3. tədqiqatın aparılması (10 dəq.). Şagirdlərə bütün musiqi janrlarının xüsusiyyətlərini əks etdirən şəkillər paylayıram. Onlar bu şəkillərin arasından qruplarının adına uyğun şəkilləri seçib, vərəqə yapışdırırlar.

4. informasiya mübadiləsi və müzakirəsi(10 dəq.). Qrupların işi yazı taxtasından asılır və təqdimat başlanır. Müzakirə zamanı aşağıdakı suallar verilir.

- Hansı musiqi janrlarını tanıyırsınız?
- Musiqi janrlarından marş, rəqs, mahnını tanıyırsınız?
- Hansı musiqi səslənərkən rəqs etmək lazımdır ?
- Oynaq, ritmik musiqi səslənərkən rəqs edirlər.
- Hansı musiqi səslənərkən addımlayırlar ?
- Marş musiqisi zamanı addımlayırlar.
- Hansı musiqi janrında oxuyurlar ?
- Mahnı janrında oxuyurlar.

5. nəticə və ümumiləşdirmə (10 dəq.). Şagirdlərin iştirakı ilə səslənən suallar və onlara verilən cavablar ümumiləşdirilir. Bu nəticəyə gəlirik ki, musiqi janrlarını fərqləndirmək üçün onun ritminə, tempinə, yerinə yetirilən hərəkətlərə diqqət yetirmək lazımdır.

6. Qiymətləndirmədə (5 dəq.) rəğbətləndirmədən istifadə edə bilərik.

7. ev tapşırığı (3 dəq.) Öyrəndiyiniz musiqi janrlarına dair nümunələr tapıb, onları fərqləndirin.

BİLİRSİNİZMİ?

- Coğrafi məlumatları kitab halına ilk dəfə ERATOSFEN salmışdır.
- Yer kürəsi haqqında ilk təsəvvürlər ŞUMERLƏR və BABİLLƏRƏ aiddir.
- NAPOLEON aylurofobiyadan (pişikdən qorxma) əziyyət çəkirmiş.
- ALBERT EYNŞTEYN 9 yaşına qədər eşitməmiş, hamı, hətta ailəsi onun əqli çatışmamazlığına inanmışdır.
- KAPİTAN KUK ilk insandır ki, Antarktidadan başqa, dünyanın bütün kontinentlərində olmuşdur.
- 1979-cu il, fevralın 18-də Saxara səhrasına qar yağıb.
- Zürafənin onurğasındakı boyun fəqərələrinin sayı insan onurğasındakı boyun fəqərələrinin sayına bərabərdir.
- İnsan böyüdükcə ürək döyüntülərinin sayı azalır.
- İngiltərə yazıçısı VİRJİNİYA VULF əsərlərinin çoxunu ayaq üstə yazıb.
- MOTSART təkzib verməkdən və italyanlar tərəfindən zəhərlənməkdən qorxmuş.

ŞAĞİRDİN GÖZÜ İLƏ....

Əbdül Əlizadə,
psixologiya elmləri doktoru, professor

Kiçikyaşlı məktəblilər, xüsusilə I sinif şagirdləri üçün müəllim adi müəllim deyil, Əlahəzrət Müəllimdir. Uşaqlar onu nağıllar aləminin ölçüləri ilə qiymətləndirirlər. Yuxarı siniflərdə də müəllimin nüfuzu böyükdür. Şagirdlər müəllimin səsini eşidəndə, şəklini görəndə onların davranışları istər-istəməz dəyişir, özlərini başqa tərzdə aparmağa çalışırlar.

müəllimin ifadəli baxışları

Eksperiment gedirdi...

birinci variant. Şagirdlərə tanımadıqları həmyaşıl uşaqlardan birinin fotosəklini verir, onun əqli, iradi, əxlaqi və b. keyfiyyətlərini qiymətləndirmələrini təklif edirlər. Onlar fotosəklə baxsalar da, tanımadıqları şagirdin keyfiyyətlərini qeyri-müəyyən sözlərlə qiymətləndirirlər. Onu ağıllı hesab etmir, lakin dəli, gic olduğunu da təsdiqləyirlər.

ikinci variant. Şagirdlərə tanımadıqları başqa bir şagirdin fotosəklini verib, onun keyfiyyətlərini qiymətləndirmələrini təklif edirlər. Bu zaman müxtəlif müəllimlərin səsləri yazılmış fonogramı asta ahənglə səsləndirirlər. Şagirdlər müəllimin səsini eşitsələr də, nə danışdığını başa düşə bilmirlər. Müəllimin dediyi sözlərin eksperimental tapşırıqla heç bir əlaqəsi yox idi, lakin şagirdlər sevdikləri müəllimin səsini eşidən kimi dərhal tanımadıqları həmyaşılalarına müəyyən qiymət verirlər – onun gic, kinli, bic və ya ağıllı, xeyirxah, sadələvh və s. olduğunu qeyd edirlər.

üçüncü variant. Üçüncü variantda şagirdlər eksperimental tapşırığı yerinə yetirərkən sevmədikləri müəllimin səsi səsləndirilir. Şagirdlər tapşırığı ikinci variantdakı kimi deyil, birinci variantdakı kimi yerinə yetirirlər.

Başqa bir tədqiqatda şagirdləri bir-bir eksperiment otağına dəvət edirlər. Otaqda bir-birindən aralı iki stol qoyulmuşdur. Birinci stolun üstünə uşaqlar üçün əyləncəli şeylər (saqqız, qəşəng diyircəkli qələm, nişanlar və s.) düzülüb, ikinci stolda isə lotereya biletlərini xatırladan biletlər qoyulmuşdu. Təlimata görə, şagird bir bilet götürüb açmalı və əgər bir şey udubsa, heç kəsə göstərmədən keçib, birinci stoldan udduğu şeyi götürməli idi.

Eksperimentin gedişi zamanı otaqda şagirddən başqa heç kəs olmurdu. Eksperimentçi gizli videokamera vasitəsilə onları müşahidə edirdi.

Eksperimentin fərziyyəsinə görə, biletlər uduşsuz idi. Eksperimentçiləri bir məsələ maraqlandırır: otaqda öz ümidinə qalmış şagird udmaq bəhanəsilə birinci stoldan xoşladığı hər hansı bir şeyi götürəcək, yoxsa götürməyəcək? Eksperiment göstərdi ki, bəzi şagirdlər bu şəraitdə özlərini saxlaya bilmir, “biletləri” uduşsuz olsa da, heç nəyə baxmır, birinci stoldan xoşladığı şeyi götürürlər.

Səhəri gün təcrübələrin ikinci seriyası keçirildi. Eksperimental situasiya birinci seriyada olduğu kimidir. Təkcə bir fərq var: birinci stola eksperimental sinifdə uzun müddət dərs deyən sevimli müəllimin portreti qoyulmuşdur. Onun ifadəli baxışları diqqəti cəlb edirdi. Şagirdlər birinci stola yaxınlaşanda müəllimin ifadəli baxışları ilə rastlaşır və özlərini yığışdırırdılar. Birinci seriyada özbaşınalıq edib, xoşladığı şeyi götürən şagirdlərin çoxu “müəllimdən” çəkinir və biletin uğursuz olduğunu səmimi etiraf edirdi.

Bu eksperimental faktlar nə qədər əhəmiyyətli olsa da, bir cəhət şəxsizdir: sinifdən-sinifə keçdikcə şagirdlərin müəllimə münasibəti dəyişir. Uşaqlar müəllimin birini çox istəyir, başqa-

sını az. Üçüncüsünü isə nəinki istəmir, hətta bəzən ona nifrət edirlər. Müəllimin birinə formal münasibət bəsləyirlər, başqası isə onlar üçün referent şəxsdir, min bir görünməz tellə onunla bağlı olur, məsləhətləşir, dərd-sərlərini açıq deyir, sirlərini ondan gizlətmirlər. Görəsən, bu, nə ilə bağlıdır? Suala cavab vermək üçün görək müəllimə şagirdin gözü ilə baxaq.

müəllim portretinin cizgiləri

Pedaqoji ünsiyyətin uşaqların gözündə, qəlbində yaşayan, özünəməxsus sirləri var. Bu sirləri araşdıranda müxtəlif psixoloji suallarla rastlaşsən: Şagirdlər müəllimi necə qavrayırlar? Hansı məqamda onunla fəxr edirlər? Nə zaman onu müdafiə edirlər? Hansı pedaqoji situasiyada onun halına acıyırlar, sadəcə olaraq tərəfini saxlayırlar?

Görəsən, neçə şagird özünü müəllimə oxşatmaq istəyir? Təəssüf ki, uşaq ideallarında müəllimlərin xüsusi çəkisi azalıb.

Məktəb rəhbərləri, müəllimlər bu köklü məsələləri götür-qoy etməlidirlər: müəllimlər özlərinə, məktəb rəhbərləri isə müəllimlərə şagirdlərin gözü ilə baxmağı öyrənməlidirlər. Məktəb həyatının bir çox sirli-sehrli həqiqətlərini açıqlamaq üçün məhz şagirdlərin müəllimlərə münasibətlərini araşdırmaq lazımdır.

Görəsən, müəllimin hansı keyfiyyəti daha əhəmiyyətlidir? Şagirdlərin gözündə müəllim hansı məziyyətləri ilə seçilir?

Şagirdlər müəllimin erudisiyasını yüksək qiymətləndirirlər. Bilikli müəllimi sayırlar. Şagirdlər ünsiyyət saxlamağı bacaran, səmimi, xeyirxah, qılıqlı, həssas, qəlbinə uşaqlara verən və dərş-dənkənar vaxtlarda da onlarla həvəslə məşğul olan müəllimləri sevirlər.

Şagirdlərin gözündə müəllim portretinin ümumi cizgiləri belədir. Gəlin, bu portretin möcüzəli cizgilərini iki maraqlı tədqiqatın materialları ilə dəqiqləşdirək.

birinci tədqiqat. Vaxtilə pedaqoji siniflərin birində gələcəkdə müəllim olmaq istəyən şagirdlərə “Müəllimin səhvi” mövzusunda inşa yazdırmışdılar. İnşaların əksəriyyətində onlar müəllimin konkret səhvlərini təhlil etmişdilər. Bu səhvlər çoxdur, müxtəlifdir, lakin onların hamısı əslində bir sahəyə — müəllimlərin şagirdlərlə qarşılıqlı münasibətlərinə aiddir. Sən demə, müəllimin şagirdlərlə qarşılıqlı münasibətləri sinfin affektiv mərkəzini təşkil edir. Şagirdlər müəllimi qavrayarkən onun davranış və rəftarını məhz bu baxımdan — şagirdlərlə münasibətlərinə görə mənalandırırlar. Onlar müəllimi təkcə biliyinə görə deyil, həm də insani məziyyətlərinə görə sevirlər.

İnşada bir cəhət qabarıq nəzərə çarpır. Şagirdlərin təsvir etdikləri situasiyalar aydın şəkildə göstərir ki, müəllim fənni zəif bilir, faktları və ya düsturları ətraflı izah etməyi bacarmır. Şagirdlər isə müəllimin səhvlərini, hər şeydən əvvəl, şagirdlərlə ünsiyyətdə axtarırlar. Müəllimlər şagirdlərlə hesablaşmır, ədalətsiz hərəkət edəndə üzr istəmək əvəzinə özlərinə yerli-yersiz haqq qazandırirlar. Müəllimlər tənqidi düşünən şagirdi xoşlamır, acığa düşüb “2” yazır, təhqiramız, kinli-küdurətli sözlər deyir, mübahisəli məsələ olanda həlledici sözü deyir, şagirdi hətta mübahisə etməyə qoymurlar. “Sən başa düşürsən”, “Anlamırsan”, “Yaxşısı budur ki, gedib dərslərini oxuyasan” deyirlər. İnşalarda bu səhvlər konkret əhvalatlarla açıqlanır.

Şagirdlərin biri yazır: “Məktəbdə “akustika qanunu” hökm sürür: hər şeyi eşidirlər, hər şey bir nəşildən başqa nəslə verilir. Müəllimlərin hamısı bunu bilsələr, yaxşı olar”. Bu söz-söhbətlər sinifdə qalmır, nəinki müəllimlər otağına, direktorun kabinetinə, həm də ailəyə gedib çıxır. Görəsən, valideynlər müəllimi başa düşürlər? Onu haqlı, yoxsa haqsız sayırlar? Bu köklü sualların axarında müəllimin münasibətlər şəbəkəsində yeni bir vektor: müəllim –valideyn münasibətləri kök salır. Əgər müəllim şagirdi haqlı saymır və onu müdafiə etmirsə, əksər hallarda valideynlər atalıq-analıq hissənin seyrində öz uşaqlarına — “zərərdidələrə” inanır, müəllimə haqq qazandırmırlar. Bu, müəllim–valideyn münasibətlərində bilavasitə əks olunur. Valideynlərin şikayətləri çox vaxt elə bu narazılıq üstündə göyərir. Ən başlıcası ondan ibarətdir ki, valideynlər şagirdləri müdafiə etməklə onların müəllimlərlə münasibətlərini daha da kəskinləşdirirlər. Uşaqlar müəllimlərə acıqlı valideyn gözləri ilə baxanda onlarda daha çox nöqsan görürlər.

ikinci tədqiqat. Görəsən, müəllimin hansı keyfiyyəti daha əhəmiyyətlidir? Şagirdlərin və müəllimlərin gözündə “ideal müəllim” hansı məziyyətləri ilə seçilir? Bir tədqiqat zamanı buraxılış sinfinin şagirdlərinə, pedaqoji institutun I kurs tələbələrinə və müəllimlərə məsləhət gördülər ki, “ideal müəllim” üçün zəruri keyfiyyətləri qeyd etsinlər. Bundan sonra cavabları araşdırıb, ayırd edilmiş keyfiyyətləri dərəcəsinə görə sıraya düzdülər. Müəllim keyfiyyətlərinin iki sırası alındı. Birinci sıra şagirdlərin, ikinci sıra isə müəllimlərin “ideal” müəllimdə ayırd etdikləri keyfiyyətləri əks etdirirdi. Şagirdlər və müəllimlər öz cavablarında yüzdən artıq keyfiyyəti qeyd etmişdilər.

Şagirdlər müəllimi, ilk növbədə, insan kimi səciyyələndirən keyfiyyətlərə — takt hissi, başqasını başa düşmək bacarığı, obyektivlik, xeyirxahlıq, mehribanlığa xüsusi diqqət yetirmişdilər. Onlar müəllimlərin peşə keyfiyyətlərini də ayırd etmiş, görüş dairəsinin genişliyi, yaxın fənləri bilmək, məşğələləri yüksək səviyyədə aparmaq bacarığı kimi müəllim üçün zəruri peşə keyfiyyətlərini qiymətləndirmişdilər, lakin bu keyfiyyətlər şagirdlərin cavabları əsasında tərtib olunmuş etalon keyfiyyətlər sırasında yalnız 15–20-ci yerləri tuturdu.

M.Y.Kondratyev və V.V. Abramenkova eksperimental materialları təhlil edərək göstərirlər ki, şagirdlər üçün, ilk növbədə, müəllimin şəxsiyyəti, əsl dost və hami olması əhəmiyyətlidir. Şagirdlər müəllimin əvvəlcə “necə adam” olmasına, sonra isə “necə dərslər deməsinə” fikir verirlər. Cavabların bir çoxunda qeyd olunur ki, müəllim uşaqları sevməli, sinfin “qeyri-formal lideri” olmalı, hər bir şagirdlə ayrı-ayrılıqda işləməyi bacarmalı, “şagirdləri yerli-yersiz qışqırmaqla deyil, məntiqlə inandırmalıdır”.

Şagirdlərin müəllimi, hər şeydən əvvəl, insan kimi qiymətləndirmələri pedaqoji ünsiyyətin mahiyyəti ilə bağlıdır. Ünsiyyət insan–insan münasibətlərinə söykənir. Şagirdlər də müəllimi elə bu baxımdan qavrayıb anladıkları üçün onun bir insan kimi xarakteristikasını daha aydın ayırd edirlər. Müəllim şagirdlərə müraciət zamanı, kiminləsə söhbət və ya zarafat edəndə, güləndə, bulud kimi tutulanda, mimikası, nitqinin paralingvistik və ekstralingvistik çalarları ilə özünü məhz insan kimi təsdiq edir. Şagirdlər bu çalarları bütün incəlikləri ilə seziirlər: müəllimi ya rəğbətləndirir, ya da rəğbətləndirmirlər. Müəllim sinfin gözü qarşısında kimisə danlayanda, kiminləsə zarafat edəndə, kiməsə “5” yazanda, görəsən, uşaqlar ürəklərində nə düşünür, onun bu hərəkətlərini necə yozur, mənalandırırlar? Həssas müəllim şagirdlərin baxışlarının titrəyişi ilə onların ürək döyüntülərini eşidir...

Müəllimlərin özləri isə ideal müəllim üçün zəruri saydıqları keyfiyyətləri qeyd edəndə, ilk növbədə onun işgüzar və peşə keyfiyyətlərinə diqqət yetirirlər. Onlar, hər şeydən əvvəl, müəllimin erudisiyasını, bir sıra iradi keyfiyyətlərə (tələbkarlıq, ciddilik) yiyələnməsini, sinifdə çətin situasiya yarananda onun optimal həlli yolunu tapmaq bacarıqlarını ayırd etmişlər. Müəllimlər həssaslıq, qayğıkeşlik, mehribanlıq, xeyirxahlıq kimi keyfiyyətləri də özləri üçün zəruri keyfiyyətlər sayırlar, lakin onları işgüzar və peşə keyfiyyətlərindən əvvəl deyil, sonra qeyd edirlər. Şagirdlərlə “ideal müəllim” üçün zəruri keyfiyyətləri ayırd edəndə, ilk növbədə, müəllimi məhz insan kimi səciyyələndirən keyfiyyətlərə diqqət yetirir, onların işgüzar və peşə keyfiyyətlərini xüsusi ahənglə vurğulayırlar.

Görəsən, bu, nə ilə bağlıdır? Müəllimlik konvensial roldur, pedaqoji fəaliyyətdə bu rolun öz peşə repertuarı var. Müəllimlər onu peşə ölçüləri ilə təhlil edəndə, haqlı olaraq, pedaqoji fəaliyyət üçün zəruri olan işgüzar və peşə fəaliyyətinə daha çox mənə verirlər. Bu nöqtədə müəllimlər və şagirdlərin müəllim haqqındakı fikirləri bir-biri ilə səsləşmir.

Müəllimlərin fikrincə, “ideal müəllim”in keyfiyyətləri barədə şagirdlərin və müəllimlərin təsəvvürlərinin uyğun gəlməməsi onların qarşılıqlı münasibətlərində əks olunur. Müəllimlərlə şagirdlər arasında özünəməxsus ixtilaflar diqqəti xüsusilə cəlb edir. Onları müəllimlər bir cür, şagirdlər isə başqa cür yozurlar.

Şagirdlər, görəsən, nədən şikayət edirlər? Onların şikayətləri əksər hallarda yenə də müəllimin məziyyətləri ilə əlaqədar olur. Şagirdlər müəllimlərdə gördükləri nöqsanları bir uşaq sadəlövhüylü ilə sadalayırırlar:

- Onlar çox vaxt şagirdləri başa düşmürlər.
- Sınıfdə kobudluq edirlər.
- İrad tutmaq üçün bəhanə axtarırlar, yerli-yersiz şagirdlərlə öcəşirlər.
- Xırdaçılıq edir, adi bir şeyi böyüdür, addımbaşı sinif rəhbərlərinə və valideynlərə şikayət edirlər.

• Cansıxıcı söhbətlər etməyi və quru öyüd-nəsihət verməyi xoşlayırlar.

Bu sorğu zamanı şagirdlərin 43 faizi müəllimlərin ədalətsiz olduqlarını qeyd etmişlər. Bu gile-güzar şagirdlərin güzəran təcrübəsinə arxalanırlar: onlar şikayətlənəndə bəlkə də uşaq kövrəkliyi ilə hissə qapılır, ancaq yalan danışmırlar.

Bir maraqlı psixoloji faktı da qeyd edək. Eyni keyfiyyəti şagirdlər və müəllimlər eyni ölçülərlə təfsir etmirlər: müəllimlərin tələbkərlilik kimi yozduqları müəyyən bir keyfiyyəti şagirdlər “öcəşkənlik” kimi mənalandırırlar. Eyni əməli şagirdlər “təkidlilik” hesab etdikləri halda, müəllimlər “tərslik” kimi qiymətləndirirlər...

Bu yozum ayrılığının səbəbləri məlumdur: “müəllim-şagird” dixotomiyasında tərəflərin mövqeyi paritet deyil. Onların qiymət ölçüləri, etalon və stereotipləri də müxtəlifdir. Bu, özlüyündə nə qədər aydın olsa da, müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı münasibətlərində fikri, emosional və taktiki maneə yaradır, çox vaxt onların bir-birini başa düşməmələri ilə nəticələnir.

Müəllimlər və şagirdlər bir-birinə inanmadıqda bir-birilərinin hətta ən xoş sözünü, məramını, davranış və rəftar motivlərini səhv başa düşürlər. Belə ünsiyyət çətinliklərini necə aradan qaldırmaq olar? Bu məsələ xüsusi tədqiqat tələb edir.

КУБИКИ – ПОМОЩНИКИ (ИГРОВОЕ ПОСОБИЕ ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ)

Л.В. Кознонова,
учитель-логопед МБДОУ ЦРР–д/с № 11, г. Кунгур Пермского края

Цель: повышение интереса дошкольников к игровой деятельности по развитию речи.

Задачи

Коррекционные:

- учить выполнять артикуляционные упражнения;
- закреплять навык плавного речевого выдоха;
- упражнять в умении составлять предложения;
- закреплять умение согласовывать части речи в предложении;
- развивать навыки составления описательных рассказов.

Образовательные:

- расширять словарный запас;
- упражнять в умении отвечать на вопросы полным ответом;
- развивать воображение.

Воспитательные:

- воспитывать желание красиво и правильно говорить;
- поощрять умение работать в паре или подгруппе.

Пособие «Кубики-помощники» представляет собой кубиков с различными изображениями. Его можно использовать в различных упражнениях.

Артикуляционная гимнастика. Используются четыре кубика разного цвета, на грани которых наклеены картинки-символы артикуляционных упражнений. (рис.1).

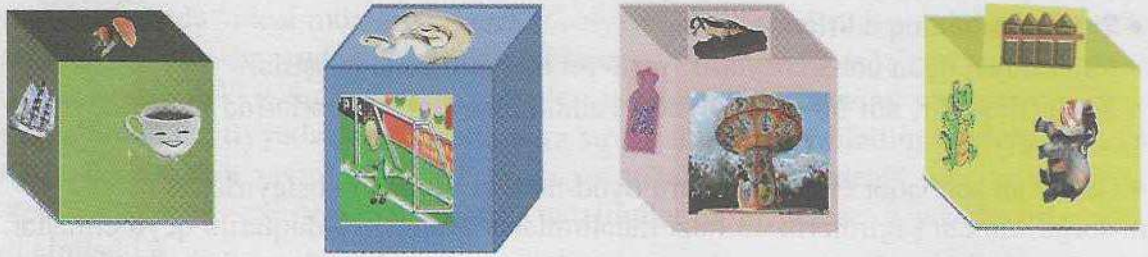

рис. 1

Зеленый кубик обозначает статические упражнения для губ; голубой кубик – статические артикуляционные упражнения для языка; желтый и розовый кубики – динамические артикуляционные упражнения.

Ребенок бросает кубики в данной последовательности и выполняет «выпавшее» упражнение, например, упражнение «Лягушка» (на кубике нарисована картинка с изображением лягушки). Нужно широко улыбнуться, чтобы были видны зубы.

Дыхательные упражнения. Используются два кубика красного и голубого цвета (рис.2). На их гранях изображены символы предметов, которые применяются в дыхательных упражнениях: вертушка, фрукты, ягоды, свисточки, дудочки, перышки, снежинки и др. Ребенок бросает кубик и выбирает предмет для выработки плавного речевого выдоха.

рис. 2

Звукослоговый анализ. Используется большой желтый куб (рис.3), на гранях которого схематично изображены задания:

- выделить первый звук в слове;
- выделить последний звук в слове;
- разделить слово на слоги;
- составить слово из слогов;
- составить звуковую схему слова;
- назвать слова с заданным звуком.

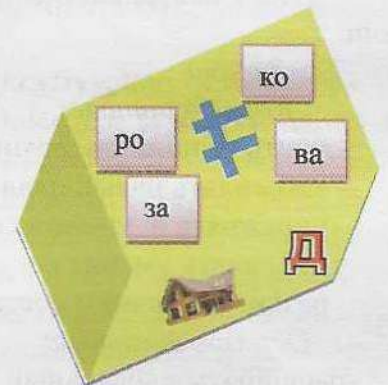

рис. 3

Ребенок бросает кубик, выбирает задание, которое будет выполнять, используя слова с автоматизируемым звуком.

Составление предложений с помощью «фразового конструктора». Это пособие состоит из девяти кубиков. Фиолетовый кубик используется для выбора героя, которым может быть:

- девочка, дочка, внучка, сестра, подруга, Маша и т.д.;
- мама, тетя, женщина;
- мальчик, сын, внук, брат, друг, Саша и т.д.;
- папа, дядя, мужчина;
- мальчики, сыновья, братья, друзья, Саша и Коля;
- девочки, дочери, сестры, подружки, Маша и Валя.

На двух зеленых кубиках представлены желтые схемы предметов, обозначающих глаголы:

- *карандаш* – рисовать, раскрашивать, писать;
- *игла* – шить, зашить, вышить, подшить;
- *монета* – купить, продать, покупать и т.д.;
- *ножницы* – резать, разрезать, вырезать, отрезать и т.д.;
- *губы* – говорить, сказать, кушать, петь и др.

На четырех других зеленых кубиках изображены белые схемы предметов по темам: «Овощи», «Фрукты», «Животные», «Птицы», «Одежда» и др.

На двух оставшихся кубиках представлены схемы, обозначающие слова-признаки (*красный, синий, разноцветный, полосатый, пятнистый* и т.д.

Ребенок по очереди бросает все кубики, выставляет их по порядку и составляет предложение. Например: «Саша увидел разноцветную бабочку» (рис.4).

рис. 4

Составление рассказа. Используется кубик голубого цвета, на гранях которого представлены задания (рис.5).

Ребенок должен описать предмет с использованием изображений, представленных на гранях кубика:

- какой величины предмет (большой и маленький кружочки);
- какого он цвета (кружочки разного цвета);
- какой он формы (геометрические фигуры: круг, квадрат, треугольник, прямоугольник).

Данное пособие очень эффективно используется в НОД. Кубики позволяют:

- разнообразить деятельность детей на занятиях;
- предоставить ребенку право выбора задания;
- заинтересовать детей;
- поддерживать внимание на протяжении всей НОД;
- улучшить ожидаемый результат.

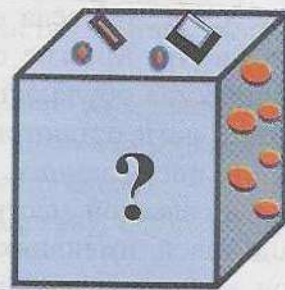

рис.5

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО В УСЛОВИЯХ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

М. О. Андреева,

директор МБУ «Информационно – методический центр»,
г. Красный Сулин, Красносулинский район, Ростовская область

ключевые слова: социальное партнерство, сельский образ жизни, воспитание детей, социальное самочувствие подростков, социальное партнерство общеобразовательных учреждений и предприятий местного сообщества

açar sözlər: sosial əməkdaşlıq, kənd həyat tərzı, uşaqların tərbiyəsi, yeniyetmələrin sosial əhvalı-ruhiyyəsi, ümumtəhsil müəssisələrinin və yerli istehsal müəssisələrinin sosial əməkdaşlığı

key words: social partnership, rural lifestyle, parenting, social well-being of adolescents, social partnership of educational institutions and enterprises of the local community

Традиционной чертой сельского образа жизни является воспитание детей « всем миром», когда забота о развитии ребенка лежит на плечах не только родителей, родственников или педагогов школы, но и всего сельского сообщества. Каждый ребенок естественным образом связан со своими односельчанами тысячами нитей, которые как бы пронизывают его бытие и влияют на формирование его мировоззрения, интеллектуальных, духовно-нравственных и физических качеств.

Однако за последнее десятилетие социально-экономическое положение большинства сел значительно ухудшилось. В сельской местности на многих предприятиях резко сократилось количество рабочих мест, некоторые из них вообще прекратили свое существование.

Социально-экономическая ситуация, сложившаяся в нашей стране в конце 90-х годов XX в., привела к резкому снижению жизненного уровня проживающих в сельской местности. Многие сельские жители переехали в город – это привело к снижению количества обучающихся в сельских школах. В семьях, где родители уезжают на заработки, дети остаются под присмотром престарелых родственников. Сегодня более 50% детей, посещающих сельские школы, относятся к категории малообеспеченных. Ситуация в сельской местности ухудшила социальное самочувствие подростков и молодежи, родителей, имеющих несовершеннолетних детей сломала привычные хозяйственные устои, нарушила контакт молодого поколения сельчан со старшим.

Выпускники сельских школ, попадая в другое социальное окружение, с большим трудом адаптируются к новым условиям. Ограниченный круг социальных контактов, особенности сельского образа жизни, менталитета, более узкое образовательное пространство делают их неконкурентоспособными на городском рынке образования и труда. Обладая достаточным запасом знаний, высокими моральными личностными качествами – честностью, уважительным отношением к старшим, скромностью, адекватной самооценкой, сферы образования большого города, им свойственна неуверенность в себе, низкая коммуникабельность.

Естественно, им сложно соперничать со своими сверстниками из городских школ.

Поэтому сегодня особенно остро стоит проблема социализации сельских школьников, одной из задач которой является формирование их конкурентоспособности в современных условиях. Решению этой проблемы способствует осуществление социального партнерства общеобразовательных учреждений и предприятий местного сообщества.

Под социальным партнерством принято понимать совместную деятельность различ-

ных социальных субъектов, отвечающий общему для всех сторон интересу – высокому уровню духовно-нравственного развития личности выпускника школы. Социальное партнерство строится на следующих принципах:

- уважение и учет интересов участников;
- заинтересованность договаривающихся сторон в участии договорных отношениях;
- соблюдение социальными партнерами и их представителями норм международного права, законодательства Российской Федерации и региона (нашем случае – Ростовской области);
- равноправие сторон и доверие в отношениях ;
- невмешательство в дела друг друга;
- свобода выбора и обсуждения вопросов, входящих в сферу социального партнерства;
- регулярность проведения консультаций и переговоров по вопросам, входящим в сферу социального партнерства;
- реальность обеспечения принятых социальными партнерами обязательств;
- обязательность исполнения достигнутых договоренностей.

Социальное партнерство в образовании – это тип социальных отношений, для которого характерны следующие особенности:

- наличие сторон, имеющих как общие, так и различные, иногда противоположные интересы;
- ориентация сторон на поиск и достижение социального консенсуса, а не на конфронтацию;
- объективная заинтересованность всех социальных субъектов в конструктивном решении вопросов образования и развития молодого поколения.

В выборе организационных и содержательных форм сотрудничества необходимо ориентироваться на взаимовыгодные отношения. Такой подход имеет много возможностей и перспектив, а его конкретизацию можно представить как модель социального партнерства образовательного учреждения, раскрывающую направления партнерства, степень включенности каждой из сторон, общие интересы, собственно и составляющие основы сотрудничества .

В содержательной основе индивидуальной модели образовательного учреждения, лежит широкая сеть взаимосвязей (с государственными и общественными институтами, высшими учебными заведениями, профессиональными лицеями и училищами, учреждениями культуры и другими субъектами образовательного пространства), осуществляемых на основе принципов социального партнерства.

При формировании круга социальных партнеров образовательного учреждения необходимо ориентироваться на общность форм, видов содержания деятельности; на совпадение интересов образовательной политики, и ее результатов; на совпадение нормативных и маркетинговых целей.

Механизмами взаимодействия общеобразовательного учреждения с его социальными партнерами в условиях сельской местности могут быть:

- исследовательская деятельность;
- проектная деятельность (социальные, межпредметные и предметные проекты);
- социально значимые (в том числе рекламные) акции.

Основные направления социального партнерства:

- реализация непрерывности образования;
- совместная (коллективная) деятельность;
- сотрудничество школы и социума на взаимовыгодных условиях;
- формирование профессионального самоопределения, активной жизненной позиции

и социального интеллекта.

Социальными партнерами сельского общеобразовательного учреждения могут быть организации различных типов: государственные, негосударственные, общественные, коммерческие, религиозные. Партнеры образовательного учреждения и решаемые в результате взаимодействия с ними задачи представлены в модели социального партнерства сельской школы.

Общеобразовательное учреждение, представляющее собой образец сильного социального партнера, обладает необходимой автономностью и самостоятельностью, относительной независимостью, имеет большие возможности для обеспечения высокого уровня духовно- нравственного воспитания молодого поколения. Материально-техническая база, соответствующее современным стандартам оборудование, медицинские кабинеты, просторные спортивные и хореографические залы, учебные мастерские, сильный педагогический коллектив, концептуальное и программное обеспечение образовательного процесса, внедрение инновационных технологий в организацию и управление образовательным процессом – все это способно создать условия для обеспечения конкурентоспособности выпускников сельской школы на рынке труда.

модели социального партнерства в условиях сельской школы

образовательное учреждение	
партнеры	задачи партнерства
администрация района	решение материально- технических проблем и социальной деятельности
администрация села	решение материально- технических проблем и социальной деятельности
учреждения культуры	создание условий для разнообразной культурной активности, созидательного творчества
церковь	духовно- нравственного развития личности, соблюдение норм морали
учреждения здравоохранения	формирование здорового образа жизни
музеи	формирование патриотических ценностей, уважения к культурному и историческому прошлому России
сельскохозяйственные предприятия	содействие в профессиональной подготовке школьников и организация производственного процесса
центр занятости населения	обеспечение временной занятости несовершеннолетних, получение профессиональных навыков и адаптация на рынке труда
районный военкомат	формирование у молодежи верности Отечеству, готовности к служению обществу и государству
центр экологического образования	развитие научно-исследовательского мышления и расширение экологических знаний
РЦВР, ГЦВР	развитие творческих способностей и интеллекта, нравственное развитие, развитие лидерских качеств и организаторских способностей
детские дома и приюты	воспитание милосердия, толерантности, взаимответственности
ЦДТГ	развитие научно-исследовательского мышления, творческих способностей и интеллекта
спортивные школы	обеспечение двигательной активности, сохранение здоровья, соблюдение здорового образа жизни

Можно выделить основные этапы реализации модели социального партнерства:

- Выявление приоритетных направлений развития школы и моделированные его нового качественного состояния на принципах социального партнерства.
- Заключение договоров перспективного взаимодействия с субъектами социально-культурной среды образовательного учреждения.
- Теоретико-методологическое и методическое обеспечение деятельности педагогического коллектива по реализации программы.
- Переход образовательного учреждения новое качественное состояние: построение модели образовательного учреждения социального партнерства, обеспечивающей реализацию промежуточных целей и задач на принципах взаимовыгодного сотрудничества.
- Анализ промежуточных результатов и корректировка программы.
- Поиск новых направлений социального партнерства.
- Фиксация созданных прецедентов образовательной практики социального партнерства.
- Анализ, обобщение и трансляция полученных результатов: участие в научно-практических конференциях, публикации в практико-ориентированных изданиях, презентация в СМИ.

Результатами реализации модели социального партнерства являются: реальное участие субъектов социально-культурной среды в решении задач образования; высокий уровень духовно-нравственного воспитания школьников, отвечающий потребностям общества, личности, конкретных участников образовательного пространства; расширение социально-психологических адаптивных возможностей старшеклассников; готовность выпускников школы и активной творческой деятельности, к самопознанию, самоопределению, самореализации.

Наш опыт показывает, что реализация представленной модели социального партнерства сельской школы помогает выпускниками легко адаптироваться к условиям быстро меняющегося мира.

kənd məktəbləri şəraitində sosial əməkdaşlığın şərtləri xülasə

Məqalədə kənd məktəbləri şəraitində sosial əməkdaşlığın yaradılması şərtlərindən söhbət gedir. Sosial əməkdaşlıq dedikdə, bütün tərəflərin ümumi maraqlarına cavab verən bir məsələ – kənd məktəbləri məzunlarının yüksək mənaویyatlı şəxsiyyət kimi yetişmələrində müxtəlif sosial subyektlərin birgə fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Məqalədə həmçinin kənd məktəblilərinin sürətlə dəyişən dünyaya adaptasiyası prosesi, bu prosesin tərəfdaşları və sosial əməkdaşlığın vəzifələri açıqlanır.

social partnership in rural schools summary

The article presents the way of social partnership in rural schools. Under the social partnership is commonly understood as the joint activities of different social actors responsible for the general interest of all parties - a high level of spiritual and moral development of the individual graduate shkoly. Tak also noted the practice of adaptation of rural students to a rapidly changing world, the partners of the process and objectives of the partnership.

UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNƏ HUMANİST YANAŞMA

Vüsalə Dəmirova,

Sumqayıt şəhəri, Uşaq və Yeniyetmələrin Yaradıcılıq
Mərkəzində dərnək rəhbəri

açar sözlər: uşaq, humanizm, şəxsiyyət, tərbiyəçi, yanaşma, formalaşma

ключевые слова: ребенок, отношение, гуманизм, личность, воспитатель,
формирование

key words: child, relation, humanism, personality, educator, formation

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası»nın təsdiq olunması haqqında 2013-cü il, oktyabrın 24-də verdiyi sərəncamında qeyd olunur: “Son illər aparılan sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində ölkədə yüksək inkişafa nail olunmuş, əhalinin maddi rifahı xeyli yaxşılaşmış, yoxsulluğun səviyyəsi minimuma enmiş və Azərbaycan Respublikası orta gəlirli ölkələr sırasında yer tutmuşdur. Gerçəkləşdirilən islahatlar və genişmiqyaslı infrastruktur layihələri sosial-iqtisadi həyatın yenidən qurulması və davamlı inkişafı üçün şərait yaratmışdır.” Müasir Azər-

baycan cəmiyyətinin prioritet istiqaməti ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi ilə yanaşı, ölkədə insan kapitalının inkişafı, gənc nəslin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsidir. Bir sözlə, Azərbaycan Respublikasında təhsilin məqsədi xalqın milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət göstərən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən məsuliyyətli vətəndaş, formalaşmış şəxsiyyət yetişdirməkdir. Bu istiqamətdə təhsil bir neçə prinsipə əsaslanır: təhsilin fərdiləşdirilməsi, humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi, diferensiallaşdırılması və s. Bunlardan humanistlik prinsipi üzərində dayanaq. Humanistlik milli və ümumbəşəri dəyərlərin, şəxsiyyətin azad inkişafının, insan hüquqları və azadlıqlarının, sağlamlığın və təhlükəsizliyin, ətraf mühitə qayğı, insanlara hörmətin, tolerantlığın prioritet kimi qəbul olunmasıdır.

Məlumdur ki, insan bir fərd kimi doğulur, cəmiyyətdə müəyyən sosial keyfiyyətlər kəsb edir və şəxsiyyətə çevrilir. “Şəxsiyyət” sözü Azərbaycan, rus və ingilis dillərində, demək olar ki, eyni mənaya malikdir. Azərbaycan dilində “şəxsiyyət” sözü öz əsasını ərəbcə “şəxs” sözündən götürmüş və hər hansı bir simanı bildirir. Müasir elmdə “şəxsiyyət” deyəndə, yüksək mənaiviyyəti, şəxsi ləyaqəti olan, mütərəqqi düşüncəli, öz qərarları və davranışları üçün məsuliyyət daşıyan və başqa yüksək insani keyfiyyətləri özündə birləşdirən müstəqil, sosial, fəal insan başa düşülür. Bu səviyyəyə çatmaq üçün şəxsiyyət uzun illər formalaşma proseslərindən keçir.

Hər bir insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasını təmin etmək, müstəqilliyini artırmaq, onun imkan və qabiliyyətlərinə uyğun təşəbbüskarlığını, yaradıcılığını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif metod və priyomlardan istifadə edən insan pedaqoji ustalığa malik olmalıdır. İnsan dünyaya şəxsiyyət kimi gəlir. O, ünsiyyət və fəaliyyət prosesində, ictimai münasibətləri mənimsədikcə şəxsiyyətə çevrilir. İnsanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında irsin, mühitin, tərbiyənin rolu haqqında müzakirələr aparmağa ehtiyac yoxdur. Əlbəttə, bunun bünövrəsi uşaqılıq dövründə, kiçik yaşlarda qoyulur.

Uşaq şəxsiyyətinin inkişafında təlim-tərbiyə həlledici rola malikdir, çünki təlim-tərbiyə prosesində uşağın inkişafı müəyyən məqsədə müvafiq olaraq, planlı şəkildə aparılır. Bunun sayəsində uşaqda insani keyfiyyətlər inkişaf edir. Uşağın tərbiyəsində tələbkar olmaqla yanaşı, onu sevmək və ona humanist yanaşmaq lazımdır. Uşağın dünyagörüşü hələ tam formalaşmadığı üçün o, təqlidə meyilli olur. Buna görə də valideynlər, tərbiyəçilər həmişə bu xüsusiyyəti nəzərə almalı, hərəkət və davranışlarında, insanlara münasibətdə, ünsiyyət prosesində uşaqlara nümunə olmalı, uşağın müstəqil inkişafına şərait yaratmalıdırlar. Bəzən böyüklər uşaqla rəftar-

da qayğıkeşliyə və həssaslığa o qədər də əhəmiyyət vermirlər. Halbuki qayğıkeşlik və həssaslıq insanın yüksək mədəniyyətinin, sadə və təvazökar olmasının, təlimdə, münasibətlərdə normal şərait yaratmasını nümayiş etdirən mühüm əxlaqi göstəricidir.

Uşağın öz davranışında yol verdiyi nöqsanları həmişə onun üzünə vurmaq olmaz. Ustad tərbiyəçilər, əksinə, müsbət cəhətləri üzə çıxarırlar, uşaqları təqdir edir, nümunəvi davranışın layihəsini cızır, onlara yüksək nəticələr qazanacaqlarını təlqin edir, uşağa şəxsiyyət kimi yanaşır, uğursuzluqlar zamanı onlara ürək-dirək verirlər. Əlbəttə, mənfi keyfiyyətləri islah etmək lazımdır, lakin başlıca iş müsbət keyfiyyətləri üzə çıxarmaq və formalaşdırmaqdır.

Kiçikyaşlı uşağın müsbət cəhətlərinə istinad edərək əmək və əxlaq tərbiyəsinin, estetik tərbiyənin bir çox məsələlərini həll etmək olar. Bu istiqamətdə, əsasən, bir neçə xüsusiyyətə diqqət yetirmək məqsədəuyğundur. İlk növbədə, uşağa humanist münasibət bəsləmək, onun hüquqlarına və azadlığına hörmət etmək, uşağın gücünə müvafiq və ağılabatan tələblər irəli sürmək, uşağın mövqeyinə hörmət etmək (hətta uşaq qarşısına qoyulan tələbi yerinə yetirmək istəməsə belə), uşağın tək qalmaq istəyinə hörmət etmək, uşağın tərbiyəsi ilə bağlı konkret məqsədləri onun nəzərinə çatdırmaq, fiziki cəzadan, şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətini alçaldan digər cəzalarından imtina etmək, şəxsiyyətin əqidəsinə zidd tələblər qoymaqdan uzaq olmaq lazımdır.

Uşağın özünəməxsus dünyası, zəngin emosional aləmi, həyata, təbiətə, insanlara fərdi baxışı, bənzərsiz psixoloji xüsusiyyətləri, meyilləri, qabiliyyətləri vardır. Kiçikyaşlının da öz fikirlərini azad ifadə etmək, informasiya almaq və onu yaymaq, ideyalar vermək və s. hüquqları vardır.

Tərbiyəçinin uşaqlara səmimi münasibəti, onların şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşması, azad-fikirliliyinə, müstəqil düşüncə və baxışlarına, sərbəst rəy yürütmələrinə şərait yaratması və daim rəğbətləndirməsi onun pedaqoji ustalığından xəbər verir. Hər uşaq cəmiyyətin layiqli vətəndaşı kimi formalaşmalıdır. Uşağın şəxsiyyət olduğunu nəzərə almayan təhsil sistemi müasir, mütərəqqi sayıla bilməz.

Tərbiyəçinin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini, Uşaq Hüquqları Konvensiyasının müddəalarını, təhsilin fərdiləşdirilməsi, humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi, differensiallaşdırılması prinsiplərini hərtərəfli mənimsəməsi və onlara təcrübədə əməl etməsi günün tələbidir.

ədəbiyyat

1. İbrahimov F., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Bakı : "Mütərcim", 2013.
2. Məmmədov T. M. Azərbaycan psixoloji fikir tarixində şəxsiyyət problemi. Bakı, 2013.
3. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 1980 .

гуманистическое отношение к личности ребенка резюме

В статье рассматривается вопрос о гуманистическом отношении к личности ребенка. Отмечается, что будущее всего нашего общества зависит от подрастающего поколения. От того, каким оно вырастит зависит многое. Выбрать правильный путь, направить ребенка в нужное русло главная задача, которая стоит перед образованием.

humanistic attitude to the child's personality summary

Our future and budschee our entire society depends on the younger generation. On how it will grow much depends. Choose the right path, or rather send a child to nuzhoe channel, the main challenge facing education. In the article one of the most important issues in the process of education, and imeeno humanistic attitude to the emerging personality.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ KOLLECİ – 95

Kəklük Məmmədova,

“Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” jurnalının əməkdaşı

2014-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin 95 yaşı tamam oldu. Bu qocaman təhsil ocağını Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigari adlandırırlar. Kolleç mövcud olduğu 95 il ərzində müxtəlif adlar altında fəaliyyət göstərmişdir: Bakı Kişi Müəllimləri Gimnaziyası, Bakı Qadın Müəllimləri Gimnaziyası, Bakı Müttəhid (birləşmiş) Müəllimlər Seminariyası, Azərbaycan Mərkəzi Beynəlmiləl Pedaqoji Texnikumu. 95 ilin 63 ilini bu yüksək səviyyəli təhsil ocağı Azərbaycanın böyük mütəfəkkir şairi Mirzə Ələkbər Sabirin adını daşımışdır. 1999-cu ilin dekabr ayından isə texnikum Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci adlandırılmışdır.

Bu qocaman təhsil müəssisəsinin tarixi çox zəngindir. 1879-cu ilin sentyabrından fəaliyyət göstərən Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan) şöbəsi ölkəmiz üçün pedaqoji kadrlar hazırlayan yeganə təhsil müəssisəsi idi. Bu müəssisə 40 il ərzində cəmi 240 azərbaycanlı gənci müəllim kimi hazırlamışdır.

1918-ci ilin sentyabrında Firudin bəy Köçərlinin başçılığı ilə Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazax rayonuna köçürülür və müstəqil seminariyaya çevrilir. Qori Seminariyasının məzunu Pənah Qasimovun rəhbərliyi ilə Müəllimlər Seminariyasının missiyasını davam etdirən Bakı Darülmüəllimi müəllim kadrları hazırlamağa başladı. Bakı Darülmüəlliminin fəaliyyəti yüksək maraq doğurdu, lakin onun ilk buraxılışında cəmi 9, ikinci buraxılışda 24, üçüncü buraxılışda 28, dördüncü buraxılışda 56 məzun müəllim adına layiq görüldü. (İndi isə kollecdə əyani və qiyabi şöbələr üzrə 3000-ə qədər tələbə təhsil alır.)

Dövrünün ən nüfuzlu maarifpərvərləri olan Soltan Məcid Qənizadə, Hüseyn Cavid, Abdulla Şaiq, Əlibəy Qasımzadə, Əhməd Kərədi Zəküzadə, Qafur Rəşad, Sultanmurad Əliyev və b. bu təhsil ocağının müəllimləri idilər. Bakı Darülmüəllimi təkcə Azərbaycan üçün yox, digər müsəlman ölkələri (Dağıstan, Özbəkistan, Tacikistan, Türkmənistan) üçün də müəllim kadrları hazırlayırdı.

1930-cu ildə seminariya Beynəlmiləl Pedaqoji Texnikumu adlandırılırdı. Altı il sonra – 1936-cı ildə texnikuma Azərbaycanın böyük satirik şairi və maarifçi-demokratı Mirzə Ələkbər Sabirin adı verildi.

1937–1938-ci dərslərinə qədər Beynəlmiləl Pedaqoji Texnikumda Azərbaycan, rus və erməni bölmələri fəaliyyət göstərmişdir.

1952–1962-ci illərdə bu təhsil ocağında M.Maqomayev, A.Şaiq, Ü.Hacıbəyov, H. Cavid, C.Cəbrayılbəyli kimi görkəmli şəxslər dərslər demişlər.

Bakı Darülmüəlliminin ilk məzunlarından olan Mirəli Axundov darülmüəllimi bitirdikdən sonra bir müddət müəllimlik etmiş, sonra təhsilini ali məktəbdə davam etdirmişdir. M. Axundov sonralar təbiət elmlərinin inkişafında böyük xidmətləri ilə Azərbaycanın sayılıb-seçilən alimlərindən biri kimi tanınmışdır.

Azərbaycanın bir sıra məşhur alimləri, o cümlədən, akademik M.Təhmasib, Ə. Sumbatzadə, professor Əli Sultanlı, Əkrəm Cəfər, Mərdan Muradxanov, Fatma Süleymanova, bəstəkar Əfrasiyab Bədələbəyli, Niyazi, Səid Rüstəmov, yazıçı Əzizə Cəfərzadə, Mehdi Hüseyn, Sabit Rəhman, şair Cabir Novruz, Mirvarid Dilbazi, xalq rəssamı Salam Salamzadə və b. bu kollecin məzunları olmuşlar.

Kollecın fəaliyyəti ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində idi. O, kollecın 80 illik yubileyinə (1999-cu il) göndərdiyi təbrik məktubunda yazırdı: « Bakı Pedaqoji Texnikumu respublikanın maarif ocaqlarını yüksək səviyyəli pedaqoji kadrlarla təmin etmək sahəsindəki uzunillik fəaliyyəti ilə Azərbaycan təhsilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Yarandığı ilk dövrlərdən təlim-tərbiyə prosesini Azərbaycan maarifinin gözəl ənənələri üzərində qurmuş Bakı Pedaqoji Texnikumu bu gün də Azərbaycanımızın xoşbəxt gələcəyi naminə uğurla çalışır, respublikanın ümumtəhsil məktəblərini və təlim-tərbiyə ocaqlarını pedaqoji kadrlarla təmin edir.

Əminəm ki, siz texnikumunuzun uzun illər toplamış olduğu zəngin təcrübəni yeni şəraitdə daha da artıracaq və respublikada müasir tələblərə cavab verən müəllimlər hazırlanması işinə bundan sonra da var qüvvənizi sərf edəcəksiniz».

Hazırda kollecdə 217 nəfər müəllim fəaliyyət göstərir. Onlardan bir nəfəri elmlər doktoru, professor, 21 nəfəri müxtəlif elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, 16 nəfəri baş müəllim, 31 nəfəri isə dissertantdır.

1990-cı ildən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinə Rusiya Federasiyası Pedaqogika və Sosiologiya Akademiyasının müxbir üzvü, « Şöhrət » ordenli, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim Nurlana Müzəffər qızı Əliyeva rəhbərlik edir. Nurlana xanım həm də siyasi fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. O, Yeni Azərbaycan Partiyasının yaranması, inkişafı və fəaliyyətində mühüm rolunu oynayan insanlardan biridir. Mərhum ümummilli liderimiz H.Əliyevin Nurlana xanıma böyük hörməti var idi. Təsədüfi deyil ki, H.Əliyevin prezidentliyə namizədliyi irəli sürülərkən Nurlana Əliyeva iki dəfə onun vəkili olmuşdur.

Hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci güclü maddi-texniki bazası – resurs mərkəzi, yüksək zövqlə tərtib olunmuş 100 nəfərlik akt zalı, 48 sinif-auditoriya, 85000 nüsxə kitabı olan kitabxana, qiraət zalı, arxiv, muzey, idman kompleksi olan müasir təhsil ocağı kimi fəaliyyət göstərir. Bu kollec yarandığı ilk gündən indiyədək respublikamızın ümumtəhsil məktəbləri üçün ibtidai sinif müəllimləri hazırlamışdır. Ölkəmizdə elə bir məktəb tapılmaz ki, orada ADPK-nin məzunları işləməsin.

Vətənə on minlərlə layiqli pedaqoji kadrlar verən bu təhsil ocağı zamanə adlı dəryanın dalğalarına qocaman bir dağ kimi sinə gərmiş, zamanın keşməkeşlərindən üzüağ çıxmışdır.

Pedaqoji kollecın müəllim kollektivi ölkədə gedən təhsil islahatının həyata keçirilməsində fəallıq göstərmiş, ictimaiyyətə belə bir həqiqəti sübut etmişlər ki, ölkəmizin gələcəyi müəllimlərin peşə hazırlığı səviyyəsindən asılıdır.

DAHİLƏR ATA VƏ ANA HAQQINDA

- Cənnət anaların ayaqları altındadır. *Hz. Məhəmməd (s.a.s.)*
- Anasının könlünü qıran böyük günah işləmiş olar. *Hz. Məhəmməd (s.a.s.)*
- Atalarınızla yaxşı rəftar edin ki, övladlarınız da sizinlə yaxşı rəftar etsinlər. *İbn Sina*
- Dünyanın misli-bərabəri olmayan varlığı, yaranışın əsl möcüzəsi anadır. *L.Bethoven*
- Ataların günahını, anaların fəzilətini uşaqların simasında görmək olur. *P. Burje*
- Ata-ananın mehriban münasibəti övlad üçün ən yaxşı tərbiyədir. *Demokrit*
- Təbiətin ən böyük möcüzəsi anadır. *İ. Höte*

BAHAR

musiqisi: Nəcməddin Məlikməmmədovun,
sözləri: Yusif Həsənbəyovun

Ərimişdir dağlarda qar, }
Gül-çiçəkdir dağ-yamaclar } 2
Ötür bağda şən turaclar }
Bahar gəldi, bahar gəldi! } 2

Bağlar sərmış yaşıl xalı, }
Çiçək açmış nar, albalı. } 2
Hər tərəfdən səs ucalır }
Bahar gəldi, bahar gəldi! } 2

nəqərat:

Nə gözəldir Vətənimiz, }
Onu candan sevirik biz! } 2
Yaşa, yaşa sən hər zaman }
Doğma, əziz Azərbaycan! } 2

Külək əsir sərin-sərin }
Üzərindən zəmilərin } 2
Gözəl fəslə bu yerlərin }
Bahar gəldi, bahar gəldi! } 2